

**AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE
İKLİM VE HAVA OLAYLARI
ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN
ATASÖZÜ VE DEYİMLER**

Yusuf YILMAZ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ
Temmuz, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA
OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN
ATASÖZÜ VE DEYİMLER**

Hazırlayan
Yusuf YILMAZ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Azerbaycan Türkçesinde İklim ve Hava Olayları Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözü ve Deyimler**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/07/2024

İmza

Yusuf YILMAZ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Yusuf YILMAZ
	Numarası	2200678007
	Anabilim Dalı	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
	Programı	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Azerbaycan Türkçesinde İklim ve Hava Olayları Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözü ve Deyimler
Tez Savunma Sınav Tarihi		26.07.2024
Tez Savunma Sınav Saati		14.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLER

Yusuf YILMAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Temmuz, 2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ

Bu çalışmada, Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. İklim ve hava olayları, insanların günlük hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle dilde, atasözü ve deyim özelinde, çeşitli sözcük ve tümceler sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tezde, bu ifadelerin anlambilimsel ve kültürel bağlamlarını incelemeyi hedeflemektedir. Tezin ilk bölümünde, Azerbaycan Türkçesi, atasözü, deyim, deyim bilimi ile atasözü ve deyim farkı hakkında genel bilgiler verilecektir. İkinci bölümde, iklim ve hava olayları adlandırmaları ile yapılan atasözü ve deyimler, adlandırmalarına göre tasnif edilerek incelenecektir. Üçüncü bölümünde ise Azerbaycan Türkçesinde yer alan iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler, Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen atasözü ve deyimlerle karşılaştırılacaktır. Sonuç bölümünde ise Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmaları ile yapılan atasözü ve deyimler ile ilgili elde edilen sonuçlar yer alacaktır. Bu tezde, Azerbaycan Türkçesinde atasözü ve deyim çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, atasözü, deyim, iklim, hava olayları

ABSTRACT

NAMES OF CLIMATE AND WEATHER EVENTS IN AZERBAIJAN TURKISH PROVERBS AND IDIOMS

Yusuf YILMAZ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTION
DEPARTMENT OF CONTEMPORARY TURKISH DIALECTS AND
LITERATURES**

July, 2024

Advisor: Assist. Prof. Dr. Gülşah YILMAZ

In this study, it is aimed to analyse the proverbs and idioms made with the names of climate and weather events in Azerbaijan Turkish. Climate and weather events have an important place in the daily life of people. For this reason, various words and phrases are frequently used in the language, especially proverbs and idioms. This thesis aims to analyse the semantic and cultural contexts of these expressions. In the first part of the thesis, general information about Azerbaijani Turkish, proverb, idiom, idiomology and the difference between proverb and idiom will be given. In the second part, proverbs and idioms made with the names of climate and weather events will be classified and analysed according to their names. In the third part, the proverbs and idioms made with the names of climate and weather events in Azerbaijan Turkish will be compared with the proverbs and idioms with the same meaning in Turkey Turkish. In the conclusion section, the results obtained about the proverbs and idioms made with the names of climate and weather events in Azerbaijan Turkish will be included. In this thesis, it is aimed to contribute to the studies of proverbs and idioms in Azerbaijan Turkish.

Key Words: Azerbaijani Turkish, proverb, idiom, climate, weather events

ÖN SÖZ

Sözlü kültür ürünleri, yüzyıllar boyu mensup olduğu milletin yaşamına ışık tutmaktadır. Şifahi halk edebiyatı ürünlerinden olan atasözü ve deyimler de önemli sözlü kültür ürünlerindendir. Mensup olduğu milletin tarihten günümüze karşılaştıkları tarihî, coğrafi vb. olaylar karşısında sergiledikleri tutum ve davranışlar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmada, Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmaları ile yapılan atasözü ve deyimler ele alınmıştır. Söz konusu atasözü ve deyimler bağlamında Azerbaycan Türklerinin sosyal ve kültürel hayatlarında iklim ve hava olaylarının yeri ve önemi ortaya konmaktadır. Tezde ele alınan atasözü ve deyimlerin anlambilimsel incelemesi vasıtasıyla söz konusu kalıp ifadelerde yer alan iklim ve hava olayları adlandırmalarının gerçek anlamları dışında Azerbaycan kültüründe başka hangi kavramları temsil ettiği de ele alınmıştır. Ardından tezin kapsamı içerisine alınan Azerbaycan Türkçesindeki iklim ve hava olayları adlandırmaları ile yapılan atasözü ve deyimler, Türkiye Türkçesindeki benzer atasözü ve deyimlerle karşılaştırılmıştır. Çalışmayla Türkoloji alanına küçük de olsa bir katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Tez sürecinde benden desteklerini esirgemeyen, bilgileri ile yolumu aydınlatan ve tecrübelerini cömertçe paylaşan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ'a, yine bu süreçte sabırlı davranıp desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Meliha YILMAZ ve kızım Su YILMAZ'a ve bu süreçte desteklerini esirgemeyen arkadaşım Narmin HASANZADE'ye teşekkür ederim. Benden manevi destek ve bilgilerini esirgemeyen abla yerine koyduğum Uşak Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Pedodonti Anabilim Dalı bölüm başkanı Dr. Öğr. Üyesi Merve ALKİŞ'a ayrıca teşekkür ederim.

Bu tez, Cumhuriyetimizin 100. yılına ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depreminde hayatını kaybeden insanlara ithaf edilmiştir.

Yusuf YILMAZ
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ	ii
ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ, ATASÖZÜ, DEYİM, DEYİM BİLİMİ, ATASÖZÜ VE DEYİM FARKI

1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ.....	4
1.1. ATASÖZÜ.....	6
1.2. DEYİM.....	11
1.2.1. Deyim Bilimi (Frazelogiya)	16
1.3. ATASÖZÜ VE DEYİM FARKI	18

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN İNCELENMESİ

2. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN İNCELENMESİ.....	21
2.1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZLERİNİN İNCELENMESİ	21
2.1.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözleri	21
2.1.2. Sıcak, Soğuk vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözleri	35
2.1.3. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri.....	35
2.1.4. Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözleri	43
2.1.5. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri	48
2.1.6. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözleri.....	54
2.1.7. Kırak Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri	59
2.1.8. Bulut Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri.....	60
2.1.9. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözleri.....	61
2.2. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN DEYİMLERİN İNCELENMESİ.....	89
2.2.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimler	90
2.2.2. Sıcak, Soğuk vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimler	110
2.2.3. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Deyimler	118
2.2.4. Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Deyimler	120

2.2.5. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Deyimler.....	122
2.2.6. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimler	125
2.2.7. Gök Gürültüsü Adlandırmasıyla Yapılan Deyim	133
2.2.8. Bulut Adlandırmasıyla Yapılan Deyimler	134
2.2.9. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Deyimler	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

3. AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	145
3.1. AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	145
3.1.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması	145
3.1.2. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması.....	148
3.1.3. Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması	149
3.1.4. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması	150
3.1.5. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması	150
3.1.6. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması	152
3.2. AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN DEYİMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	153
3.2.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması ..	153
3.2.2. Sıcak, Soğuk vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması ..	157
3.2.3. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Deyimin Karşılaştırılması.....	159
3.2.4. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Deyimin Karşılaştırılması	159
3.2.5. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması	160
3.2.6. Gök Gürültüsü Adlandırmasıyla Yapılan Deyimin Karşılaştırması	161
3.2.7. Bulut Adlandırmasıyla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması.....	162
3.2.8. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması ...	162
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	171

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AEA: Azərbaycan Bilimler Akademisi (Azərbaycan Elmlər Akademiyası)

AMEA: Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası)

Bkz.: Bakınız

DLT: Divânü Lügati't-Türk

EA: Bilimler Akademisi (Елмләр Академијасы)

FEMM: Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzi

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: Ve benzeri, ve benzerleri

ədeb. ins.: Edebiyat Enstitüsü (Ədəbiyyat İnstitutu)

GİRİŞ

Dil, bir ulusun kültürel mirasını yansıtan en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Atasözü ve deyimler, bu mirasın derin ve özlü ifadeleridir. Tarih boyunca doğa, insanlar tarafından kavrama isteğiyle incelenmiş ve bu gözlemler atasözü ve deyimlere yansıtılmıştır. Azerbaycan Türkçesine duyulan ilgi, doğa, insan ilişkileri ve günlük yaşamla ilgili gözlem, deneyim ve derslerin aktarılması yoluyla zenginleştirilmiş bir sözlü edebiyat mirasının oluşumuna katkı sağlamıştır. Azerbaycan'ın tarihi boyunca geçirdiği evrimler, kültürel etkileşim ve coğrafi nitelikleri, dilinin bu denli zengin ve çeşitli olmasının temel nedenleri arasında gösterilebilmektedir.

Azerbaycan Türkçesi, zengin bir dil yapısına sahiptir ve bu dilde, insanların hayat tecrübeleri, inançları ve kültürel mirası yansıtan birçok atasözü ve deyim bulunmaktadır. Atasözü ve deyimler, bazen de doğa olayları ile ilişkilendirilmektedir. Bunun nedeni Azerbaycan coğrafyasının sahip olduğu iklim çeşitliliği ve yaşanan tabiat olaylarının toplum yaşamında önemli bir yere sahip olması olarak açıklanabilir. İklim ve hava olaylarının günlük yaşantı üzerindeki etkisi, atasözü ve deyimlerde açıkça görülmektedir.

Bu tezin genel amacı, Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimlerin anlamlarını ayrıca Azerbaycan kültüründeki yerlerini incelemektir. Tez, spesifik olarak atasözü ve deyimlerin dildeki kullanımı, taşıdıkları anlam ve Azerbaycan kültürü açısından önemini analiz etmeyi hedeflemektedir. Tez süresince, atasözü ve deyimlerde iklim ve hava olayları adlandırmalarının hangi anlamda kullanıldığı ve bu atasözü ile deyimlerin Azerbaycan kültüründeki yeri incelenmiştir. Literatürde, Türk dünyası atasözü ve deyimleri ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Fakat, diğer Türk lehçelerinde de iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözleri ve deyimlerin dil ve kültürel incelemesine odaklanan çalışmalar sınırlıdır. Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler konusunda tamamlanmış bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu tez, mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın ilk aşamasında literatürde mevcut olan iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler hakkında bilgi toplamak amacıyla geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama, konu ile ilgili önceden yapılmış çalışmalar, kitaplar, makaleler ve tezleri içermektedir. Literatür taraması, geleneksel kütüphane kaynakları ve dijital veritabanları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu tarama sonucunda elde edilen kaynaklar

detaylı bir şekilde incelenmiş, iklim ve hava olayları adlandırmasıyla yapılan atasözü ve deyimler belirlenmiştir. Belirlenen bu ifadeler, tez çalışmasının temel verisini oluşturmaktadır. Tespit edilen atasözü ve deyimler, adlandırmalarına göre (örneğin, ay ve mevsim, kar, yağmur vb.) sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan atasözü ve deyimlerde geçen iklim ve hava olayları adlandırmaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Son olarak, Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler, Azerbaycan kültürü açısından incelenerek kültürdeki yeri ve önemi belirtilmiştir.

Tarama yapılan kaynaklarla sınırlı tutulan iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler, tez çalışmasının kapsamını belirleyecektir.

Tez, üç ana bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde, Azerbaycan Türkçesine kısaca değinilecek; sonrasında atasözü, deyim, deyim bilimi ve atasözü ile deyim farkı ele alınmıştır.

İkinci bölümde, iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu bölümde, birden fazla kaynaktan geçen aynı atasözü ve deyimlerin içerisinde geçen kelimelerde farklılıklar bulunması durumunda, bu farklılıklar aynı madde içerisinde ayrıca belirtilmiştir. Azerbaycan Türkçesi kaynaklarında hem atasözü hem de deyim başlığı altında yer alan ifadeler ise Türkiye Türkçesine göre tasnif edilerek söz konusu durum dipnot yöntemiyle belirtilmiştir. Farklı fiil çekimlerinde olan atasözü ve deyimler, çalışmada birliği sağlamak için Türkiye Türkçesine mastar şeklinde aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde, Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler, Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılmıştır.

Sonuç bölümünde ise Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimlerden elde edilen sonuçlar tartışılmış ve genel değerlendirme yapılmıştır.

“Tezde, Azerbaycan Türkçesinin dil zenginliği ve kültürel mirasının daha iyi idrak edilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir. İklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimlerin incelenmesi, Azerbaycan toplumunun iklim ve hava

olayları ile olan ilişkisini ve söz konusu kavramların dildeki yansımalarını göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ, ATASÖZÜ, DEYİM, DEYİM BİLİMİ, ATASÖZÜ VE DEYİM FARKI

1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ

Azerbaycan, Hazar Denizi'nin batısında, Rusya Federasyonu'nun güneyinde, Gürcistan'ın doğusunda, Ermenistan'ın doğusunda, İran'ın kuzeyinde ve Türkiye'nin doğusunda yer alan Türkî Cumhuriyetlerden biridir (Erbay, 2011: 1). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 86,600 km² olarak belirlenmiş olup başkenti Bakü'dür. Ülkenin nüfusu, 2023 yılı verilerine göre 10,112,555'tür (World Bank Group, 2024).

Azerbaycan Türkçesi, Türk dillerinin Oğuz grubuna ait olup Türkiye Türkçesi ile en yakın akrabalığa sahiptir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmî dili olan Azerbaycan Türkçesi, Azerbaycan'ın yanı sıra İran ve Türkiye'nin belirli bölgelerinde de konuşulmaktadır. İran'da konuşulan Azerbaycan Türkçesi, Tebriz, Zencan, Erdebil ve Urmia gibi şehirlerde farklı ağızlarda varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de ise Ardahan, Kars, Iğdır ve Ağrı illerinde konuşulmaktadır (Erbay, 2011: 1). Bu durum, Azerbaycan Türkçesinin coğrafi ve kültürel yayılımının genişliğini ve çeşitliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Buran ve Alkaya, Azerbaycan Türkçesini şöyle tanımlamaktadır: “*Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahası içinde yer alan ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dilinin adıdır. Oğuzcaya dayalı olarak 13. asırdan günümüze kadar kullanılan Batı Türkçesi, zamanla Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak ikiye ayrılır. Dolayısıyla Azerbaycan Türkçesi, Doğu Oğuzcasıdır*” (2013: 73). Muharrem Ergin'e göre ise Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahası içindeki bir ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dilinin koludur. Batı Türkçesinin temeli Oğuzca üzerine kurulmuştur. Türkçenin Oğuz şivesine dayalı yazı dili olarak 13. yüzyıldan günümüze kadar kullanılan Batı Türkçesi içinde zamanla iki ana kol oluşmuştur. Bunlardan biri Osmanlı Türkçesi, diğeri ise Azerbaycan Türkçesidir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinin Doğu Oğuzcası, Osmanlı Türkçesinin ise Batı Oğuzcası olduğunu açıklamaktadır (1971: 7).

Ercilasun'a göre, Türkiye ve Azerbaycan Türkleri arasındaki dil benzerliği belirgin ölçüde yüksektir. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve

Türkmen Türkçesi gibi diller, Güneybatı Oğuz dil grubu içerisinde sınıflandırılmaktadır. (2021: 172). Korkmaz'a göre Azerbaycan Türkçesi, tarihî, coğrafi ve sosyal faktörlerin yanı sıra diğer Türk boylarının ve Farsça gibi farklı dillerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu nedenle, zaman içinde bu çeşitli etkenler altında önemli değişim ve gelişim süreçlerinden geçmiştir. Sonuç olarak Azerbaycan Türkçesi, Güneybatı Oğuz lehçeleri grubunun batı kesiminin içsel ayrışımında doğu kolunu temsil eden ve kendine özgü standart bir yapıya kavuşmuş olan bir lehçe ve bu lehçeyi oluşturan ağızlar topluluğudur (2013: 178). Tüm bu veriler göz önüne alındığında, Ercilasun ve Korkmaz, Azerbaycan Türkçesinin Güneybatı Oğuz grubunda yer aldığını ve Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ile akrabalığını vurgulamaktadır. Azerbaycan Türkçesi, Ercilasun'un belirttiği gibi Güneybatı Oğuz lehçeleri grubunun batı kesiminin doğu kolunu temsil etmektedir. Ancak, Korkmaz'ın vurguladığı gibi dilin tarihî, coğrafi ve sosyal etkilerin yanı sıra Farsça gibi çeşitli dillerin etkisiyle şekillendiği ortaya çıkmaktadır.

Ergin, Türk Dil Bilgisi kitabında *“Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesinin aynı şiveye (Oğuz şivesine) dayandıkları için Azerbaycan ve Osmanlı Türkçesini tek bir yazı dilinin kardeş iki dairesi olarak kabul etmektedir”* (2013: 15). Ergin'in değerlendirmesi, Azerbaycan Türkçesinin fonetik özelliklerine bakıldığında açıkça görülmektedir. Bu fonetik özelliklerden bazıları şunlardır:

- Kelime başına gelen kalın “k” sesi, “q” olmaktadır: kardeş > qardaş, kadın > qadın vb.
- Çok heceli bazı sözcüklerin sonuna gelen “k” sesi, “q” sesine dönüşmektedir: dudak > dodaq, kaymak > qaymaq vb.
- Türkiye Türkçesinde “n” ünsüzü ile biten tek heceli kelimelerin başındaki “b” ünsüzü Azerbaycan Türkçesinde “m” olmaktadır: ben > men, bin > min vb.
- Türkiye Türkçesinde içerisinde “k” sesi bulunan kelimeler Azerbaycan Türkçesinde genellikle “x” olmaktadır: yakın > yaxın, akşam > axşam, uyku > yuxu vb.
- Türkiye Türkçesinde (istisnalar hariç) kelime sonunda “b,c,d,g” sesleri bulunmazken Azerbaycan Türkçesinde bulunabilir: dib (dip), süd (süt), dörd (dört), yad (yabancı), gurd (kurt), ac (aç) vb.
- Birden çok heceleri sözcüklerin sonuna gelen “-q” ünsüzü iki ünlü arasına geldiğinde “-ğ” sesine dönüşmektedir: bayraq > bayrağa, papaq > papağın, torpaq > torpağa vb.

- Azerbaycan Türkçesinde tonlu ünsüz seslerin yanında bulunan “-q” ünsüzü “-ğ” sesine dönüşmektedir: kavga > qovğa, kaygı > qayğı, damga > damğa vb. (Ercilasun, 2021: 178-180)

Ercilasun’un, belirttiği bu fonetik özellikler ve kelime yapıları, dilin tarihî gelişimi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu bağlamda, Cevat Heyet’in belirlemeleri, Azerbaycan’ın Türkleşme dönemine ve dilinin gelişimine kılavuzluk etmektedir. Özkan, Cevat Heyet’ten aktararak 7. yüzyılda Azerbaycan’ın kuzey bölgesinin, 11. yüzyılda ise güney bölgesinin 14. yüzyıla kadar süregelen bir dönemde Türkleştiğini ve buna bağlı olarak Azerbaycan Türkçesinin 11. yüzyılda sözlü edebiyat alanında, 13. yüzyılda ise yazılı edebiyat alanında görünmeye başladığını belirtmektedir (2002: 95). Bu sebeple, fonetik özelliklerin tetkik edilmesiyle dilin tarihî serüveni arasında bağlantı kurulabilmektedir. Çünkü, ses değişimleri ve sözcük yapıları, dilin geçirdiği evrimin bir yansıması olabilir. Bu yansıma ise dilin tarihsel, kültürel ve yazınsal boyutlarını etkileyebilir.

Azerbaycan Türkçesinin sözlü ve yazılı edebiyatından bahsedildiğinde ilk eserleri de anmak gerekir. Söz konusu eserlerin başlangıcı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Özkan, Azerbaycan Türkçesinde ilk eserlerin 13. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığını belirtirken (2002: 95); Ergin ise 14. yüzyıldan başladığını ileri sürmektedir (1971: VIII). Azerbaycan Türkçesinin ilk eserlerinin başlangıcı konusunda farklı görüşlerin olduğu belirtilirken Azerbaycan Türkçesinin köklü bir geçmişe sahip olduğu ve dilin gelişimini anlamak için önemli bir kaynak olduğu kabul edilmelidir. Bu bağlamda, ilk eserlerin başlangıcına bakılmaksızın Ercilasun, Azerbaycan Türkçesinin Arap alfabesiyle yazılmaya 1929 yılına kadar devam ettiğini; bununla birlikte, 1922 yılında Latin harfleriyle yapılan ilk yayınların da olduğunu (2021: 172) belirtmektedir.

1.1. ATASÖZÜ

Atasözleri, toplumun kültürel mirasını yansıtan ve nesilden nesile aktarılan kısa ve özlü ifadelerdir. Bu ifadeler, uzun süreçler boyunca birikmiş deneyim ve bilgelikleri temsil etmektedir. Genellikle belirli bir durumu veya kavramı anlatırken öğüt veya ders verici bir nitelik taşımaktadır. Atasözleri, dilin sade ve etkili kullanımının örnekleridir ve iletişimde güçlü bir etkiye sahip olabilir. Kültürel bağlamda önemli bir rol oynayan atasözleri, toplumun değerlerini, inançlarını ve yaşam tarzlarını yansıtmaktadır.

Türkiye Türkçesinde “atasözü” olarak isimlendirilen bu ifadeye, diğer Güney-Batı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinde farklı isimler verilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde “atalar sözü”, Türkmen Türkçesinde “makal” ve “nakıl”, Gagavuz Türkçesinde “atalar/eskiler sözü” ya da “atasözü” isimleri verilmiştir (Çobanoğlu, 2004: 3). Atasözü için diğer Türk lehçelerinde de farklı isimlendirmeler mevcuttur. Bu isimlendirmeler, Başkurt Türkçesinde “mākāl”, “äytim”, Kazak Türkçesinde “makal”, “mätel”, Kırgız Türkçesinde “makal-lakap” Özbek Türkçesinde “makāl”, Tatar Türkçesinde “atalar süzi”, “äytim”, Uygur Türkçesinde “makal” (Ercilasun, 1991: 32-33) şeklindedir.

Arapçada “nush, nasihat, meviza”, Farsçada “pend” atasözü kelimesi, adından da anlaşılacağı üzere atalardan bugüne kadar ulaşmıştır. Tarihî hayatı olan sözlerdir. Zamanın ilerlemesi ve sosyal coğrafya içinde şekil ve içeriğini kazanarak günümüze kadar gelmiştir (Elçin, 1997: 625).

Aksan’a göre atasözleri, filolojinin önemli araştırma alanlarından biridir. Atasözleri, “paremiyoloji” adı verilen bir disiplin çerçevesinde incelenir. Belirli bir dile ait atasözlerinin toplanıp incelenmesi, o dilleri araştıran filologların alanına girerken farklı dillerdeki atasözleri arasında görülen ortaklıklar, eşlikler, ortak anlatım şekilleri ve nitelikleri de paremiyoloji adı verilen disiplin içerisinde değerlendirilmektedir (2004: 181). Aksan’ın yaptığı bu değerlendirmeden hareketle, paremiyoloji disiplini sadece dilin yapısal niteliklerini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel değerleri de yansıtmaktadır. Atasözleri, insanların hayatı, dünyaya bakış açıları ve gelenekleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu bağlamda, farklı dillerdeki atasözlerinin karşılaştırılarak incelenmesi, kültürel farklılık ve ortaklıkları belirleyerek insanların ortak değer ve düşünce biçimlerini anlamımıza katkıda bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu (bundan sonra TDK), atasözünü “*uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz; deme, mesel, sav, darbimesel*” (2024) olarak tanımlamaktadır.

İlk yazılı örnekleri Orhun Kitabeleri’nde bulunan atasözleri, eski Türk ve Uygur dönemi eserlerinde de yer almaktadır. Atasözlerinin derlenmesi ve yazıya dökülmesinde Karahanlılar Dönemi önemli bir rol oynamıştır. Kaşgarlı Mahmut’un yazdığı ve Türk atasözlerinin derlendiği ilk eser olan Divânü Lügati’t-Türk (bundan sonra DLT), bu dönemde yazılmıştır. Ayrıca, Kutadgu Bilig ve Atabetü’l-Hakayık gibi eserlerde de Türk atasözleri bulunmaktadır ve bu eserler de bu dönemde yazılmıştır (Çetin, 2023: 34).

Atasözü kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde DLT’de Arapça “mesel”, Türkçe “sav” sözcükleri karşımıza çıkmaktadır. Atasözü kavramının karşılığı için bu sözcüklerden farklı olarak ise Divan Edebiyatında “darbimesel” kelimesi kullanılmaktadır (Sağlam, 2001: 46).

Topaloğlu atasözünü, “*eski nesillerin uzun denemelere dayanan hükümlerini genel kural, bilgece düşünce veya öğüt olarak düstur hâline getiren ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, herkesçe benimsenmiş özlü söz*” (1989: 32) olarak tanımlamaktadır. Korkmaz ise atasözünü “*anonim karakter taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz*” şeklinde tanımlamaktadır (1992: 15). Topaloğlu, atasözleri hakkında yaptığı tanımlamada, onları genel kurallar ve öğütler olarak nitelendirirken; Korkmaz, atasözlerinin anonim karakter taşıdığını, atalardan kaldığı düşünülen ve halkın uzun yıllar boyunca tecrübe ettiği ortak fikir ve davranışları yansıtan kısa ve özlü sözler olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, Topaloğlu, atasözlerini daha çok evrensel ilkeler olarak değerlendirirken; Korkmaz, atasözlerini toplumsal geçmişin yansıması olarak değerlendirmektedir. Albayrak’a göre atasözü, uzun tecrübeler sonucu oluşan, gerçek anlamının dışında mecaz anlama gelen ve kalıplaşmış sözlerdir (2009: 2). Albayrak, bu tanımla atasözlerinin sembolik ve mecaz anlamlı bir üslupla ifade edilen tecrübelerin yansıması olduğunu belirtmektedir.

Atalarımız tarafından gözlem ve deneye dayalı olarak yaratılan, nesilden nesile aktarılan, yargı bildiren, toplumun düşüncelerini yansıtan, öğüt verme, yol gösterme ve eğitime gibi işlevlerde kullanılan halk edebiyatı ürünüdür. Atasözleri, her milletin öz benliklerinin aynası konumundadır (Akpınar, 2010: 29). Akpınar’ın bu tanımı, atasözlerinin gözlem ve tecrübeler dayalı olarak oluşan, toplumun fikirlerini yansıtan ve genellikle nasihat etme ve eğitime amacı taşıyan halk edebiyatı ürünleri olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmacıya göre atasözleri, halkın bilgelik birikimini ve kültürel mirasını temsil etmektedir.

Hatiboğlu atasözü için eski nesillerin tecrübelerinden kalma yol gösteren, akıl veren yargı ve öğüt (1982: 17) tanımını yapmaktadır.

Delçin’e göre atasözleri, insanlıkla beraber doğmuş ve insanlıkla birlikte asırlarca konargöçer hayatı yaşamış sonunda gelişerek medenileşmiş törelerdir. Töre hâlini alması

ait olduğu milletin her sınıfından tekrarlanma ve süzölmesiyle olmuştur (2000: 15). Delçin bu tanımıyla atasözlerini evrensel bir olgu olarak insanlık tarihine kök salmış ve uzun bir süre boyunca halkların kültürel gelişimiyle beraber şekillenmiş önemli kültür unsurları olarak ele almaktadır. Ona göre, atasözleri yalnızca milletlerin değil insanlık tarihinin bir unsuru olarak oluşmuş ve gelişim göstermiştir. Yine Delçin'in tanımına göre, atasözlerinin töre hâlini alması, bir milletin her kesiminden tekrarlanması ve süzölmesiyle gerçekleşmektedir. Bu tekrar ve süzölme, atasözlerinin halkın her tabakasında yaygın bir şekilde kullanıldığını ve zaman içinde halkın ortak kültürel mirasının bir parçası hâline geldiğini göstermektedir.

Genel geçer bir yargıya ulaşmak, nasihat etmek ya da uyarmak gibi işlevlere sahip olan atasözleri, atalarımızın uzun yıllar boyunca edindikleri tecrübeler sonucu ortaya çıkmıştır. Ulusların gelenek ve göreneklerini, töre ve âdetlerini yansıtan sözlü kültür ortamlarının ürünüdür. Başlangıç itibariyle söyleyeni belli olmasına rağmen sözlü kültür geleneğiyle bağlantılı olarak anonim hâle gelmişlerdir (İçel, 2014: 77).

Türk halk edebiyatında toplumların yaşantısını, din ve hukuki terimler gibi konular hakkında söylenen atasözleri, milli ve beşerî konuları ele almaktadır. Atasözleri, molozu atılmış, sıkıştırılmış sözlerdir; bu sözlerde bulunan edebî sanatların tamamlayıcı etkisi vardır: “Ağaç yaşken eğilir.” istiâre, “Mum dibine ılık vermez.” mecâz, “Can boğazdan gelir.” kinâye, “Güvenme varlığa düşersin darlığa.” tezat, “Kaynayan kazan kapak tutmaz.” aliterasyon (Elçin, 1997: 628). Elçin bu tanımıyla atasözlerinin Türk halk edebiyatında önemini ve niteliğini belirlemeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Ona göre Türk atasözleri, toplumların yaşama biçimlerini, hukuki ve dinî konuları ele alırken millî ve beşerî konuları da ele almaktadır. Atasözleri, sıkıştırılmış ve yoğun anlam içeren sözlerdir. Ayrıca, atasözlerinin oluşumunda çeşitli edebî sanatların da etkisi bulunmaktadır. Bu edebî sanatlar, atasözlerinin etkisini arttırmaktadır. Atasözlerinin dilin yoğunluğundan gelen ve kültürel birikime ılık tutan önemli kültürel ifadeler olduğunu vurgulayan Elçin, atasözlerinin yalnızca anlamıyla değil aynı zamanda kullanılan edebî sanatlarla da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

“Atasözlerinin keskinlik, kısıklık, kuruluk ve anlatımdaki açıklık gibi biçim ve şekil özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler atasözlerini konuşmadaki kalıplaşmış ifadelerden ayırmaktadır. Atasözlerinde halk edebiyatının diğer türlerinde (şiiir, tekerleme, bilmece vb.) bulunan çok anlamlılık, renklilik gibi üslûp oyunlarından kaçınılmaktadır. Atasözleri uyak, ölçü gibi şiiir tekniklerinden yararlanmaktadır. Bu yararlanma atasözlerinin şiiir

türüyle tek ortak paydası olmakla beraber; öğrenmeyi kolaylaştırmak ile sınırlandırılmaktadır” (Boratav, 2019: 138).

Çoğunlukla bir cümle şeklinde oluşarak yargı bildiren kimi zaman da ölçü ve uyakla, söyleyiş bakımından daha tesirli olmaya yönelik atasözleri, insanoğlunun deneyimleri ve teşbih gücünün yansıması olarak her dilde vardır. Bir dil birliğinin dünya görüşü ve yaşantı tarzını yansıtan atasözleri, toplumun kültürüyle ilgili ipuçları da vermektedir (Aksan, 1982: 40).

Toplumun duygu, düşünce, inanç ve kültür dünyasını yansıtan atasözleri, atalarımızın uzun süren tecrübelerinden faydalanarak oluşan, kısa, öz ve nasihat veren, halk tarafından benimsenmiş kalıplaşmış sözlerdir (Hengirmen, 1999: 39-40).

Ulusların atalarından kalma, yol gösterici ve öğüt verici atasözleri, toplumsal hayatta bireylerin uyması gereken genel kurallar olarak görülmektedir. Bu nedenle, ulusların karakterlerini ve yaşam karşısındaki tutumlarını yansıtan özlü sözlerdir (Çobanoğlu, 2004: 1).

Az sözle çok şey anlatan ve bir hüküm bildiren atasözleri, dünya görüşü, sosyal ve kültürel yaşantının yansıtıcısı ve bunları canlı tutan dilsel üründür. Kendine özgü anlam ve şekil özelliklerine sahiptir ve deneyimler sonucu meydana gelerek halka ait olmuşlardır (Hunutlu, 2017: 1).

Aksoy’a göre, atasözleri ulusaldır. Tanrı ve elçisinin sözü gibi etkileri bulunmaktadır. Halkların asırlarca elde ettikleri deneyim ve düşüncelerden doğmuşlardır. Yol göstericidirler. Uyuşmazlıkların yargıcı olan atasözlerinin doğruluğu herkesçe kabul edilir (2022: 13). Aksoy, atasözleri için yaptığı bu tanım ile onların ulusal bir özellik taşıdığını ve halklar üzerinde öneminin yadsınamaz bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmacıya göre atasözleri, halk üzerinde derin bir etkiye sahiptir, Tanrı ve elçisine ait bir söz gibi kutsal bir özellik taşımaktadır.

Bu tanımlardan yola çıkarak atasözlerinin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Anonimdirler: Atasözlerinin genellikle belirli bir kaynağı ya da yazarı bulunmamaktadır. Atasözleri, toplumun kolektif bilgeliğini ve deneyimlerini temsil etmektedir.
- Uzun deneyimler sonucu oluşmuşlardır: Genel olarak evrensel bir geçerliliğe sahip olan atasözleri, toplumun genel geçer davranış kurallarını ifade etmektedir.

- Genel kural niteliği taşımaktadırlar: Atasözleri, genellikle toplumun genel kabul görmüş değerleri, kuralları ve bilgeliği hakkında bir yargı içermektedir. Evrensel bir geçerlilik taşır ve toplumun deneyim ve gözlemlerinden kaynaklanmaktadır.

- Kısa, öz ve kalıplaşmış sözlerdir: Genellikle bir tümce ya da birkaç kelimeden oluşan atasözleri, bu hâliyle bile derin anlamlar barındırmaktadır. Kısa olmaları atasözlerinin çabuk hatırlanabilir olmalarını ve iletişimde etkili olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda özgün olan atasözleri, gereksiz detaylardan arındırılarak verilmek istenen mesajı net bir şekilde ifade etmektedir. Yıllar boyunca tekrar edilerek ve kuşaklar boyu aktararak kalıplaşmışlardır. Bu özellik, atasözlerinin belirli bir biçimde sabitlenmelerini sağlamaktadır.

- Hüküm bildirirler: Atasözleri toplumun yaşadığı deneyim ve gözlemlerden kaynaklanarak bir durumu ya da davranışı değerlendirir. Bu değerlendirme, genellikle bir hüküm bildirmektedir.

- Mecaz ve teşbih kullanılmaktadır: Mecaz ve teşbih gibi sanatları kullanan atasözleri, verilmek istenen mesajı daha etkili bir şekilde iletebilir. Bu özellik atasözlerinde o dilin zenginliğini ve esnekliğini yansıtmaktadır.

- Yol gösterici ve öğüt vericidirler: Atasözleri, genellikle bir öğüt içerir ve belirli bir durumu ya da davranışı değerlendirir.

1.2. DEYİM

Bir toplumda ya da kültürde yaygın olarak kullanılan deyimler, genellikle mecaz anlam ve sabit ifadeler içermektedir. Dilin söz varlığını zenginleştirirken iletişimi daha renkli ve etkili hâle getirirler. Toplumun değerleri ve inançları hakkında bilgi verirler ve dilin sosyal, kültürel fonksiyonlarına katkıda bulunurlar. Bu nedenle, deyimler, dilin yapısal ve işlevsel özelliklerinin anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye Türkçesinde “deyim” olarak adlandırılan bu ifade, diğer Güney-Batı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinde farklı adlandırmalar ile kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde, “frazelogiya/sabit söz birleşmesi”, Türkmen Türkçesinde, “frazelogizm/durnıklı söz düzümleri”, Gagavuz Türkçesinde ise “frazelogizma/bölünmez laf birleşmesi” adlandırmaları kullanılmaktadır (Sinan, 2015: 17-18). Deyim için diğer Türk lehçelerinde de farklı isimlendirmeler mevcuttur. Bu isimlendirmeler, Başkurt Türkçesinde “frazelogizm”, Kazak Türkçesinde “turaktı tirkes”, “frazelogizm”, Kırgız Türkçesinde “turuktuu söz”, “aykaşı”, “frazelogizm”, Özbek Türkçesinde “ibārā”,

“täsviriy ibärä”, Tatar Türkçesinde “frazelogizm”, Uygur Türkçesinde “frazelogizm” (Ercilasun, 1991: 170-171) şeklindedir.

TDK’ye göre deyim, “*Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği; tabirdir*” (2024). Korkmaz’a göre de cazip bir anlatım niteliğine sahip, gerçek anlamı dışında anlam taşıyan sözcük dizisidir (1992: 43).

İki veya daha fazla kelimedenden oluşan deyimler, gerçek anlamlarından koparak yeni anlamlar meydana getiren kalıplaşmış cümlelerdir. İsim, sıfat ve zarf görünüşlü bu ifadeler duygu ve düşüncelerimizi dikkat çekecek şekilde anlatırlar (Elçin, 1997: 642). Elçin’in yaptığı bu tanıma göre deyimler, genellikle isim, sıfat veya zarf görünümünde olabilirler. Bunun yanı sıra deyimler, duygu ve düşünceleri dikkat çekici bir şekilde ifade etmektedir. Araştırmacının tanımına göre deyimler, kelimelerin genel anlamlarından uzaklaşarak genellikle mecaz ve sembolik anlam kazanmaktadırlar. Bu kazanım sayesinde deyimler iletişimde belirli bir ifadeyi çok daha etkili bir biçimde aktarmaya yardımcı olmaktadır. “*Anlatımı daha güzel ve etkili hâle getiren, genel olarak gerçek anlamı dışında kullanılan ve toplum tarafından ortak kabul gören kalıplaşmış sözlere deyim denmektedir*” (Hengirmen, 1999: 116).

Deyim adı verilen ifadeler, genellikle bir fiil bildiren ve mastar olarak kullanılan, iki veya daha fazla sözcükten oluşan yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu ifadelerde, sözcüklerden en az birinin mecaz anlamıyla kullanıldığı ve bir düşüncenin güçlü bir biçimde ifade edilmesi amaçlanmaktadır. (Uslu, 2007: 78). Uslu, yaptığı bu deyim tanımlamasıyla deyimlerin yapısal ve işlevsel özelliklerini açıklamaktadır. Araştırmacıya göre deyimler, iki veya daha fazla sözcükten oluşur ve çoğunlukla bir eylemi ifade ederek mastar hâliyle kullanılırlar. Deyimler, düşüncelerin etkili bir biçimde ifade edilmesini sağlar ve en az bir sözcük mecaz anlamıyla kullanılmaktadır.

Çoğu kez asıl anlamının dışında kullanılan ve en az bir sözcükten oluşan deyimler, bir olayı, hâli ya da fikri özetleyen ve özel anlamları belirli bir kaideye bağlanmayan kalıplaşmış ifadelerdir (Kaya, 2010: 234).

Dilde, bireysel ve nedenli bir söz dizimi biriminin evrenselleşerek ve yaygınlaşarak orijinal nedenini kaybetmesi sonucu tek bir sözlük birimi gibi kabul edilen söz öbeklerine deyim adı verilmektedir. Diğer kalıp sözler gibisöz dizimi kökenli sözlük birimleri olan deyimler, kalıp sözlerin en yaygın olanıdır. Deyimin anlamı, öğelerinin anlamıyla aynı anlama gelmemektedir (Karaağaç, 2013: 271). Karaağaç’ın tanımından da

anlaşılacağı üzere deyimler, dildeki söz dizimi birimlerinin değişimi sonucu ortaya çıkan, yaygınlaşan ve tek bir sözlük birimi gibi kabul edilen söz öbekleridir. Diğer kalıp ifadeler arasında en yaygın olan deyimler, öğelerinin anlamlarıyla örtüşmeyebilir. Deyimlerin anlamı, bünyelerinde bulundurdıkları kelimelerin bireysel anlamlarından oluşturulmaz; ancak bir bütün olarak anlam kazanırlar.

Aksoy’a göre deyim, bir mefhumu, bir hâli, özel bir yapı içinde ya da cazip bir anlatımla belirten ve büyük bir bölümünün gerçek anlamlarından farklı bir anlamı bulunan kalıplaşmış tümce ya da sözcük topluluğudur (2022: 50).

Topaloğlu’na göre deyim, “*çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği*” (1989: 55) dir.

Çoğunlukla gerçek anlamından ayrı anlama gelen bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşmasına deyim adı verilmektedir (Vardar, 2002: 71).

Koç’a göre, “*genellikle gerçek anlamı dışına kayan kalıplaşmış söze*” (1996: 410) deyim adı verilmektedir.

Sözcükleri anlam değişikliğine maruz kalarak yeni anlam kazanan ve 2 ile 15 arasında kelimedenden oluşan kalıp ifadelere deyim adı verilmektedir. Deyimlerin de tıpkı atasözleri gibi en başta söyleyeni bellidir ama kullanıldıkça anonimleşerek dillerin ortak bir unsuru hâline gelmişlerdir (Çotuksöken, 2004: 83). Çotuksöken, bu tanımıyla deyimlerin yapısal nitelikleri ve evrimine vurgu yapmaktadır. Deyimlerin sık kullanılması onların toplumsal ve kültürel birikimlerin bir parçası hâline gelmesine yol açmaktadır.

Deyimler, bir milletin asırlara dayanan sözlü ve tarihî geçmişinin bugüne yansımaları olarak olaylar karşısında asırlarca denenmiş ve kelimelere sirayet etmiş ifadeler olarak tanımlanmaktadır (Ahundova, 2022: 242). Tor, deyimlerin Türk dilinin anlatım gücünün canlı tanıkları olduğunu ve insanların niteliklerini, davranışlarını ve ruhsal durumlarını belirttiğini ifade eder (2007: 119). Tülbentçi ise “*her ne kadar kesin bir hüküm ifade etmez ise de atasözü değerinde ve ondan daha fazla söylenen sözler vardır ki bunlara da tabir ve deyim diyoruz.*” (1977: 6) diyerek deyimi tanımlamaktadır.

Özön, Ebüzziya Tevfik’in “Durub-i Emsal-i Osmaniye”yi yeniden bastıracağı eserin sonuna yazdığı düşünce yazısında, deyim için “ıstılah” ifadesini de kullandığını (1943: 28) belirtmektedir.

Dilin anlatım yollarını, o dili konuşan halkın geçmişini, yaşam tarzını, gelenek ve muhtelif özelliklerini belirten deyimler, belirli bir kavramı, duygu ya da durumu ifade etmek için birden fazla kelimenin bir arada kullanılmasıyla oluşmaktadır (Aksan, 1982: 37-38).

Hatiboğlu'na göre deyim, bazı kelimeleri değişmeyen bazılarının ise değişikliğe uğrayıp çekimlendiği ve anlatım gücünü artırmak maksadıyla gerçek anlamı dışında kullanılan kalıp hâlinde birden çok sözcüktür (1982: 38). Hamidov'a göreyse hayat görüşünü ve Türk halklarının felsefi düşüncesini yansıtan deyimler, ifade edilmekte zorlanan ve anlam kifayetsizliğine neden olabilen durumlarda kullanılan etkili ve kısa sözlü araçlardır (2006: 40).

Deyimler, belirli bir kurala bağlı olmadan oluşan, derinlemesine incelenmesi gereken ancak incelenmeden de anlaşılabilen kalıplaşmış söz öbekleri olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılar, başka dillere tam anlamıyla çevrilemeyen ve özgünlüklerini koruyan dilsel ifadelerden oluşmaktadır. Deyim, bir olayı ya da kavramı canlı ve renkli ifade edebilmek için kurulan özel bir anlatım şeklidir (Gencan, 1979: 527). Gencan'ın bu tanımı deyimlerin, yapısal karmaşıklığı ve anlam özgünlüğüne vurgu yapmaktadır. Araştırmacı deyimlerin, iletişimde etkili bir biçimde kullanılan özel ifadeler olduğunu belirtmektedir.

Özden'in deyim tanımı, *“bir kavramı ya da durumu etkileyici bir anlatımla özel bir yapı veya söz dizimi içinde belirten kalıplaşmış kelime grupları veya cümlelerdir. En az iki ve daha fazla kelimedenden oluşan deyimleri oluşturan kelimelerin genellikle biri, birkaçı veya tamamı mecaz anlamda kullanılır. Deyimler kalıplaşmış kelime grupları ve cümlelerden oluştuğu için bir deyim kelime grupları veya söz dizimi değiştirilemez”* (2016: 110) şeklindedir.

Püsküllüoğlu deyimi, *“anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğu”* (1995: 7) şeklinde tanımlamaktadır.

Bu tanımlar göz önüne alındığında deyimlerin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Kalıplaşmış kelime gruplarıdır: Bir düzen ve yapı içinde oluşturulmuş deyimler, genellikle birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.

- Gerçek anlamdan ayrı anlam içerirler: Deyimler gerçek anlamları dışında genellikle mecaz anlam içermektedir. Bu özelliği deyimlerin kullanımını renklendirir ve zenginleştirir.

- Toplumsal ve kültürel yansıma: Deyimler, ulusların kültürel ve tarihî geçmişinin yansımasıdır. Dilin ve toplumun geçmişini, geleneklerini ve hayat tarzını yansıtırlar.

- En az iki veya daha fazla kelimedenden oluşmaları: Bu, deyimlerin yapısal özelliklerinden biridir. Birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan deyimler, bu özelliğiyle diğer dil birimlerinden ayrılmaktadır.

- Anonimdirler: Deyimler, ilk söyleyenleri belli olmasına rağmen zamanla anonimleşmişlerdir.

- Kuşaklar arası aktarım araçlarıdır: Deyimler, kuşaklar arası aktarılacak toplumun ortak bir unsuru hâline gelmişlerdir.

- Çoğunlukla mastar olarak kullanılırlar: Deyimlerin bu özelliği, deyim gerçek anlamdan farklı bir anlam taşımasına katkıda bulunmaktadır. Çoğunlukla fiil, mastar hâliyle kullanılarak mecaz anlam kazanan deyimler, belirli bir durumu ya da kavramı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Dilin anlam zenginliğini ve ifade gücünü arttıran deyimler, farklı deyimleşme derecelerine göre sınıflandırılmaktadır. Leyla Subaşı Uzun, bu sınıflandırmayı birinci, ikinci ve üçüncü dereceden deyimler (1991) olarak yapmaktadır.

- Birinci dereceden deyimler

Uzun’a göre bu deyimlerde, göstergeler göndergesel anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu ifadeler, tam bir deyim niteliği taşımaktadır. Bu deyimlerde parçaların anlamları ile bütünün anlamı arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Örneğin, “Ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak.” deyimini, bağımsız olma ve istediği şekilde davranabilme anlamını taşımaktadır (1991: 34).

- İkinci dereceden deyimler

Uzun’a göre bu deyimlerde, deyimlik anlam yapılanmasındaki göstergelerden biri veya birkaçı yan anlam taşımaktadır. Bu yan anlamlar, diğer göstergelerin göndergesel anlamlarını da içine alarak deyim anlamını oluşturur. Örneğin, “*Adam kılığında gibi bir ikinci dereceden deyimde, daha deyimlik anlam yapılanması içindeyken “işe yarar kimse” kavramına gönderimiyle yan anlamlı olan “adam” göstergesi karşısında,*

göndergesel anlam taşıyan “kıtlığında” göstergesi bu bağımlılık nedeniyle bazı duruma bağlı anlam özellikleri kazanmaktadır” (1991: 35).

- Üçüncü dereceden deyimler

Uzun’a göre bu deyimler, deyimleşmenin en zayıf olduğu ifadelerdir. Deyim anlamı, göstergelerin yan anlamlarının toplamına eşittir ve parçaların anlamlarından bütüne ulaşılabilir. Örneğin, “Adamına düşmek.” ve “Başına ekşimek.” gibi deyimlerde, parçaların anlamları bütünün anlamını belirlemektedir. Bu nedenle, bu tür deyimler, “deyimsiler” olarak da adlandırılabilir (1991: 36).

1.2.1. Deyim Bilimi (Frazeologiya)

Deyim bilimi, deyim adı verilen kalıplaşmış ifadelerin yapısını, kökenini ve işlevini inceleyen disiplinin adıdır.

Azerbaycan Türkçesinde frazeologiya adı verilen (Sinan, 2008: 92) deyim biliminin temelleri 19. yüzyılın ikinci yarısında Fortunatov ve Potebnya gibi dilciler tarafından atılmıştır. Avrupalı araştırmacı olan Bally ve Jespersen gibi araştırmacılar ise bu bilimi geliştirmişlerdir (Aksan, 2004: 171; Emiroğlu, 2017: 6). Uluoğlu’na göre ise çok eskiden beri bilim insanlarının ilgisini çeken deyimler, önceleri dil biliminin farklı alanlarında (anlatım bilimi, sözcük bilimi vb.) incelenmiştir. Bu incelemelerde deyimler bağımsız olarak ele alınmasa da yapılan sınıflandırmalar deyim biliminin temelini oluşturmuştur. Dil biliminin bağımsız bir dalı olan deyim bilimi, 1930-40’lı yıllarda Rus bilim insanlarının çalışmalarıyla başlamaktadır. 1940 yılında Rus dil bilimci Vinogradov farklı çeşitlerdeki deyimleri sistematik bir şekilde tasnif ederek deyim biliminin yapı taşlarını belirlemiştir. Bir çok dilde kabul gören bu tasnifi, 1960-80’li yıllarda daha da ileri taşıyan çalışmalar yapılmıştır (2011: 103-104). İki kaynak arasındaki karşıtlık, deyim biliminin başlangıcı ve öncülerine dair farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde deyimlerle ilk çalışma 19. yüzyıl sonlarındadır. Şarkiyatçı Mirze Kazım Bey tarafından 1846 yılında Kazan’da yayınlatılan Türk Tatar Dillerinin Genel Dilbilgisi kitabında *gem yemek (kederlenmek)*, *gussa yemek (kederlenmek)*, *vücuda gelmek (ortaya çıkmak)* vb. birleşik fiillerden bahsetmiş ve bu fiilleri *terkibî fill* olarak adlandırmıştır. Deyim biliminin oluşmasını zorunlu kılan sebepler, deyimlerin nasıl oluştuğu, niteliği ve dildeki görevleridir. Azerbaycan Türkçesinde frazeolojinin bilim dalı olarak incelenmesi, Hüseyin Bayramov tarafından yapılan geniş bir araştırma ile olmuştur (Emiroğlu, 2017: 7).

Deyim biliminin kapsamını etkileyen görüş ayrılıkları, belirli türdeki birleşmelerin deyim olarak kabul edilip edilemeyeceği konusunda ortaya çıkmaktadır. Tanımlar genellikle benzer bir temele dayanmasına rağmen, deyim kavramına dâhil edilen unsurlar, araştırmacılar arasında farklılık gösterebilir (Okul, 2023: 18). Akyalçın, Türkçe Deyimler Sözlüğünde karşımıza çıkan bazı ifadelerin deyim niteliği taşımadığını savunmaktadır (2011: 123). Tan ise 1923-1950 yılları arası Cumhuriyet döneminde, “M. Esat İleri, M. Halit Bayrı, Ömer Asım Aksoy, M. Nihat Özön ve M. Ali Ağakay” gibi filologların sözlük çalışmalarında atasözü ve deyimlerin ayrılması konusunda önemli çalışmalar yaptığını ve bu çalışmaların sözlük çalışmalarının içerisinde yer alan atasözü ve deyimlerin anlamını derinlemesine incelemeyerek ayırt etmeyi amaçladığını söylemektedir (2020: 290). Bu çalışmalardan öncesine kadar atasözü ve deyim kavramları için “*meşhur sözler*” ifadesi kullanılmıştır (Sağlam, 2001: 46).

Deyimler, bazı filologlar tarafından sözlük bilimi bağlamında ele alınmıştır. Diğer filologlar tarafından ise deyimler, deyim bilimi (phraseologie) isimli özel bir disiplin çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir (Aldan, 2018: 48). Phraseologie terimi, deyim bilimi uluslararası alanda temsil etmektedir. Latince bir ifade olan phraseologie, Grekçe *phrasis* “*deyim, ifade*”, ve *logia* “*mecmua, derleme*” kelimelerinden türetilmiştir. Deyim bilim çalışmalarında phraseologie terimini kullanan Bally, Fransız dilindeki kelime birleşimlerini incelemiş ve onları bileşenlerinin sabitlik derecesine göre kümelemiştir (Hacızade, 2013: 15-16).

Leyla Subaşı Uzun’a göre deyim adı verilen kalıplaşmış ifadeleri inceleyen filoloji alanı için İngilizce “idiomatics” ve Almanca “phraseologie” adında iki farklı terim bulunmaktadır. Bu iki terim her ne kadar aynı alana verilen isim olsada gerçekte farklı çalışma alanları vardır. Dillerin söz varlığı içerisinde bulunan (atasözleri hariç) kalıplaşmış ifadeler bazı özellikleri bakımından aynı terim etrafında incelenemeyecek ve ortak yargılara varılamayacak kadar farklılık göstermektedir. Bu sebeple, Phraseologie olarak isimlendirilen alanın çalışmaları çoğunlukla kalıplaşmış sözlere yöneliktir. Diğer bir terim olan idiomatics ise direkt olarak dilin söz varlığı içindeki deyimlerin farklı yönlerden incelendiği alanın adıdır (1991: 29).

Frazeoloji, dilin mecaz anlam aktarması sürecinde oluşan ve yaygın olarak kullanılan kelime birleşimlerini inceleyen bir disiplindir. Frazeeolojinin kapsam alanını belirlemek genellikle tartışmalı konulardan biri olmuştur. Bu nedenle, frazeoloji geniş ve dar bağlamlarda araştırılmıştır. Geniş bağlamda frazeoloji, atasözleri, deyimler, hikmetli

sözler, klişe ifadeler ve benzerleri olan birleşimleri içermektedir. Dar bağlamda ise frazeoloji, kelimeye eş anlamlı olan deyimisel birleşimlerin toplamını ifade etmektedir (Suleymanova, 2018: 15).

Kaçarava, “Türkçe’de Göz İle Başlayan Deyimler” adlı yazısında dil biliminin tüm bölümlerinde olduğu gibi deyimlerin de özel ve genel ayırt edici nitelikleri olabileceğini söylemektedir. Fakat, disiplin olarak genel bir deyim biliminin olmadığını savunmaktadır. (2006: 129). Sinan’a göre bu görüş, doğru değildir. Deyimler, dil bilimi araştırmaları çerçevesinde frazeoloji veya idiomatik adı altında, dilde birden fazla öğeden kurulu kalıplaşmış biçimleri inceleyen çalışma alanı olarak tanınmaktadır (2015: 18).

Karaağaç’a göre “deyim bilimi (phraseology), filolojide kalıp sözlerin yapı ve çeşitleriyle ilgilenen bir disiplindir. Bu disiplin, birleşik sözler, deyimler, atasözleri gibi sözcük birimlerinin yapısını inceleyerek bu birimleri sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Deyim bilimi çalışmaları, biçim dizim ve anlam üzerine odaklanmaktadır. Bu nedenle deyim bilimi, deyimlerin yanı sıra birleşik sözler, atasözleri ve yapımlık söz öbekleriyle de ilgilenmektedir” (2013: 273). Aksan’a göre, doğrudan doğruya deyimleri ele alan deyim bilim, dil bilim alanının özel bir dalıdır. Bu dalda deyimlerin anlam ve biçim yönünden özellikleri, oluşumları vb. incelenmektedir. Yine deyim bilimin ışığında farklı dillerin deyimlerini bir araya getiren sözlükler hazırlanmaktadır (1982: 95).

Azerbaycan Türkçesinde deyimler üzerine H. Bayramov’un Azerbaycan Dili Frazeologiyasının Esasları adlı çalışması bulunmaktadır. Başkaca, “B. Çobanzade, F. Ağazade, M. Hüseyinzade, S. Caferov, S. Murtuzayev” gibi isimlerin Azerbaycan frazeologiyasının oluşup gelişmesine önemi yadsınamaz katkılarda bulunduğunu ifade etmiştir. Teorik düşünce ve eğitici faaliyetleriye “M. Tağıyev, F. Hüseyinov” gibi Rus bilim insanları, Azerbaycan frazeologiyasına hizmet etmişlerdir (Hacıyade, 2013: 23).

1.3. ATASÖZÜ VE DEYİM FARKI

Türk dilinin kültürel mirasını oluşturan önemli unsurlardan olan atasözü ve deyimler arasında belirli farklar bulunmaktadır. Atasözleri, genellikle toplumsal tecrübe ve yaşanmışlıkları içerisinde barındıran genel geçer ifadelerdir. “Damlaya damlaya göl olur.” birikim yapmanın önemine dikkat çekerek genel kural ifade etmektedir. Deyimler ise belirli bir durumu ya da kavramı betimleyen ifadelerdir. “Aklı başında olmak.” deyimini örneğinde olduğu gibi deyimler, bir durumu anlatmak için kullanılır ve genel bir kural bildirmezler.

Atasözleri, deyimlerle en çok karıştırılan kalıplaşmış ifadelerdir. Bunun sebebi, yapılarındaki ortak özelliklerin çokluğundan kaynaklanmaktadır. Her iki ifade, atalar tarafından söylenmiş ve onların estetiğine ayna tutmaktadır (Özezen, 2001: 874). Çotuksöken'e göre, atasözü ve deyimleri birbirlerinden ayırmak kolaydır. Atasözlerinin yargısal bütünlüğü; deyimlerin ise anlamsal ve kavramsal bütünlüğü bulunmaktadır. Atasözleri, biçim yönünden kalıplaştıkları için söz dizimlerinde değişiklik yapılamamaktadır. Ancak, deyimlerde bu durum farklıdır (biçimce kalıplaşmış olanlar hariç); bazı sözcükler isim durum eklerini, kip ve kişi eklerini, olumsuzluk bildiren ekleri ve kimi yapım eki işlevli ekleri alabilmektedir (1992: 8).

Bir mefhumu belirtmek için kullanılan özel anlatım kalıbı olan deyimler, genel kural niteliği taşımamaktadır. Bu, deyimleri atasözlerinden ayıran en önemli farklardan biridir: “İşleyen demir ısıldar.”, “Bugünkü işini yarına bırakma.” ifadeleri atasözüdür ve genel kural niteliği taşımaktadırlar. Deyim olarak kullanılan “Atı alan Üsküdür”ı geçti.”, “Armut piş, ağzıma düş.” ifadeleri ise genel kural niteliği taşımamaktadır (Aksoy, 2022: 38).

Bir durumu, olayı ya da tutumu bildiren deyimler, atasözlerinde olduğu gibi yargı bildirmemektedir. Türkçe’de sıkça kullanılan “*Etekleri zil çalmak.*” deyimini meydana gelen bir durum sonucunda oluşan sevinç ifade etmektedir. Bu deyim kullanılması sevinme durumuna daha güçlü bir anlam katmaktadır (Aslan, 2021: 149). Aksoy’a göre ise atasözü ve deyimler, amaçları açısından da birbirlerinden ayrılmaktadır. Atasözlerinin amacı, yol göstermek, nasihat etmek, ders almamız için gerçekleri bildirmektir. Deyimlerin amacı ise bir kavramı ya özel kalıp içinde ya da çekici, hoş bir anlatımla ifade etmektir (2022: 39). Her iki araştırmacının vermiş oldukları bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, dilde sıklıkla kullanılan deyimlerin duygusal durumları ifade etmedeki etkisi önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, Aksoy’un çalışmasında da vurguladığı gibi deyimlerle birlikte atasözlerinin de farklı amaç ve işlevleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Aslan’ın çalışmasında deyimlerin duygusal ifadelere katkısının yanı sıra Aksoy’un çalışmasında atasözlerinin genel olarak yönlendirici ve öğretici nitelik taşıması dikkat edilmesi gereken noktalardan biri olmaktadır.

Deyim ve atasözleri arasındaki dikkat çeken farklardan biri de olumsuz kullanımdır. Olumsuzluk hâliyle kalıplaşan atasözleri de mevcuttur (Sinan, 2015: 28). “Zenginlerin delice işler yapabileceği gibi akıllıca iş yapan fakirler de vardır.” anlamında kullanılan “Akıl para ile satılmaz.” atasözü bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Atasözleri, anlamları sabit kalıp biçim özellikleri kaybolarak başka dile çevrilebilir. Deyimler ise ayrı kelime ve aynı dil bilgisi özellikleriyle başka dile çevrilemezler. Başka dile çevrilebilecek olan deyimler, gerçek anlamlarıyla kullanılanlardır (Aksoy, 2022: 35-50).

Deyimle atasözü arasında bulunan sınıra dikkat edilmesi gerekmektedir. Atasözü olarak da alınsa deyim olarak da alınsa yanlış sayılamayacak sözler bulunmaktadır. Bu durumun sebebi, atasözü ve deyimleri birbirinden ayıran özelliklerin tam olarak belirgin olmamasından değil, bu sözlerin iki anlam taşımasından veya iki şekilde yorumlanabilmesindendir: “*Açtırma kutuyu söyletme kötüyü*” ifadesi, “kişinin kızdırılması durumunda karşısındaki ile ilgili kötü sözler söylemesine yol açma” anlamında kullanıldığında atasözü olmaktadır. Eğer “beni kızdırırsan senin için kötü şeyler söylerim” anlamında kullanılırsa deyim olmaktadır (Aksoy, 2022: 39).

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN İNCELENMESİ

2. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN İNCELENMESİ

Çalışmanın inceleme bölümünde Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla karşımıza çıkan atasözü ve deyimler incelenecektir.

2.1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZLERİNİN İNCELENMESİ

Bu başlık altında Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözleri söz konusu adlandırmalara göre incelenecektir.

2.1.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde gün, güneş, aydınlık, karanlık vb. hava adlandırmalarıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Axşam isə yat, sabah isə get (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10) !

“Akşam ise yat sabah ise git.”

Türkiye Türkçesinde de “Akşam ise yat sabah ise git.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu atasözü, Azerbaycan Türkçesinde geleneksel çalışma ve hayat tarzını yansıtmaktadır. İnsanlara çalışkan ve disiplinli olmak gerektiğini hatırlatmaktadır. Atasözünde geçen “axşam” kelimesi, gün sonu ve dinlenme vaktini vurgularken; “sabah” kelimesi yeni bir günün başlangıcını ve işe başlama zamanını ifade etmektedir. Bu bağlamda, bu kelimeler, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, çalışkan ve disiplinli olmak gerektiğini vurgularken bunun yanı sıra, zamanın doğru şekilde kullanılmasını öğütlemektedir.

- Axşam oduna gedən çox olar (Mirzəyev, 2006: 125; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10).

“Akşam oduna giden çok olur.”

Bu atasözünde, bir kişinin gün boyunca iş yapmaması ya da bir fırsatı kaçırması nedeniyle pişman olacağı ve bu durumun sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalacağı ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “axşam” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu atasözü, genellikle bir kişinin tembel olması veya karar vermekte zorlanmasına dikkat çekmektedir ve gelecekte olma ihtimali olan pişmanlıkları önlemek amacıyla kullanılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, genel olarak motivasyon sağlamak amacıyla veya insanların kararlı bir şekilde hareket etmeleri gerektiğini hatırlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

- Axşam səbri xeyir olar (AMEA Folklor İnstitutu, 2014).

“Akşam sabrı hayırlı olur.”

Bu atasözünde gerçek anlamıyla kullanılan “axşam” kelimesi, günün son kısmını temsil etmekte ve genel olarak bir aktivitenin veya bir sürecin sonunu işaret etmektedir. Bu kelime ile özellikle günün sonunda sabrın önemine vurgu yapılmaktadır. Çünkü, gün sonunda yaşanan zorluklar veya stresler, sabır ve dayanma gücünün sınandığı anlardır. Dolayısıyla Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, günün sonunda sabır göstermenin değerini vurgularken kişilere yaşadıkları zorluklar karşısında sabırlı olmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

- Axşamın heyridən sabahın şəri yaxşıdır (Həsənov, 2007: 11; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10; İsmayılov, 2021: 38).

Bu atasözü, farklı kaynaklarda “Axşamın xeyrindənə sabahın şəri.” (Mirzəyev, 2006: 125) ve “Sabahın şəri axşamın xeyrindən yaxşıdır.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 293) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir.”

Türkiye Türkçesinde de “Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı olan bu atasözü, Azerbaycan Türkçesinde sık kullanılmaktadır. Bir işi akşam yapmanın uygun olmadığını vurgulayarak işlerin sabahın erken saatlerinde ya da daha uygun bir zamanda yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde geçen “axşam” ve “sabah” sözcükleri, işin yapıldığı zamanı bildirerek gerçek anlamlarıyla

kullanılmaktadır. Axşam ifadesi, gün sonunu temsil ederken; sabah ifadesi, günün başlangıcını temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, zamanın önemine dikkat çekerek insanlara bilinçli ve etkili çalışmaları için öğüt vermektedir.

- Axşamın işini sabaha qoyma (Mirzəyev, 2006: 125; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10).

“Akşamın işini sabaha bırakma.”

Türkiye Türkçesinde “Bugünün (akşamın) işini yarına (sabaha) bırakma.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı olan bu atasözü ile gün sonunda yapılacak işlerin sabaha bırakılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. “Axşamın işi” ifadesi genellikle gün sonunda yapılan veya bitirilmesi gereken işleri temsil etmektedir. “Sabaha qoyma” ifadesi ise bu işlerin ertelenmemesi veya ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “axşam” kelimesi ise işlerin tamamlanması veya sona erme zamanını ifade ederek gerçek anlamıyla kullanılmıştır. “Sabah” kelimesi ise günün başlangıcını ve yeni işlerin yapılma zamanını temsil ederek gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, iş ahlakı ve sorumluluk duygusunun önemini vurgulamaktadır. İnsanları işlerini ihmal etmemeye ve sorumluluklarını zamanında yerine getirmeye teşvik etmektedir.

- Axşam qızarsa bulut, əgnən kəpəyi al, irt qızarsa bulut, əlinə yabayı al (Hadi, 2021: 12).

“Akşam kızarığında saban, sabah kızarığında yaba al.”

Bu atasözü ile tarım faaliyeti yürüten kişilerin, doğa olaylarını gözlemleyerek plan yapması gerektiği vurgulanmaktadır. Deyimde kullanılan “axşam” ve “irt” kelimeleri, zamanın farklı dilimlerini temsil etmektedir. “Qızarsa bulut” ifadesi ise mecaz anlamda kullanılarak bulutların kırmızılaşmasının yağmur yağma ihtimali oluşturduğunu ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bakıldığında bu atasözüyle tarım işlerine vurgu yapılmasının yanı sıra, yaşamda dikkatli olunması ve olayların öngörülebilmesinin önemi ifade edilmektedir. Örneğin, olası belirtiler veya göstergeler olduğunda tedbirli olunması gerektiği anlatılmaktadır.

- Ay doğar, aləm görər (AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 69).

Bu atasözünün farklı kaynaklarda aynı anlama gelen “Gün doğar (çıxar) aləm görər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 28) şekliyle karşılaşılmıştır.

“Ay doğar, alem görür.”, “Gün doğar (çıkır) alem görür.”

Türkiye Türkçesinde “Gizlide gebe kalan aşikârede doğurur.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı olan bu atasözleri ile gizli saklı yapılan işlerin sonunda ortaya çıkacağı ve herkesin fark edeceği ifade edilmektedir. Genellikle yanlış ya da haksızlık yapan kişilerin bir gün hesap vermek zorunda kalacağı vurgulanmaktadır. “Ay doğar” ve “gün doğar” ifadeleri bu atasözlerinde mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Atasözleri vasıtasıyla gizlice yapılan şeylerin bir gün, gün yüzüne çıkacağı söylenerek toplum üyeleri uyarılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından dürüstlüğün önemi bu atasözü vasıtasıyla vurgulanmaktadır.

- Ay həmişə bulud altında qalmaz (Abbasi, 2016: 45).

“Ay her zaman bulut altında kalmaz.”

Bu atasözü, zorlukların ve olumsuzlukların kalıcı olmadığını, güzel günlerin geleceğini ifade etmektedir. Ay, bulutların arasından çıkarak parlayabilir. Dolayısıyla bu atasözündeki “ay” kelimesi olumlu ve güzel şeyleri temsil ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Bulut” kelimesi ise olumsuzlukları ve zorlukları temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, iyimserlik, umut ve sabır gibi değerleri vurgulamaktadır. Zor zamanlar geçirirken veya bir sıkıntı ile karşılaşıldığında, umudun kaybedilmemesi ve güzel günlerin geleceğine inanılması gerektiğini öğütler ve bu durumların geçici olduğunu vurgular.

- Ay tutulanda güllə atarlar (Nəbiyev, 2009: 276).

“Ay tutulduğunda güllə atarlar.”

Bu atasözü, ay tutulması esnasında gerçekleşmesi beklenen kötü olaylardan ya da sıkıntılardan kurtulmak amacıyla yapılan eylemleri ifade etmektedir (F.Uçar Şenemre, kişisel iletişim, 27.07.2024). Gerçekte astronomik bir olay olan ay tutulması, eski zamanlardan beri doğaüstü bir olay olarak algılanmış ve bu durumda olacaklarla ilgili inanç ve ritüeller oluşturulmuştur. Bu atasözü, aynı zamanda bir inancı ifade ederek oluşturulan ritüeli işaret etmektedir. Atasözünde geçen “güllə atarlar” ifadesi, ay tutulması esnasında olacağına inanılan kötü olayları ya da sıkıntıları engellemek amacıyla yapılan bir ritüel olarak değerlendirilebilir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, günlük hayatın bir parçası konumundadır ve halkın değerlerini, inançlarını ve tecrübelerini yansıtır. Bu bağlamda söz konusu atasözünün halkın inanç ve geleneklerine

ışık tuttuğu söylenebilir. Ayrıca bu atasözü, insanların endişe duydukları zamanlarda sergiledikleri davranışları ve bu davranışın kültürel arka planını yansıtmaktadır.

- Ay tutulanda mis qabları döyəcəylər (Nəbiyev, 2009: 276).

“Ay tutulduğunda bakır kapları kalaylarlar.”

Bu atasözü, astronomik bir doğa olayı olan ay tutulması esnasında yapılan bir ritüeli ifade etmektedir. Ay tutulması esnasında Azərbaycan Türkleri arasındaki inanışın bir sonucu olarak “mis qabları döyəcləmək” (kazan kalaylamak) gelenek hâline gelmiş bir ritüeldir (F.Uçar Şenemre, kişisel iletişim, 27.07.2024). Bu ritüel, eski insanlar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Gelenek hâline gelmiş bu uygulamanın, ay tutulmasının yol açabileceği olumsuzlukların önüne geçtiğine inanılır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların doğa olaylarına nasıl tepki verdiklerini ve bunun kültürel yansıması olarak nasıl davrandıklarını göstermektedir. Bu atasözü, insanların inanç ve geleneklerini vurgulayarak Azərbaycan toplumunun doğaüstü olaylarla başa çıkmak için başvurduğu yolları yansıtmaktadır.

- Ayın on beşi qaranlıq olsa da, on beşi aydınlıqdır (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 14; Abbaslı, 2016: 245).

“Aydın on beşi karanlıq olsa da on beşi aydınlıqdır.”

Türkiye Türkçesinde de “Aydın on beşi karanlıq, on beşi aydınlıqdır.” (Aksoy, 2022: 165) şeklinde kullanılan bu atasözüyle yaşamın zorluk ve kolaylıklarının dengede olduğunu ve her zorluğun ardından bir aydınlık olduğu vurgulanmaktadır. Bu atasözüyle on beşi olarak adlandırılan dönemde ayın yarısının karanlık, yarısının ise aydınlık olduğu ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “aydınlık” ifadesi, olumlu ve umut verici zamanları ifade ederken “karanlık” ifadesi, zorluklar, sıkıntılar ve belirsiz durumları ifade etmektedir. Bu bağlamda her iki kelime, mecaz anlamı kullanılmıştır. Azərbaycan kültürü açısından değerlendirildiğinde bu atasözü, hayatın iniş, çıkışları ve zorluklarıyla birlikte hayatın pozitif yanlarını da yansıtmaktadır. İnsanlara sabırlı olmayı, zor durumlar karşısında güzel günlerin geleceğine olan inancı işaret ederek umutlu ve sabırlı olmayı öğütlemektedir.

- Biri vardı gecədən, biri də düşdü bacadan (Abbaslı, 2016: 61).

“Biri vardı geceden biri de vardı düşdü bacadan.”

Bu atasözüyle yaşanan zorluklar ve dertler bitmeden bir yenisiyle daha karşılaşılmaması ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “gəcə” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, genel olarak belirsizlik, karanlık gibi ifadelerle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, bu kelime, zorlukların ve dertlerin yoğun olduğu bir zamanı ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “düşdü bacadan” ifadesi ise beklenmeyen bir zorluk veya derdi temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, dertlerin peş peşe gelebileceğini ifade ederek insanları bu duruma hazırlamaktadır.

- Bizə də bir gün doğar (Abbaslı, 2016: 62).

“Bize de bir gün doğar.”

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bu atasözü, dert ve sıkıntı içinde olunan zamanlarda bile bu dert ve sıkıntıların üstesinden gelinebileceğine olan inancı ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle yaşanan dert ve sıkıntıların sonunda bir rahatlama geleceği vurgulanmaktadır. “Gün doğar” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak umudu ve yeniden başlangıcı temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanlara hayatlarındaki zorluklara karşı dayanıklı olmaları ve umutlarını yitirmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

- Gecə dırnax tutannan, gündüz nağıl danışannan uzax qaç (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 384).

“Gece tırnak kesen, gündüz masal anlatandan uzak dur.”

Bu atasözüyle gece tırnak kesmek ve gündüz masal anlatmanın uğursuzluk getireceği inancı ifade edilerek insanlara bu kişilerden uzak durulması gerektiğini öğütlenmektedir. Atasözünde kullanılan “gece” ve “gündüz” kelimeleri, günün belirli zaman dilimlerine işaret eden gerçek anlamlarıyla kullanılmaktadır. Yuguşeva, Anadolu’da ve Altay Türklerinde gece tırnak kesmenin uğursuzluk getireceği inancının hâkim olduğunu (2001: 147) belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, bir inancı temsil etmekte olup günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

- Gecə dırnaq kəsən, gündüz nağıl deyən, həlbət gora gələrsən (Abbaslı, 2016: 114).

“Gece tırnak kesən, gündüz masal anlatan, elbet karşıma çıkarsın.”

Bu atasözü ile gece tırnak kesmek ve gündüz masal anlatmanın uğursuzluk getireceği inancı ifade edilerek insanlara bu kişilerden uzak durulması gerektiğini öğütmektedir. Atasözünde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, gerçek anlamıyla kullanılarak günün gece ve gündüz vakitleri anlamındadır. Bir önceki atasözünden farklı olarak bu atasözü, gece tırnak kesen ve gündüz masal anlatan kişilerin bu davranışlarından kaynaklı kötü sonuçlar ile karşılaşabileceklerini vurgulamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, derin kökleri olan inanışları ve toplumsal değerleri yansıtmaktadır.

- Gecə dərd artıran olur (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 285).

“Gece, dert arttıran olur.

Bu atasözü, gece vakitlerinde insanların dert ve sıkıntılarının daha da yoğunlaştığını ve kendilerini daha yalnız hissettiklerini ifade etmektedir. Gece, sakin ve sessiz olması sebebiyle dert ve sıkıntıların daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır. “Gecə” kelimesi, atasözünde gerçek anlamıyla kullanılarak güneşin batımından sonraki zaman dilimini ifade etmektedir. Bu atasözünde ise dert ve sıkıntıların daha fazla hissedildiği zamanı sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, gecenin bazı dert ya da sıkıntıları daha da zorlaştırdığını vurgulamaktadır.

- Gecə qara, cücə qara (İsmayılov, 2021: 38; Obastan, 2024).

“Gece kara, cüce kara.”

Bu atasözü, gizli saklı işler yapmak için uygun zaman ve koşulların oluştuğunu belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak güneşin batımından sonraki zamanı ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, gizli ve toplumda olumsuz olarak algılanan işlerin daha çok gece vaktinde yapıldığını vurgulamaktadır.

- Gecənin gülləsi gündüzün silləsindən yaxşıdır (Həqqi, 2005: 247).

“Gecenin kurşunu gündüzün sillesinden iyidir.”

Bu atasözü, kişinin gece vakti hayırlı işler yaparak öldürülmesinin, gündüz insanlar içinde tokat yemesinden daha iyi olduğunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak gece ve gündüz vakitlerini belirtmektedir. “Güllə” ve “sillə” kelimeleri ise mecaz anlamı kullanılmıştır. Güllə kelimesi, gece yapılan önemli ve etkili bir işi; sillə kelimesi ise gündüz insanlar arasında yaşanan olumsuz bir olayı veya kötü muameleyi sembolize etmektedir. Bu kullanım, ifadenin genel anlamını etkilemektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, hayırlı işlerin gece yapılmasının uygun olduğuna dikkat çekmektedir.

- Gün batan vaxt evi süpürməzlər (Nəbiyev, 2009: 276).

“Gece vakti ev süpürülmez.”

Nəbiyev’in atasözü olarak dəğərləndirdiği bu ifadenin farklı bir kaynaktak¹ Azərbaycan kültüründeki inançsal dəğərinə dəğinildiyi görülməkdədir. Bu ifadəyə görə, gece vakti ev süpürülmez, süpürülürse evin bəreketinin kaçacağına inanılır (Əliyev, 2012: 109). Atasözündə kullanılan “gün batan vaxt” ifadəsi, gün sonunu ya da akşam saatlerini təmsil etməkdədir. Azərbaycan kültürü açısından bu ifadenin yorumlanması dəğışikliyə göstərebilir. Bunun səbəbinin kişilərin inanç və kültürel bağlarında görülmə dəğışikliklər olduğu söylənebilir.

- Gün çıxdı kosanı allatmaq olmaz (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 28).

“Gün çıkınca kâseyi kızartmak olmaz.”

Türkiye Türkçesinde “Son pişmanlık fayda etmez.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı olan bu atasözü, kaçırılan bir fırsatın geri gelmeyeceğini, son pişmanlığın fayda sağlamayacağını ifade etmektedir. Kısacası bu atasözü, bir şeyin artık geri döndürülmesi imkânsız bir noktaya geldiğini ve bundan sonra gösterilen çabanın faydası olmayacağını anlatmaktadır. Atasözünde kullanılan “gün çıxdı” ifadəsi, mecaz anlamıyla kullanılarak kaçan fırsatı sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, elden kaçan

¹ Bkz.: (Əliyev, 2012: 109)

bir fırsatın geri getirilemeyeceğini, bunun için çabalamanın gereksiz olduğunu vurgulamaktadır.

- Gün, doğuşundan bellidir (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 205; Abbashı, 2016: 119).

“Gün, doğuşundan bellidir.”

Bu atasözü, bir kimsenin yeni başladığı işi yapıp yapamayacağını ilk davranışlarından belli olacağını ifade etmektedir. Kişinin kabiliyeti ya da yeteneğinin o işi yapmaya başladığında gösterdiği performanstan belli olacağını vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “gün” kelimesi, bir işin başlangıcını temsil ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kişilerin bir işin başında attıkları adımların önemi üzerinde durmaktadır. Kişilerin o işe başladıklarında gösterdikleri performans, onların ileriki zamanlarda ne kadar başarılı olabileceklerini göstermektedir.

- Güneş girmeyen evə həkim girər (Həqqi, 2005: 271).

“Güneş girmeyen eve doktor girer.”

Türkiye Türkçesinde de “Güneş girmeyen eve doktor girer.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, güneş ışığı almayan bir evde yaşayan insanların hastalanacağını vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “günəş” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak ısı ve ışık kaynağı olan Güneş’i ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, güneşin hayat verici etkisi bilindiği için eve güneş ışığı girmezse orda yaşayanların hasta olacağını belirtmektedir.

- Gündüz çırax yandıran axşam qaranlıqda qalar (İsmayılov, 2021: 38).

Bu atasözü, farklı kaynaktan “Gündüz şam yandıran, gecə şamsız qalar.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 205) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Gündüz ışık yakan akşam karanlıkta kalır.”, “Gündüz ışık yakan, gece ışısız kalır.”

Türkiye Türkçesinde “Gündüzün mum yakan geceleyin bulamaz.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu atasözleriyle anlatılmak istenen, zamanın ve kaynakların doğru bir şekilde tüketilmesi gerektiğidir. Atasözlerinde kullanılan “gündüz” ve “axşam” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Gündüz kelimesi, güneşli ve aydınlık olan zaman dilimini; axşam kelimesi ise güneşin battığı ve karanlık olan zaman dilimini ifade

etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözleri, tutumlu olmayı ve her şeyi gerektiğinde ve zamanında kullanmayı ögütlemektedir.

- Gündüz getmədiyin yolu gecə getmə (Abbashı, 2016: 119).

“Gündüz gitmediğın yolu gece gitme.”

Bu atasözü, gündüz gitmediğın, güvenirlighinden emin olamadığın ya da bilmediğın bir yoldan gece vakti hiç geçmemek gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanın “gündüz” ve “gecə” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Gündüz kelimesi, günün aydınlık kısmını sembolize ederken; gece, günün karanlık, görüş alanının kısıtlı olduğı zamanı sembolize etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, tedbirli olmayı, tehlikeli ve bilinmeyen durumlardan kaçınılması gerektiğini ögütlemektedir.

- Gündüz gəzər obanı, axşam ağırarı doanı (AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 16).

“Gündüz gezer köyü, akşam ağırarı kabanı.”

Bu atasözü, gündüz vakti gezen, dolaşan ya da çalışan kişilerin akşam olunca kıyafetlerinin solduğunu, kirlendiğini ifade etmektedir. Kıyafet solması ya da kirlenmesi, çok gezen ya da çalışan kişiyi belli eden bir durumdur. Atasözünde kullanılan “gündüz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak aydınlık olan zaman dilimini ifade etmektedir. Bu kelime, çalışmak için uygun zaman dilimi olarak kabul edilir. “Axşam” kelimesi de gerçek anlamıyla kullanılarak güneşin batışından sonraki zaman dilimini ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, gün boyunca gezen ya da çalışan kişilerin akşam olduğunda bu durumun çeşitli sonuçları olacağını vurgulamaktadır.

- Gündüz qurd ağızlı, gecə qarğa gözlü ol (Həqqi, 2005: 271).

“Gündüz kurt ağızlı, gece kara gözlü olmak.”

Bu atasözü, gündüz vakti zahmet çekip uyanık olmayı, gece vakti ise tedbiri elden bırakmamak gerektiğini ifade etmektedir. “Gündüz” ve “gecə” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak günün, gündüz ve gece olan vakitlerini belirtmektedir. “Qurd ağızlı” ve “qarğa gözlü” ifadeleri, gündüz vakti uyanık ve çalışkan olmayı, gece vakti ise dikkatli ve tedbirli olmayı mecaz anlamda ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, insanlara hayatları boyunca akıllıca davranmaları gerektiğini nasihat etmektedir. Ayrıca bu atasözü, kişilerin, yaşamlarında o günün gerekliliklerine göre davranmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

- Hər gecənin (gecənin) bir gündüzü var (AEA Nizami adına ədəb. ins. FMM, 2000; Mirzəyev, 2006; İsmayilov, 2021).

Bu atasözü, farklı kaynaktan “Hər qaranlığın bir aydınlığı var.” (Abbasi, 2016: 127) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Her gecenin bir gündüzü vardır.”, “Her karanlığın bir aydınlığı var.”

Türkiye Türkçesinde “Her gecenin bir sabahı vardır.” (Eğitim bilgi ve kültür sitesi, 2003) şekliyle kullanılan bu atasözleriyle her zorluğun veya sıkıntının bir gün son bulacağını ve ardından kolaylığın geleceği vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “gece” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak zorluk ve sıkıntıları temsil etmektedir. Aynı atasözünde kullanılan “gündüz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Bu kelime ile zorluk ya da sıkıntıların ardından gelen kolaylık ifade edilmektedir. Azerbaycan kültürü açısından değerlendirildiğinde bu atasözleri, zorluk ve sıkıntılara karşı umutlu olmayı ve sabretmeyi öğütlemektedir. İnsanların yaşamalarındaki zorluk ve sıkıntılara karşı umutlu olmalarını ve bu durumların bir gün bitip kolaylıkların geleceğini vurgulamaktadır.

- Kasıb toy eliyəndə gecə gödək olar (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 287).

“Yoksul düğün ettiğinde gece kısa olur.”

Türkiye Türkçesinde “Öksüz hırsızlığa çıkarsa ay ilk akşamdan doğar.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu atasözleriyle talihsiz bir kimsenin bir şeyden yararlanmaya çalıştığında beklenmedik engellerle karşılaşacağı anlatılmak istenmektedir. Atasözünde kullanılan “kasıb toy eliyəndə” ifadesiyle insanların bir durumdan fayda sağlamak istemelerini ifade edilmektedir. “Gecə gödək olar” ifadesiyle de durumdan fayda sağlamak isteyen kişilerin karşılarına çıkan engeller sembolize edilmektedir. Atasözünde kullanılan “gece” kelimesi, bu bağlamda mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözleriyle kişilerin planlarının ya da eylemlerinin önüne her zaman bir engel çıkabileceği vurgulanmaktadır.

- Kora gecə də, gündüz də birdir (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 267; Mirzəyev, 2006: 141; Abbasi, 2016: 150).

“Köre gece de gündüz de birdir.”

Bu atasözü, genel olarak kendi düşüncelerinden sapmayan, değişime kapalı insanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Görme engelli birisi için gece ve gündüz

arasındaki farkı görememesi gibi aynı şekilde düşünen veya algılayan kişilerin düşüncelerinin sabit olduğunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Gecə kelimesi, bilgisizliği ve farkındalık eksikliğini ifade ederken; gündüz kelimesi, bilgi veya farkındalık anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, bu iki kelime, farkındalık ve algı farklılıklarına vurgu yapmaktadır. Görme engelli birisi için gece ve gündüzün aynı olması, algı ya da düşüncedeki sabitliği temsil etmektedir. Azerbaycan kültüründe, farklılıkları kabul etmek ve yeni düşüncelere açık olmak önemlidir. Dolayısıyla Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, halkın değişime ve farklılıklara hoşgörülü ve açık fikirli olmasını öğütlemektedir.

- Qurd dumanlı gün axtarar (Mırzəyev, 2006: 143; Abbaslı, 2016: 173).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Qurd qaranlıq sever.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 40) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Kurt dumanlı gün arar”, “Kurt, karanlık sever.”

Türkiye Türkçesinde “Kurt dumanlı havayı sever.” (TDK, 2024) şeklinde karşımıza çıkan bu atasözünde kötü niyetli kimselerin meydana gelen karışıklıklar veya zorluklardan yararlanabilecekleri ifade edilmektedir. Genel olarak manipülatif ya da kötü niyetli kimselerin belirsizlik veya kargaşa olduğu zamanlarda kendileri için fırsatlar bulabilecekleri ima edilmektedir. Atasözünde kullanılan “dumanlı gün” ifadesi ve “qaranlıq” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak belirsizlik ya da kargaşanın temsili olarak kullanılmıştır. Bu durum, iyi niyetli olmayan kişilerin fırsat yakalamak için uygun bir ortam bulabileceği anlamına gelmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kişilerin, manipülatif ya da niyeti iyi olmayan kişilere karşı dikkatli olmaları gerektiğini öğütlemektedir.

- Sabahın şirin yuxusu yolçunu yoldan eylər (Gərüsli, 2005: 76).

“Sabahın tatlı uykusu yolcuyu yolundan eder.”

Bu atasözü, sabahın erken saatlerinde kişinin uykusunun derin olmasına bağlı olarak yapması gereken işleri aksatmasını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “sabah” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak günün başlangıcını ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle sabahın erken saatlerinde işe başlamanın ve faaliyetlerin planlandığı gibi yapılmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır.

- Səhərin işini səhər gör (Gərüsli, 2005: 79).

“Sabahın işini sabah yap.”

Bu atasözü, bir işin ya da oluşan bir sorunun erkenden fark edilip çözülmesi gerektiğini ifade etmektedir. “Səhər” kelimesi, bu atasözünde sabahın erken saatlerini değil bir sorunun başlangıcını ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Genel olarak sorunların ertelenmemesi gerektiğini vurgulayan atasözleriyle sorunların zamanında ele alınması gerektiği öğütlenmektedir.

- Səhər gedər naxıra, axşam gələr axıra (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 48).

“Sabah sürüye giden axşam ahıra gelir.”

Her şeyin bir başlangıcı ve sonu olduğunu ifade eden atasözünde kullanılan “səhər” kelimesi, günün başladığını belirterek gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Aynı atasözünde kullanılan “axşam” kelimesi ise günün sona erdiğini ifade ederek gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Azərbaycan kültüründe doğa olayları ve hayat bir döngü içerisinde değerlendirilmektedir. Tıpkı doğa gibi hayatın da belirli bir akışı vardır ve atasözü vasıtasıyla bu akışa uymak gerektiği öğütlenmektedir.

- Xoruz banlamasa səhər açılmaz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 222).

Bu atasözü, farklı kaynaklarda “Xoruz banlamasa, sabah açılmaz?!” (Abbaslı, 2016: 132) ve “Xoruz olmasa sabah açılmaz.” (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 42; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 31) gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

“Horoz ötmezse gün doğmaz.”, “Horoz ötmezse, sabah olmaz.”

Zerdüştlüğün kutsal kitabı “Avesta”da “Pəridar” olarak isimlendirilen horoz, Hürmüz’ün yarattıklarından biri sayılır ve sabah olmasını, yani ışığın karanlık üzerindeki üstünlüğünü halka haber verir. (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 41). Bu açıklamaya göre atasözü, Zerdüştlük inancına dayanmaktadır. Atasözünde horozun sabahı haber vermesi metafor olarak kullanılmıştır. Horozun ötmesi, sabahın olduğuna bir işaret niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla horoz ötmediği zaman sabah olmayacağı ifade edilmektedir. Atasözlerinde kullanılan “səhər” ve “sabah” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak günün ilk saatleri anlamına gelmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, Zerdüştlüğün Azərbaycan’da etkili olduğunu göstermektedir. Horozun

aydınlığın habercisi olması, eski inançların ve mitolojinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

- Xoruz çox olan yerdə səhər tez açılar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 222).

“Horozu çok olan köyde sabah çabuk olur.”

Bu atasözü, yapılması planlanan bir işte çok sayıda kişinin etkisinin olmasının o işten sonuç almayı zorlaştırabileceğini vurgulamaktadır. Çok kişinin karıştığı bir işte fikir ayrılıkları olabileceğinden bu durum, işin ilerlemesini engelleyebilir ve sonuca ulaşmayı geciktirebilir. Atasözünde kullanılan “səhər” kelimesi, işin başlaması anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Toplumsal uyumun önemli olduğu Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, işlerin yönetiminde ve ilerlemesinde dengeli bir katılımın önemini vurgularken aynı zamanda çok sayıda katılımcının olmasının olumsuz sonuçlar çıkarabileceğini vurgulamaktadır.

- Xoruzsuz da sabah açılar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 222).

“Horozsuz da sabah olur.”

Bu atasözü, bir işin ya da bir olayın çözümü için belirli bir kişinin etkisinin olmasının zorunlu olmadığını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “sabah” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak yapılacak işi temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, bazı işlerde belirli bir kişinin etkisinin zorunlu olmadığını veya bir kişinin etkisinin olmamasının işlerin başarıyla sonuçlanmasını engellemeyeceğini ifade etmektedir.

- Ziyarətə gedəndə gün doğmamış çıxarlar (Nəbiyev, 2009: 276).

“Ziyarete gidildiğinde gün doğmadan dönmek gerekir.”

Bu atasözü, ziyaretin kısa tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. “Gün doğmamış” ifadesi, bu atasözüne mübalağa katarak, ziyaretin ne kadar erken olduğunu ve misafirliğin kısa olması gerektiğini ifade etmektedir. Ziyaretin uzun tutulması, ev sahibinin zamanını harcamasına neden olabilir. Bu durum ise ev sahibine saygısızlık olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle misafirliğin kısa tutulması öğütlenmektedir.

2.1.2. Sıcak, Soğuk vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında, Azərbaycan Türkçesinde ısı/ sıcaklık ve soğuk adlandırmalarıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Kiçik çillənin soyuğu, təndirə tərər toyuğu (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 441).

“Küçük çillenin soğuğu, tandıra atar tavuğu.”

Bu atasözü, Azərbaycan toplumunun yaşadığı mevsimsel dəyişiklərə dayalı bir ifadədir. Atasözündə kullanılan “kiçik çillə” ifadəsi, şubat ayının başlarında yaşanan və folk arasında ən soğuk döneme verilen isimdir (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 441). Atasözündə kullanılan “soyuq” kəliməsi, gerçək anlamıyla istifadə edilərək kiçik çillənin soğukluğunu ifadə etməkdədir. Atasözündə gəçən “təndir (tandır)” kəliməsi isə evlərdə ısınmaq və yemək pişirmək için istifadə edilən bir ocaktır (Obastan, 2024). Bu bağlamda, atasözündə istifadə edilən “təndirə tərər toyuğu” ifadəsi, kiçik çillə dönəminin soğukluğuna vurğu yapılarək tavukların pişip yeneceklerini bildikləri hâlde tandıra saklandıklarını vurğulamaktadır.

- Qış soyuqundan ölməkdənsə, yay ıssısı yeğdi (Hadi, 2023a: 189).

“Kışın soğuktan ölməktənsə yazın sığağı yeğdir.”

Bu atasözüylə kış soğuğuna maruz kalmak yerinə yaz sığağının tercih edilmesi gerektiğini belirtilmektedir. İki zor durum arasında kalındığında daha az zor olanın seçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. “Soyuq” kəliməsi, atasözündə kış mevsimində hissedilən gerçək soğukluğu tanımlamak için istifadə edilmektedir. Ayrıca “qış” və “yay (yaz)” kəlimələri də mevsimleri gerçək anlamlarıyla ifadə etməkdədir. Azərbaycan kəltürü açısından bu atasözü, zor durumlar karşısında daha hafif olanın seçilmesi və kışın sert koşullarından korunulması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.1.3. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında, Azərbaycan Türkçesinde yağış adlandırmasıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Arsızın üzünə tupurdulər, elə bildi yağış yağır (AMEA Dədə Qorqud Adına FEMM, 2003: 211).

“Yüzüne tükürseler yağmur yağıyor sanır.”

Türkiye Türkçesinde “Arsızın yüzüne tükürmüşler “yağmur yağıyor” demiş.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu atasözü, arsız ve onursuz kimseler için kullanılan bir ifadedir. Arsız ve onursuz kişilere ne kadar laf söyleyen ya da hakarete bulunsan aldırış etmez anlamını taşımaktadır. “Yağış yağır” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, atasözüne söylenen sözlerin ya da hakaretlerin anlamsız olduğunu, kişinin aldırış etmediği anlamını katmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, arsız ve onursuz kimselerin ahlaki değerlerden habersiz olduğunu ve vurdumduymaz bir tavır sergilediklerini ifade etmektedir.

- Baltanı üzü yuxarı qoysaq yağış kəsər (Nəbiyev, 2009: 276).

“Baltayı yüzükoyun koysak yağış kesilir.”

Bu atasözü, Azerbaycan Türkçesinde tabiat olayları ile ilgili bir inanışı temsil etmektedir (Azerbaycan, 2021). Bu bağlamda bu atasözü, kişilerin belirli bir davranış ya da eylemin tabiat olaylarını etkileyebileceğine olan inancını yansıtmaktadır. Baltanın keskin olan tarafının yukarı bakacak şekilde konumlandırılmasının yağmurun kesilmesine neden olacağına inanılmaktadır. Atasözünde kullanılan “yağış” kelimesi, gerçek anlamda kullanılarak yağmur anlamına gelmektedir. Bu atasözüne dayanarak Azerbaycan kültüründe insanların doğayı ve hava durumunu kontrol edememenin getirdiği çaresizlikle bazı sembolik uygulamaların hava durumunu kontrol edebileceğine inandıkları söylenebilir.

- Bazara gedər-yağış yaqar, dəyirmanı gedər-qırğın olar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 290).

“Pazara gider yağmur yağar, değirmene gider kavga eder.”

Türkiye Türkçesinde “Gönülsüz namaz göğe ağmaz.” ve “Gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş.” (TDK, 2024) şekilleriyle karşımıza çıkan bu atasözü, bir işe gönülsüz olarak gitmenin veya o işin isteksiz yapılmasının sonuçlarının olumsuz olabileceğini ifade etmektedir. “Yağış yaqar” ifadesi, pazara gitmek gibi sıradan bir eylemin yapılması durumunda bile yağmur yağabileceğini ve bu nedenle isteksiz yapılan bir işin olumsuzlukla sonuçlanabileceğini ifade ederek gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültüründe bu atasözü, iş ahlakı ve sorumluluk gibi kavramlara dikkat çekmektedir. İsteksiz yapılan bir işin genel olarak başarısızlıkla sonuçlanacağına dair bir uyarı içermektedir ve işin istekle yapılması gerektiğini öğütlemektedir.

- Cütcü yağış istər, yolçu quraqlıq (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 114; Abbaslı, 2016: 72).

Bu atasözü, farklı kaynaklarda “Əkinçi yağış istər, yolçu quraqlıq.” (Abbaslı, 2016: 105; Obastan, 2024) şəkliyle qarşımıza çıkmaktadır.

“Çiftçi yağmur ister, yolcu kuraklık.”, “Ekinci yağmur ister, yolcu kuraklık.”

Türkiye Türkçesinde “Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümleinin muradını verecek Hak.” (TDK, 2024) şəkliyle qarşımıza çıkan bu atasözü, insanların ihtiyaç ve arzularına göre farklı şeyler istediklerini belirtmektedir. İnsanların isteklerinin farklı olduğu gerçeğini yansıtarak bu atasözü, kişisel tercih ve ihtiyaçların çeşitli olmasına dikkat çekmektedir. Atasözünde geçen “cütcü yağış” ve “yolçu quraqlıq” ifadeleri, bireylerin isteklerinin koşullara göre farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Cütcü yağış ifadesi, çiftçinin ekinlerinin bol mahsul vermesi için yağış, yolçu quraqlıq ifadesi ise yolcunun toprak yolun çamur olmadan rahatça hedefine ulaşabilmesi için kuraklık istemesi anlamına gelmektedir. “Yağış” ve “quraklık” kelimeleri bu atasözünde gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, Azerbaycan gibi tarım faaliyetlerinin önemli olduğu toplumlarda yağmur gibi doğa olayları günlük hayatı doğrudan etkilemektedir. Çiftçiler için yağmur, ürünlerin olgunlaşması için önemlidir. Öte yandan, yolculuk yapacak insanlar için yağmursuz hava, yolculuğun daha güvenli ve rahat geçmesini sağlayacaktır.

- Çox yağış yağanda ananın ilki baltanı yerə vursa yağış kəsər (Nəbiyev, 2009: 277).

“Çok yağmur yağdığında annenin ilk çocuğu baltasını yere çarparsa yağmur kesilir.”

Bu atasözü, bir inanışı ifade etmektedir. Bu inanışa göre çok yağmur yağdığı zaman durmasını sağlamak amacıyla annenin ilk çocuğunun baltayı yere vurması gerekmektedir (N. Həsənova, kişisel iletişim, 01.07.2024). Atasözünde kullanılan “yağış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Nəbiyev’e göre, uzun süre yağış yağması, çayların taşması ve kuraklık olması inançlara da yansımış ve insanlar çeşitli ritüeller geliştirerek büyük zararlara neden olan doğa olaylarını ehlileştirmeye çalışmışlardır (2009: 277). Bu bağlamda Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, doğa olaylarına müdahale etme arzusu ve bu olayları kontrol edebilme umudunu yansıtan bir inanıştır.

- Islanmışın yağışdan nə arı (pakı) (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 234; AMEA Dədə Qorqud Adına FEMM, 2003: 214; Mirzəyev, 2006: 139; AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 18) ?

“Islanmışın yağmurdan korkusu (pervası) olmaz.”

Türkiye Türkçesinde “Islanmışın yağmurdan korkusu olmaz.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu atasözü, daha önce bir zorluk veya olumsuzlukla karşılaşmış olan birinin aynı türden bir olumsuzluk ile karşılaşması durumunda daha az korktuğunu ifade etmektedir. Atasözünde geçen “yağış” kelimesi, olumsuz durum ve zorlukları temsil ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, hayatın zorluk ve olumsuzluklarına karşı dayanıklı olmayı vurgulamaktadır. Ayrıca bu atasözü, insanların tecrübelerinden ders almaları gerektiğini ve geçmişte yaşadıkları zorlukların gelecekte de benzer zorluklarla baş etmelerine yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır.

- Kirini yağış çox yağar (AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 19).

“Kirli yağmur çok yağar.”

Bu atasözüyle birden fazla sorunun bir araya gelerek daha büyük bir soruna dönüşebileceği belirtilmektedir. Atasözünde kullanılan “yağış” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak zorluk ve olumsuz durumları ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, genel olarak küçük bir problemi önemsiz gibi görme durumlarında kullanılır. İnsanların küçük gördükleri problemlerin zamanla daha büyük problemlere dönüşebileceğini vurgulamaktadır.

- Ölmüş eşşəyin yağışdan qorxusu olmaz (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 388).

“Ölmüş eşşəğin yağmurdan korkusu olmaz.”

Türkiye Türkçesinde “Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu atasözü, bir kişinin artık kaybedecek bir şeyi olmadığı durumları ifade etmektedir. “Ölmüş eşşək” ifadesi, kaybedecek bir şeyi olmayan kişileri ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Yağış” kelimesi ise olumsuz durumlar ya da sorunları ifade etmek için kullanılarak mecaz anlamı kullanılmıştır. Azerbaycan kültüründe bu atasözü, her şeyini kaybetmiş ya da çözümü bulunmayan bir durumda olan insanların kaybedecek bir şeyleri olmadığı için korkmalarının anlamsız olduğunu vurgulamaktadır.

- Qara bulud yağış yağdırar (Gərüsli, 2005: 72).

“Kara bulut yağmur yağdırır.”

Bu atasözü, olumsuz ya da belirsiz durumların yaklaştığını vurgulamak için kullanılır. Atasözünde kullanılan “qara bulud” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak olumsuz ya da belirsiz durumları temsil etmektedir. “Yağış” ifadesi de mecaz anlamıyla kullanılarak bu olumsuz ya da belirsiz durumların ortaya çıkışını temsil etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, dikkatli olmayı, olması beklenen sorunlara hazırlık yapmayı ya da belirsiz durumlar ile başa çıkmak için önlem almak gerektiğini vurgulamaktadır.

- Quraqlıq olanda çaxmaq daşını suya salsan yağış yağar (Nəbiyev, 2009: 277).

“Kuraklık olduğunda çakmak taşını suya bırakırsan yağmur yağar.”

Bu atasözü, Azərbaycan toplumunda tabiat olaylarına bağlı bir inancı ifade etmektedir (Nəbiyev, 2009: 277). Bu inanışa göre, kuraklık olduğu zamanlarda çakmak taşını suya bırakmak yağmur yağmasına sebep olacaktır (N. Həsənova, kişisel iletişim, 01.07.2024). Atasözünde kullanılan “yağış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Nəbiyev’e göre, uzun süreli yağışlar, çay taşkınları ve kuraklık gibi doğa olayları inançlara yansımış ve insanlar bu olayları kontrol altına almak için ritüeller geliştirmişlerdir (2009: 277). Bu bağlamda Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, kuraklık ile mücadele etmeyi yansıtan bir inanıştır.

- Qurbanı biz elədik, yağış Qaradağa yağdı (Abbaslı, 2016: 173).

“Kurbanı biz kestik, yağmur Karadağ’a yağdı.”

Bu atasözüyle kişiler tarafından yapılan bir işin ya da gösterilen fedakarlığın karşılığını başkalarının aldığı belirtilmektedir. Atasözünde geçen “yağış Qaradağa yağdı” ifadesi, işin ya da gösterilen fedakarlığın karşılığını başkalarının aldığını ifade etmektedir. Bu cümlede bulunan “yağış” kelimesi, mecaz anlamda kullanılarak başkalarının aldığı mükafat anlamındadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle, fedakarlık yapılması veya çaba gösterilmesi sonucu oluşan beklentilerin öneminin ve sonuçlarının her zaman öngörülelemeyeceğinin vurgulandığı görülmektedir.

- Tısbağanı ayağından assan yağış yağar (Nəbiyev, 2009: 276).

“Kaplumbağayı ayağından asarsan yağmur yağar.”

Bu atasözü, Azərbaycan kültüründe yağmur yağdırma merasimleri ile ilgili bir ritüeli ifade etmektedir. Bu ritüele göre, kaplumbağayı ayağından asınca yağmur

yağmaktadır. Şimşek, “yağmur yağdırmak için yapılan pratikler arasında kaplumbağanın yüksek bir yere/ ağaca asılması da oldukça yaygındır (Anadolu-Azərbaycan).” (2016: 53) şeklinde belirterek bu uygulamanın kültürel bir gelenek olduğunu ifade etmektedir. Şimşek’in bu ifadesi, atasözünün anlamını destekler niteliktedir. Azərbaycan kültüründe yağmur çağırma merasimleri oldukça yaygındır. İnsanlar, doğa olaylarını yaşamak için geleneksel uygulamalara başvurabilirler. Bu tür atasözleri, halkın geleneklerini ve doğayla olan ikili ilişkilerini yansıtarak kültürel mirası korumaktadırlar.

- Yağış altından götürür, boran altına qoyur (Gərüsli, 2005: 9).

“Yağmurun altından alıp fırtına altına koyar.”

Bu atasözü, olumsuz bir durumun ardından daha olumsuz/ kötü bir durumun gelebileceğini vurgulamaktadır. Atasözünde bulunan “yağış” ve “boran” kelimeleri mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Yağış kelimesi olumsuz/ kötü bir durumu ifade ederken boran kelimesi daha olumsuz/ kötü bir durumu ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu ifade, hayatın zorlukları ve değişkenliğini ifade etmektedir. Zorluklar ile mücadele etme ve baş etme yeteneğini güçlendirmeye yönelik bir öğüt niteliği taşımaktadır.

- Yağış ilə yer göyərər, alqış ilə ər öyünər (Gərüsli, 2005: 92).

“Yağmur ile yer filizlenir, dua ile er övünür.”

Bu atasözüyle doğa olaylarının etkisiyle oluşan bereketin yanı sıra manevi güç ve dua gibi unsurların öneminin vurgulandığı görülmektedir. Toprağın yağmurla bereketleneceği ve insanın dua ile başarı elde edebileceği ifade edilmektedir. “Yağış” ifadesi, gerçek anlamıyla kullanılarak bir hava olayını tanımlamaktadır. Azərbaycan kültürü açısından, doğanın ve manevi değerlerin önemi bu atasözünde belirtilmektedir.

- Yağış isladar, gün qurudar (Gərüsli, 2005: 92; Həsənov, 2007: 70).

“Yağmur ıslatır, güneş kurutur.”

Bu atasözü, olumlu ve olumsuz olayların ya da durumların birbirini takip ettiği bir döngüyü ifade etmektedir. Yağmur, bitkilerin büyümesi ve toprağın canlanması için önem arz etmektedir. Güneş ışığıyla oluşan sıcaklık ise toprağın kurumasını sağlayarak tarıma uygun hâle getirir. Atasözünde kullanılan “yağış” ve “gün” kelimeleri, gerçek

anlamlarıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, doğada bir denge ve döngü olduğu inancını yansıtmaktadır.

- Yağış yağa-yağa küpünü doldur (Gərüsli, 2005: 92).

“Yağış yağa yağa küpünü doldurur.”

Türkiye Türkçesinde “Damlaya damlaya göl olur.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu atasözü, azar azar yapılan bir şeyin, zaman içerisinde birikerek büyük bir sonuç ortaya çıkarabileceğini ifade etmektedir. Atasözü, süreklilik ve sabır ile ilgili mesaj vermektedir. Yağmurun sürekli yağması, su miktarının sürekli artmasına ve küpün dolmasına sebep olacaktır. Bu durum, insanların hedeflerini ulaşabilmek için düzenli çalışıp sabırlı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yağış (yağmur)” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yağmur yağmasını sembolize etmektedir. Ayrıca bu kelime, birikimi de temsil ederek mecaz anlamıyla da kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, çaba ve sabrın önemine değinmektedir. Ayrıca, sürekliliğin ve sabrın başarıya ulaştıracağını ifade etmektedir.

- Yağış yağanda toyuğa su verməzlər (Gərüsli, 2005: 92).

“Yağmur yağdığında tavuğa su vermezler.”

Bu atasözü, gereksinimlerin karşılandığı bir durumda gereksiz çaba göstermenin bir anlamı olmadığını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle bir şey zaten mevcutsa, onu sağlamak için ekstra bir çaba göstermenin gereksiz olduğunu anlatmaktadır. Atasözünde kullanılan “yağış (yağmur)” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, mevcut olan şeyleri sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, gereksiz çaba harcamaktan kaçınmayı öğütlemektedir.

- Yağış yağıp, çatdaxlar örtülüp (AMEA Folklor İnstitutu, 2013: 389).

“Yağmur yağınca çatlaklar kapanır.”

Bu atasözüyle zor durumda olan kişilerin zamanla bu zor durumdan kurtulabileceği anlatılmaktadır. Güzel gelişmelerin olumsuzlukları unutturabileceği ifade edilmektedir. İnsanlara umut ve sabır mesajı vermeyi amaçlayan bu atasözüyle zor zamanların geçici olduğu vurgulanmaktadır. “Yağış” kelimesi, mecaz anlamda kullanılarak olumsuz durumları örten, gizleyen bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, zorlukların geçici olduğunu hatırlatarak zamanla her şeyin yoluna gireceğini belirtmektedir.

- Yağış yağır bizlərə, dəhli nədir sizlərə (AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 77).

“Yağmur bize yağıyor, size etkisi nedir?”

Bu atasözü, kişilerin kendi iç dünyalarında yaşadıkları sorunu dışardan olan kişilerin anlayamayacaklarını ya da katkı sağlayamayacaklarını ifade etmektedir. Bu sorunlardan başka kişilerin etkilenmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Atasözünde kullanılan “yağış” kelimesi, mecaz anlamda kullanılarak kişisel sorun ya da zorluklar anlamındadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle genel olarak kişisel deneyim ve kişinin iç dünyasında yaşadığı zorlukları kendi içinde çözmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

- Yağışdan götürüb novun altına qoydu (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 54).

“Yağmurdan alıp oluk altına koydu.”

Bu atasözü, kişilerin bir iş için harcadıkları emek ve çabaların sonucunda beklenen sonucu alamadıklarını ifade eder. Bu bağlamda, yapılan işin boşa gittiği vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “yağış” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak beklenmeyen ya da istenmeyen durumları temsil etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanlara dikkatli olmaları, boşa çabalamamaları ya da gereksiz uğraşlarla zaman kaybetmemeleri gerektiğini öğütlemektedir.

- Yağışın yağması, evin damması, gəlinin doğması (Gərüsli, 2005: 92).

“Yağmurun yağması, evin damlaması, gəlinin doğması.”

Bu atasözü, belirli bir olayın oluşmasının hemen ardından başka olumlu olayların da gerçekleşme ihtimali olduğunu ifade etmektedir. Yağmur yağması sonucunda evin damı ıslanır ve bu durum, damın çatlayıp su sızdırmasına neden olur. Aynı zaman da bu durum, gəlinin hamile olması gibi olumlu bir olayın da habercisi olabilir. Dolayısıyla görünürde olumsuz olan bir durum, olumlu bir gelişmeye vesile olabilir. Atasözünde kullanılan “yağışın yağması” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak hayırlı ve olumlu sonucu olacak bir olayın başlangıcını temsil etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, hayırlı ve olumlu olayların her zaman olabileceğini ve olumsuz gibi görünen olayların olumlu sonuçlanabileceğini vurgulamaktadır.

- Yağmadı yağış, bitmədi qamış (Vəfalı, 2012: 1119).

“Yağmadı yağmur, bitmedi kəmış.”

Bu atasözü, kişilerin bir şeyi gerçekleştirmeye çalışıp bekledikleri sonucu elde edememelerini ifade etmektedir. Yağış (yağmur), bereket ve yaşamın sembolü olduğu için yağmurun yağmaması bu atasözünde olumsuzluk olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla “yağış” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, günlük hayatta karşılaşılan zorluk ve hüsrانları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca bu atasözü, beklenen sonuçları elde edememenin sonucunda hayal kırıklığı olabileceğini ifade etmektedir.

2.1.4. Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında taranan kaynaklarda Azerbaycan Türkçesinde yağmur ve sel adlandırmalarıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Ağaçlı kəndi sel aparmaz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 23).

“Ağaçlı köyü sel götürmez.”

Bu atasözü, bir toplumun sağlam ve uyumlu ilişkileri sayesinde dış etkenlerin o topluluğa zarar veremeyeceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “sel aparmaz” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak toplumun zorluklarla karşılaşması hâlinde sağlam kaldığını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan sel aparmaz” ifadesi, mecaz anlamda kullanılarak toplumun zorluklarla karşılaştığında sağlam kaldığını belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle birlik ve beraberliğin önemi vurgulanmakta ve toplumun birbirine sıkı sıkıya bağlanmasının değeri ifade edilmektedir.

- Alçaqda yatma- sel aparar, ucada yatma- yel aparar (Mirzəyev, 2006: 123; Vəfalı, 2012: 1011; Abbaslı, 2016: 30).

“Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.”

Türkiye Türkçesinde de “Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu atasözü, insanın kendine uygun bir yaşayış sürmesi ve arkadaşlarını ona göre seçmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Atasözünde geçen “sel aparır” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, insanın kendine uygun bir yaşam sürmemesi ya da arkadaşlarını yanlış seçmesi sonucunda başına gelebilecek durumları temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların kendilerine uygun, onurlu bir yaşam sürmeleri ve arkadaşlarını bu hayat tarzına göre seçmeleri gerektiğini öğütlemektedir.

- Bəndi selə vermə (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 16).

“Bəndi sele verme.”

Bu atasözü, bir təhlükə ya da problemle qarşılaşıldığında bu təhlükə ya da problemi engellemeyi ifadə etməkdir. Atasözündə istifadə edilən “sel” kəliməsi, mecaz anlamda istifadə edilmişdir. Bu kəlimə, bir problem və ya təhlükədən qoruyacaq şeyi yox etməmək gerektiğini ifadə etməkdir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, sorun və təhlükələrə qarşı hazırlıqlı olmayı ifadə etməkdir. Ayrıca bu atasözü, sorun və təhlükələrin günlük həyatın bir parçası olduğunu və insanlara diqqətli olmaları gerektiğini xatırlatmaqdadır.

- Dama-dama göl olar, axa-axa sel olar (Musaoğlu və Gümüş, 1995: 123; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 20).

“Damlaya damlaya göl, aka aka sel olur.”

Bu atasözü, kiçik şeylərin birləşərək böyüyəcəyini və kiçik şeylərin dəyərinin ya da kıymətinin bilinməsinin gerektiğini ifadə etməkdir. Atasözündə istifadə edilən “sel” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək kiçik şeylərin birləşərək böyüyəcəyi anlamında istifadə edilmişdir. Bunun yanı sıra bu atasözü, doğrudan dengeli olmayı ifadə etməyə də dengeli bir şəkildə hərəkət etmək gerektiğinin önəmini işarə etməkdir. Dengeli olmaq, sürətli və qərarlı bir şəkildə cəba göstərmək bu atasözündə verilən mesajla örtüşməkdədir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, bərkim qurma və qənaətdən istifadə etmənin önəmini xatırlatmaqdadır.

- Dərəni təpəni sel bilir, yaxşını, yamanı el bilir (Musaoğlu və Gümüş, 1995: 134).

“Dərəni tepəyi sel bilir, iyyi kütüyü el bilir.”

Bu atasözü, hər şeyin ən iyyi bilindiği yerdə dəyərləndirilməsi gerektiğini ifadə etməkdir. “Dərəni təpəni sel bilir” ifadəsi, selin, dərəni və tepəyi iyyi tanıdığını bildirir. “yaxşını, yamanı el bilir” ifadəsi isə kişinin qarakter və davranışlarını ən iyyi qayn çevresinin tanıyacağını bildirməkdədir. Atasözündə istifadə edilən “sel” kəliməsi, qerçək anlamıyla istifadə edilərək yağmurun çox yağması sonucunda meydana gələn doğa olayını təmsil etməkdədir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, insanların qerçək yüzlərini ən iyyi qaynlarının bileceğini vurğulayaraq, insan ilişkilerinin önəminə diqqət çəkməkdədir.

- El gücü- sel gücü (Vəfahı, 2012: 1043).

“El gücü, sel gücü.”

Bu atasözü, bir toplumun ya da memleketin gücünün sel kadar etkisi olabileceğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “el” kelimesi, memleket, toplum veya topluluk anlamındadır. Atasözünde kullanılan “sel” kelimesi ise gerçek anlamıyla kullanılarak bir doğa olayı olan seli ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, dayanışma ve birlik olgusunun önemini vurgulamaktadır.

- Göy ağlamayınca yer gülməz (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 428).

“Gök ağlamayınca yer gülməz.”

Bu atasözüyle yağmur yağmadığında toprağın bereketli olmayacağı gibi emek verilmeden yapılan işlerden de karşılık alınamayacağı ifade edilmektedir. “Göy ağlamayınca” ifadesi, yağmurun yanı sıra mecaz anlamda emek vermeyi ve çaba göstermeyi temsil etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, emek ve çabanın önemine dikkat çekmekte ve bu değerleri öğütlemektedir.

- Göydən nə yağdı ki, yer onu qəbul eləmədi (Abbashı, 2016: 117).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Göydən nə yağsa, yer götürməli.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 284) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Gökten ne yağdı ki yer onu kabul etmedi.”

Türkiye Türkçesinde “Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, büyüklerden gelen şeyleri küçüklerin geri çeviremeyeceği anlamındadır. Atasözünde kullanılan “Göydən nə yağdı ki” ifadesindeki “göy”, büyükleri temsil etmektedir. Atasözünde geçen bir diğer ifade olan “yağdı” kelimesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak büyüklerden gelen şeyi ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu ifade, büyüklerin cömertlik gösterip küçüklere bir şeyler vermesinin önemli olduğunu ve küçüklerin bunu geri çevirmemesi gerektiğini öğütlemektedir.

- Gələndə yel gətiri, el gətiri, sel gətiri, gədəndə yel aparı, el aparı, sel aparı (Vəfahı, 2012: 1052; Abbashı, 2016: 115).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Gətirəndə el gətirər, yel gətirər, sel gətirər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 27) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Geleni yel getirir, el getirir, sel getirir; gideni yel götürür, el götürür, sel götürür.”, “Geleni el getirir, yel getirir, sel getirir.”

Bu atasözleri, insanın kısmetinde olan bir şeyin her şekilde ona geleceği eğer kısmetinde yoksa ne yaparsa yapsın onu elde edemeyeceği anlamında kullanılmaktadır. Atasözlerinde kullanılan “sel” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, kısmet olan bir şeyin sel yoluyla kişiye geleceği eğer kısmetinde yoksa da yine sel yoluyla kişinin elinden gideceği anlamını taşımaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kader ve kısmet olgularına dikkat çekmektedir. İnsanın, kısmetinde olan bir şeyin dönüp dolaşıp ona geleceğini ve kısmetinde yoksa insanın elinden bir şey gelmeyeceğini vurgulamaktadır.

- Haynan gələn huynan gədər, selnən gələn suynan gedər (Mirzəyev, 2006: 136).

“Haydan gelen huya gider, sel ile gelen su ile gider.”

Türkiye Türkçesinde “Haydan gelen huya gider.”, “Sel ile gelen yel ile gider.”, “Yel gibi gelen sel gibi gider.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözüyle emek verilmeden veya alın teri dökülmeden elde edilen para ya da eşyaların uzun süreli fayda sağlamayacağı vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “sel(nən)” ifadesi, mecaz anlamda emek verilmeden kazanılan para anlamında kullanılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle emek vermenin ve alın teri dökmenin önemi vurgulanmaktadır.

- İnsafsız ağa, yağmursuz hava (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 287).

“İnsafsız ağa, yağmursuz hava.”

Bu atasözünde insafı olmayan, vicdansız köy ağası, yağmursuz havaya benzetilerek her ikisinin insanları üzerinde acıma duygularının olmadığı vurgulanmıştır. “İnsafsız ağa” ifadesi, gerçek anlamıyla kullanılarak acıma duygusu olmayan, merhametsiz bir lideri sembolize etmekte; “yağmursuz hava” ifadesi ise kurak, bereketin olmadığı durumları temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, adaletin ve merhametin önemli değerler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu atasözüyle acıma duygusu olmayan bir liderin yönetimi altında oluşan zorlu koşullar vurgulanmaktadır.

- Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni (Vəfalı, 2012: 1069).

“Geçme namert köprüsünden, bırak götürsün su seni.”

Türkiye Türkçesinde “Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu atasözü, namert olan kişilere karşı minnet etmektense sıkıntı ve zorluğa katlanılması gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “sel” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak atasözüne yağmurun fazla yağması sonucu meydana gelen doğa olayı anlamını katmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle namert olan kişilere karşı boyun bükmemek, aman dilememek gerektiği öğütlenmektedir.

- Lahıcı sel apardı, elə deyirdi: qiblə pakdı (Abbaslı, 2016: 177).

“Lahıc’ı sel götürdü, şöyle dedi: kible temiz.”

Bu atasözü, Lahıc kasabasını sel vurmasını ve insanların ibadet etmeye devam ettiklerini vurgulamaktadır. “Lahıcı sel apardı” cümlesi, Lahıc kasabasını sel vurmasını ve yaşanan zorluğu ifade etmektedir. “Elə deyirdi: qiblə pakdı” ifadesi ise bu zor durum içerisindeyken bile insanların ibadetlerine devam ettikleri vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “sel aparmak” ifadesi, gerçek anlamıyla kullanılarak doğal afeti simgelemektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle sel felaketi sırasında bile ibadetlerine devam eden insanların inançlarının gücü ve dayanışma değerlerinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Lahıc kasabasının tarihinde önemli bir yere sahip olan bu olayın toplumda derin izler bıraktığı ve insanların inançlarını pekiştirdiği belirtilmektedir.

- Yağ, yağ ile qaynar, yağmur quru qalar (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 54).

“Yağ, yağ ile kaynar, yağmur kuru kalır.”

Bu atasözü, insanların zorluklarla karşılaştıklarında bir araya gelerek dayanışma içinde olmalarını vurgulamaktadır. Atasözünde geçen “Yağ, yağ ile qaynar” ifadesi, birlikte hareket etmenin gücünü temsil etmektedir. “Yağmur quru qalar” ifadesi ise su ve yağın birbirine karışmadığını ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, dayanışma ve birlikte hareket etmenin önemini vurgulamaktadır. Zorluklarla karşılaşan insanların bir araya gelerek güçlerini birleştirmesinin elzem olduğunu öğütlemektedir.

- Yağmır, yağmır qurudur, yağır, yağır çürüdür. (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007b: 157).

Bu atasözü, aynı kaynaktan “Yağmır, yağmır yandırır, yağır,yağır söndürür.” (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007b: 157) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Yağmaz yağmaz kurutur, yağar yağar çürütür.”, “Yağmaz yağmaz yakar, yağar yağar söndürür.”

Bu atasözü, herhangi bir şeyin aşırı olumlu veya olumsuz olması durumunda zararlı olabileceğini ifade etmektedir. “Yağmır, yağmır qurudur” ifadesi, yağmurun yağmaması ile oluşan kuraklığı vurgularken “yağır yağır çürüdür” ifadesi ise sürekli yağmur yağması hâlinde bir şeyin çürümesine ya da bozulmasına yol açacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda atasözünde kullanılan “yağar” ifadesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, doğanın dengesinin önemli olduğuna değinmektedir. Her şeyin azının ya da fazlasının zararlı olabileceğini bu sebeple azlık çokluk dengesinin önemli olduğunu hatırlatmaktadır.

- Yaz yağmuri cana yatar, qış yağmuri canı eşər (Hadi, 2023a: 276).

“Yaz yağmuru canı uyutur, kış yağmuru canı yer.”

Bu atasözü, aynı hava olayının mevsimlere göre farklı his ve etkisi olabileceğini ifade etmektedir. Yağmur yağmasının yaz mevsiminde ferahlatıcı bir etkisi varken kış mevsiminde insanları üşüten bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir. Atasözünde geçen “Yaz yağmuri” ve “qış yağmuri” ifadeleri, mevsimsel yağmurları ifade ettiği için gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimsel faktörlere göre yağın yağmurun insanlar üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu atasözü, doğanın değişken bir yapısı olduğunu ve insanların bu değişikliklere nasıl tepkiler verdiğini yansıtmaktadır.

2.1.5. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında taranan kaynaklarda Azerbaycan Türkçesinde kar adlandırmasıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Alçaq dağa qar yağmaz (Həsənov, 2007: 119).

“Alçak dağa kar yağmaz.”

Bu atasözü, zorluk veyahut problemlerin önemi ya da değeri olmayan kişilerin başına gelmeyeceğini ifade etmektedir. “Alçaq dağ” ve “qar” ifadeleri mecaz anlamlarıyla kullanılmaktadır. Alçak dağ ifadesi, önemi ya da değeri olmayan kişileri sembolize ederken kar ifadesi zorluk ve problemleri sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, sosyal statüsü olmayan değersiz görülen kişilerin başlarına herhangi bir sıkıntı gelmeyeceğini vurgulamaktadır.

- Allah dağına baxar qar verər² (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 40; Mirzəyev, 2006: 122; Vəfali, 2012: 1012; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 11).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Allah dağına baxar qar yağdırır.” (Abbaslı, 2016: 31) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Allah dağına bakar kar verir.”, “Allah dağına bakar kar yağdırır.”

Türkiye Türkçesinde “Allah dağına göre kar verir” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu atasözleri, Tanrı’nın herkese dayanabileceği kadar sıkıntı vereceğini ifade etmektedir. Tanrı’nın bu dertleri, kişilerin dayanma gücünü sınamak amacıyla verdiğini vurgulamaktadır. “Qar” kelimesi, atasözünde mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, Tanrıdan gelen sıkıntıları temsil etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, sabretme ve zor durumlarla başa çıkma gücünü arttırmayı vurgulamaktadır. Bu atasözü, bir motivasyon ifadesi olarak insanlara zorluklarla nasıl başa çıkacaklarını hatırlatmaktadır.

- Aranın dağı sağ olsun, qarlı da olar, qarsız da (Abbaslı, 2016: 35).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yaylağın dağı sağ olsun, qarlı da olur, qarsız da.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 55) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Yaylanın dağı sağ olsun, karlı da olur karsız da.”

Bu atasözleri, kişinin yaşantısında belirli şeylerin varlığının ya da yokluğunun önemli olmadığını, asıl önemli olanın can sağlığı olduğunu ifade etmektedir. Atasözlerinde kullanılan “qar” kelimeleri, mecaz anlamıyla kullanılarak gerekli ya da gereksiz olarak kabul gören unsurları sembolize etmektedir. Yani karlı ya da karsız olması, varlığının ya da yokluğunun gerçek anlamda önemli olmadığını belirtmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, hayatın temel değerlerini vurgulamaktadır.

² (Altaylı, 2005: 59) kaynağında deyim olarak da karşımıza çıkan bu ifade, atasözü özelliği gösterdiği için (yargı bildirme) atasözü başlığı altında incelenmiştir.

Sağlığın ya da refahın gibi unsurların, diğer gerekli ya da gereksiz unsurlara göre daha önemli olduğunu anlatmaktadır.

- Çox seçənə nə kar qismət olar,nə də kor (AMEA Folklor İnstitutu, 2009).

“Çok seçene ne kar kısmet olur, ne de kor.”

Bu atasözü, seçici davranmamak ve elde ne varsa onunla yetinmek gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qar” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, atasözüne seçicilik konusunda abartılı davranan kişilerin seçimleri sonucunda bir şey elde edemeyecekleri anlamını katmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, elde ne varsa onun yetinmeyi ve seçici davranmamayı öğütlemektedir.

- Dağ başına qar yağar (Mirzəyev, 2006: 131).

“Dağ başına kar yağar.”

Türkiye Türkçesinde “dağ başından duman eksik olmaz” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu atasözü, büyük iş yapan ya da güçlü insanların her zaman sıkıntı ya da dertlerle sınanacağını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “dağ başı” ifadesi, büyük iş yapan ya da güçlü insanları sembolize ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Yine atasözünde kullanılan “qar yağar” ifadesi, büyük iş yapan ya da güçlü insanların başlarına gelebilecek olan sıkıntı ya da dertleri sembolize ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, güçlü insanların her zaman uğraştıkları dertleri olduğunu ve bu dertlerle başa çıktıklarını ifade etmektedir.

- Dəvə oynayanda qar yağar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 140).

Bu atasözü, farklı kaynaklarda “Dəvə oynayan günü qar yağar.” (Abbasi, 2016: 88) ve “Dəvə oynayanda qar olar.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 11) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Deve oynadığında kar yağar.”, “Devenin oynadığı gün kar yağar.”, “Deve oynadığında kar olur.”

Bu atasözleri, genel olarak olağanüstü ve beklenmeyen olayları ifade etmektedir. Bu atasözleri, insanların hayatlarında nadiren görülen, beklenmedik ya da absürt olayları ifade etmek için kullanılmaktadır. Atasözlerinde geçen deve ve kar kelimeleri, birbirine zıttır. Deve, sıcak ve kurak iklim hayvanıyken kar soğuk iklimlerde görülmektedir. Bu nedenle deve oynarken kar yağması, beklenmeyen ya da nadiren karşılaşılan durumları temsil etmektedir. Atasözlerinde geçen “qar” kelimesi, beklenmeyen ya da olağanüstü bir

olayın gerçəkleşmesini təmsil edərək mecaz anamlı istifadə edilmişdir. Azərbaycan kultürü açasından bu atasözü, insanların hayatlarında görülen absürt olayları ifadə etmək için istifadə edilir.

- Hündür dağlara yağın qar alçaq dağlara xəbərdarlıqdı (AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 72).

“Yüksək dağlara yağın qar, alçaq dağlara uyarıdır.”

Bu atasözü ilə ümumi olaraq olayların ya da sıkıntıların başlanğıcında ortaya çıkan belirlilərin, sonuqlar haqqında bilgi verdiğı vurğulanmaktadır. Bu bağlamda, işin başında beliren belirlilər, o işin sonucunun ne olacağına dair bilgi verə bilər. Atasözündə istifadə edilən “qar” keliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilmişdir. Bu kəlimə, bir işin ya da durumun başında ortaya çıkan belirlilərin, o işin sonucu haqqında bilgi verdiğini ifadə etmektedir. Azərbaycan kultürü açasından bu atasözü, işlərin ya da olayların başında ortaya çıkan işarətlərin sonucu haqqında önəmli bilgilər taşıdığını belirlilətməkdədir. Ayrıca bu atasözü, kişilərə işin başlanğıcında ortaya çıkan belirlilərə diqqət etmə və sonuqları haqqında öncədən bilgi sahibi olmanın önəmini vurğulanmaktadır.

- Hər yağın (həmişə yağın) qar olmaz (Mirzəyev, 2006: 137; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 30).

“Her yağın, qar olmaz.”

Bu atasözü, hər olumsuzluğun ya da problemin, büyük bir sorun hâline gəlməyəcəğini vurğulanmaktadır. Bəzi durumların önəmli olmadığı və büyütmenin yersiz olduğunu ifadə etmektedir. Atasözündə istifadə edilən “qar” keliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək atasözüne hər olumsuzluğun büyük bir soruna dönməyəcəğı anlamını katmaktadır.

- Köhnə qar sovruc verməz (Abbasi, 2016: 152).

“Eski qar sovrulmaz.”

Bu atasözü, olgun, təcübəli, kəmalə ermiş insanların hayatta kolay kolay sovrulmayacaklarını ifadə etmektedir. Atasözündə istifadə edilən “köhnə qar” ifadəsi, belirlil bir olgunluğa ulaşmış, kəmalə ermiş, təcübəli insanları sembolizə edərək mecaz anamlı istifadə edilmişdir. Azərbaycan kultürü açasından bu atasözü, olgunluğun və təcübənin dəğərini anlatmaktadır. Olgun və təcübə sahibi kişilərin hayatın zorluqları karşısında göstərdikləri istikrar, toplumsal dəğərler arasında önəmli bir yere sahiptir.

- O dağa qar yağdı, bu dağa xavardı (Mirzəyev, 2006: 147).

Bu atasözü, farklı kaynakta “O dağa yağdı qar, bu dağı yıxdı xəbər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 292) şəklilə qarşımıza çıkmaktadır.

“O dağa yağan kar, bu dağa habərdir.” “O dağa qar yağdı, bu dağı habəri yıktı.”

Bu atasözleriyle bir olayın bir yerdə gerçəkləşməsinin, başka bir yeri də etkiləyəcəyi vurğulanmaktadır. Yəni bir olayın bir yerdə gerçəkləşməsi, başka bir yerdə sonuqlarını meydana gətirməkdir. Atasözündə kullanılan “qar” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək meydana gələn olay anlamına gəlir. Azərbaycan kəltürü aqlısından bu atasözü, bir olayın etkisinin sadəcə gerçəkləştiyi yerdə değil, başka yerlərdə də etkili olabileceğini vurğulamaktadır.

- Qalan işə qar yağar (Musaoğlu və Gümüş, 1995: 247; Mirzəyev, 2006: 144; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 290).

“Kalan işə qar yağar.”

Bu atasözüylə tamamlanmamış işlərin yapılmasının zaman geçtikçə daha zor bir hālə gələceyi ifadə edilmektedir. Atasözündə kullanılan “qar” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək yapılmamış ya da yarım bırakılmış işlərin sonuqlarını təmsil etməkdir. Azərbaycan kəltürü aqlısından bu atasözü, işlərin vaktində yapılması gerektiğinin önəminə vurğu yapmaktadır.

- Qar dağa çıxar, dadlanar (Həsənov, 2007).

“Qar dağa çıkınca tatlanır.”

Bu atasözüylə bir şeyin ulaşılabilir, əldə ediləbilir olduğunda insanların onun kıymətini bilmediğini, ancaq o şey ulaşılamaz, əldə edilemez olduğunda kıymətinin bilindiği ifadə edilmektedir. Bu bağlamda atasözü, insanların sahip olduqları şeylərin dəğərini ancaq kaybettiklərində bildiklərini vurğulamaktadır. Atasözündə kullanılan “qar” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək əldə edileməyən, ulaşılmayan anlamındadır. Azərbaycan kəltürü aqlısından bu atasözü, insanın əlində bulunan nımetlərin kıymətini bilmediklərini ifadə etməkdir.

- Qar yağıb ayaq üşüməyə (Mirzəyev, 2006: 144; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 289).

“Qar yağsa da ayaq üşüməz.”

Bu atasözü, kar yağmasının ayakları üşütmesine hazırlıksız yakalanmamak gerektiğini ifade eder. Bu durum, genellikle olması beklenen olumsuzluklara karşı tedbir almanın önemini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “**qar**” kelimesi, olumsuz hava koşullarını ya da zorlukları ifade ettiği için gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kişilere hazırlıklı olmanın ve olması beklenen olumsuzluklara karşı önlem almanın önemli olduğunu öğütlemektedir.

- Qar yağıb- ayıbların üstü örtülürdü (AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 74).

“Kar yağdığında ayıplar örtülür.

Bu atasözüyle hataların ya da kusurların gizlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kar, genel olarak örtücü bir tabaka olan doğa olayıdır. Bu bağlamda, bu atasözü de hata ve kusurların gizlenmesi, üzerinin örtülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “qar” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, hataların ya da kusurların gizlenmesi anlamındadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, hata ve kusurların gizlendiğini, saklandığını vurgulamaktadır.

- Qar yerin yorganıdır (AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 20).

“Kar, yerin yorganıdır.”

Bu atasözüyle karın toprağın üzerinde bir örtü gibi işlev gördüğü ve onu koruyup sıcak tuttuğu belirtilmektedir. “Qar” kelimesi, doğa olayını işaret etmek için gerçek anlamıyla kullanılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözünde, karın koruyucu bir rol üstlendiği ifade edilmektedir.

- Qarğa qarıldayanda qar yağar (AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 20).

Bu atasözü, farklı kaynaktan “Qarğanın səsi çıxanda qar gələr.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 250) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Karganın sesi çıktığında kar yağar.”

Bu atasözü boş laf yapan veya akılsızca davranış sergileyen insanların başına istenmeyen olayların gelebileceğini ifade etmektedir. Yani gereksiz konuşmaların ve akılsızca davranışların sonuçlarına katlanılacağını vurgulamaktadır. Beşen Delice’ye göre, Azerbaycan Türkçesinde karga sözcüğüne olumsuz anlam yüklenmektedir. Bu bağlamda karga sözcüğü “fevri ve akılsızca davranış sergileyen” anlamında kullanılmaktadır (2022: 445). Atasözünde kullanılan “qar” kelimesi ise mecaz anlamıyla

kullanılarak olumsuz sonuçları temsil etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, boş laf ya da akılsızca konuşmanın sonunda zarar vereceğini ifade etmektedir.

2.1.6. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında taranan kaynaklarda Azərbaycan Türkçesinde rüzgâr, lodos, poyraz vs. adlandırmalarıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Alçaqda yatma- sel aparar, ucada yatma- yel aparar (Mirzəyev, 2006: 123; Vəfalı, 2012: 1011; Abbashı, 2016: 30).

“Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.”

Bu atasözüyle ilgili detaylı açıklama için, 2.1.4. “Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözleri” başlığına bakınız.

- Aparanda el aparar, yel aparar, sel aparar (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 12).

“Gitmeye niyeti olanı el götürür, yel götürür, sel götürür.”

Bu atasözü, birinin niyetinde gitmek varsa muhakkak gidecek bir yol bulacağını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yel götürür” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak gitmeye niyeti olan kişinin gitmesine yardımcı olacak faktörü temsil etmektedir. İnsanların kararlılıkları, hedeflerine ulaşmakta önemli bir unsurdur. Bu nedenle Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanın kararlı duruşuna vurgu yapmaktadır.

- Dəniz tufansız olmaz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 133; AMEA Folklor İnstitutu, 2015).

“Deniz, tufansız olmaz.”

Bu atasözü, denizin tabiatı gereği zaman zaman tufanlar yaşanacağını ve beklenmedik sıkıntılarla karşılaşılabilceğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “tufan” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, sıkıntı ya da zorlayıcı bir durumu sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, kişilerin belirsizlikler ve sıkıntılar ile başa çıkma becerisi kazanmasını öğütlemektedir. Yaşamın her anında insanın karşısına çıkması muhtemel zorluklarla baş edebilmenin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

- Dəvəni yel aparsa, keçini göydə gör (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 142).

“Deveyi yel götürürse keçiyi gökte gör.”

Bu atasözü, güçlü olanların gördüğü zararı zayıf olanlar daha fazla hisseder anlamında kullanılmaktadır. Atasözünde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, olumsuz ya da zararlı etkiyi sembolize etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, güçlü ve güçsüz arasındaki denge ve adaletin önəmine diqqət çəkməkdir.

- Külək əkəni fırtına biçər (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 386).

“Rüzgâr eken fırtına biçer.”

Türkiye Türkçesinde “Rüzgâr eken fırtına biçer.” (TDK, 2024) şəklilə kullanılan bu atasözüylə insanların yaptıklarının ya da davranışlarının ilərki zamanlarda olumlu olumsuz bir dönüşü olacağı ifadə edilməkdir. Atasözündə kullanılan “külək (rüzgâr)” və “fırtına” kəlimələri mecaz anlamlarıyla istifadə edilmişdir. Külək (rüzgâr) kəliməsi, hafif və belirtsiz etkiləri sembolizə edərkən fırtına kəliməsi daha güçlü və etkili sonuçları sembolizə etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, insanların yapmış oldukları hər davranışın ilərleyen zamanda iyi ya da kötü bir dönüşü olacağını vurğulamaktadır.

- Külək kimi hərdən bir yana əsmə (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 292).

“Rüzgâr gibi herbir yana esme.”

Bu atasözü, rüzgâr gibi sert olmamak, sakin olmak gerektiğini ifadə etmektedir. Atasözündə kullanılan “külək (rüzgâr)” kəliməsi mecaz anlamıyla istifadə edilmişdir. Bu kəlimə, sert davranmayı təmsil etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, sakin və yumuşak olmanın önəmli olduğunu vurğulamaktadır.

- Küləkdə yatanın cin atı olar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 292).

“Rüzgârda yatanın cin atı olur.”

Bu atasözü, kişinin tembellik yapması durumunda olumsuz sonuçlarla karşılaşabileceğini ifadə etmektedir. Atasözündə kullanılan “külək (rüzgâr)” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək tembellik ya da hareketsizliyi sembolizə etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, çalışmanın və çəba göstərmənin önəmini

vurgulamaktadır. Tembelliğin kişinin gelişimine ya da başarısına zararı olacağını ifade etmektedir.

- Küləkli gündə xırman sovurmazlar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 292).

“Rüzgârlı günde harman savurmazlar”

Bu atasözü, uygun olmayan zamanda ve yerde fayda sağlamayacak işlerle uğraşılması gerektiğini ifade etmektedir. Her işin bir zamanı ve yeri olduğunu, gereksiz işlerle zaman kaybedilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “külək” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak uygun olmayan zaman dilimini sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, her işi yapmanın uygun bir zamanı olduğuna işaret etmektedir.

- Tənbələ dedilər: qapını ört, dedi: yel əsir örtər (Vəfalı, 2012: 1111).

“Tembele dediler “kapını ört”, dedi “yel eser örter.”

Türkiye Türkçesinde de “Tembele dediler “kapını ört”, dedi “yel eser örter.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, tembel kişilere gönderme yaparak onların kapının kapanmasını beklerken bile rüzgârdan umut beslediklerini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yel əsir” ifadesi, gerçek anlamıyla kullanılarak hava olayı olan rüzgâr esmesini sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle tembellerin iş yapmayı sevmedikleri ifade edilmektedir.

- Yel ilə gələn sel ilə gedər (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331; Gərüslü, 2005: 96; Vəfalı, 2012: 1125; Abbaslı, 2016: 240; İsmayılov, 2021: 47).

“Yel ile gelen sel ile gider.”

Türkiye Türkçesinde “Haydan gelen huya gider.”, “Yel gibi gelen sel gibi gider.”, “Sel ile gelen yel ile gider.” (TDK, 2024) şekilleriyle kullanılan bu atasözü, emek verilmeden, alın teri dökmeden ele geçen para ya da herhangi bir şeyin gereksiz yere harcanıp gideceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamda kullanılmış olup emek verilmeden elde edilen şeyleri temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle emek vermenin önemi anlatılmaktadır. Emeksiz hiçbir şey olmayacağını olursa da gereksiz yere harcanağını ifade etmektedir.

- Yel qayadan ne aparar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331; Vəfah, 2012: 1125; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 56; Abbashı, 2016: 240) ?!

“Yel kayadan ne koparır.”

Türkiye Türkçesinde “yel kayadan ne koparır (alır, anlar, aparır)” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, kaya gibi güçlü insanların sarsıntı ya da zorluklarla yıkılmayıp dik durduğunu vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamlıdır. Bu kelime, sarsıntı ve zorlukları sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, güçlü insanların dayanıklı olduklarını, yıkılmadıklarını ve her zorluğa göğüs gerdiklerini vurgulamaktadır.

- Yel əsib, qoz tökülüb (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331).

“Yel esmiş, ceviz dökülmüş.”

Bu atasözü, geliri olduğu düşünülen ama boş, faydasız olan bir iş ya da yeri ifade etmek için kullanılmaktadır. Atasözünde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime atasözüne, boşa yapılan bir iş ya da hareket anlamını katmaktadır. “Qoz (Ceviz)” kelimesi ise mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelimeyse faydalı, geliri olacak bir işin aslında boş ve gereksiz olması anlamındadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözünüyle yapılması planlanan işlerin değerlendirilmesi esnasında dikkatli olunması ve başında umut verici ancak sonucu itibarıyla faydasız olan işlerden uzak durulması gerektiği öğütlenmektedir.

- Yeli tutmaq olmaz (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 56).

“Yeli tutmak olmaz.”

Bu atasözü, kontrol edilemeyen, sınırları olmayan ya da tehlikeli bir durumun içine girilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak kontrol edilemeyen durumları sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kişilerin tehlikeli işlere ya da kontrol edilmesi mümkün olmayan durumlar içine girmemesi gerektiğini öğütlemektedir.

- Yəlinən gələn yelinən gedər (Abbaslı, 2016: 240).

“Rüzgârla gelen rüzgârla gider.”

Bu atasözü, olumlu olumsuz yaşanan her olayın ya da durumun geçici olduğunu ifade etmektedir. Yani, kişilerin yaşadığı iyi kötü zamanların geçici olduğunu, her şeyin

bir zaman sonra sona ereceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yəl” kelimesi, bir hava olayını değil yaşanan durumların geçici ya da değişken olduğunu sembolize etmektedir. Bu nedenle yəl kelimesi, atasözünde mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, iyi ya da kötü geçirilen günlerin geçici olduğunu ve yaşamda değişkenliğin olduğunu vurgulamaktadır.

- El tikəni yel sökə bilməz (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 382).

“Elin diktiğini rüzgâr bile sökemez.”

Bu atasözü, bir işin ya da yapılan bir şeyin dayanıklı olduğunu vurgulamaktadır. İyi derecede yapılmış bir işin, dışardan gelen herhangi bir etkenden dolayı zarar görmeyeceğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, dışardan gelen herhangi bir etkeni sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, iyi yapılan bir işin dışardan gelen herhangi bir etkenden dolayı zarar görmeyeceğini, dolayısıyla hangi iş olursa olsun iyi yapılması gerektiğini öğütlemektedir.

- Elin gücü-tufan gücü (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 174).

“Elin gücü, tufan gücüdür.”

Bu atasözüyle ilgili detaylı açıklama için 2.1.4. başlıklı “Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözleri” kısmına bakınız. Atasözünde geçen “tufan” kelimesi, gerçek anlamında kullanılmıştır ve doğanın en güçlü doğal olaylarından biri olan tufanı ifade etmektedir.

- Yel vurur, yeləngələr oynayır (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 332).

“Yel vurur, cin peri oynar.”

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bu atasözü, rüzgâr estiği zaman gölgelerin hareket ettiğini ve yelenge olgusunu ifade etmektedir. Yelenge, perdenin arkasından vuran güneş ışığının odaya süzülmesi anlamında kullanılmaktadır. Güneş ışığının odaya süzülmesinden dolayı meydana gelen bu değişkenlik, insanların hayatlarında beklenmedik değişimlerin her zaman olabileceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yel vurur” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak insan hayatını etkileyen ve beklenmeyen durumları sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, doğanın ve doğa olaylarının insan hayatı üstündeki etkisini vurgulayan bir örnek niteliğindedir.

- Yel əsəndə yellənər, yol görəndə yollanar (Musaoğlu və Gümüş, 1995: 331).

“Yel esteiğində yellənir, yol göründüğündə yollanır.”

Bu atasözü, kişilerin her duruma uyum sağlayabileceğini, her yola gidebileceklerini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yel əsəndə” ifadesi, dış etkenlerden gelen durum anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların değişen durumlara uyum sağlamalarına ve esnekliklerine dikkat çekmektedir.

- Yel əsmədən yapraq sallanmaz (Hadi, 2021: 122).

“Yel esmeden yaprak sallanmaz.”

Türkiye Türkçesinde “rüzgâr esemeyince yaprak oynamaz (dal kımıldamaz).” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözüyle meydana gelen olayların sebepsiz olmadığı ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yel əsmədən” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak meydana gelen olayların sebebini sembolize etmektedir. “Yapraq sallanmaz” ifadesi ise meydana gelen olayları sembolize ederek mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insan yaşamında başına gelen olayların ya da durumların bir sebebi olduğunu vurgulamaktadır.

2.1.7. Kıracağı Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında, Azərbaycan Türkçesinde kar adlandırmasıyla yapılan atasözleri incelenecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Malı qırov öldürər, qışın adı bədnamdır (Gərüsli, 2005: 59; Abbaslı, 2016: 178).

“Ekini kıracağı öldürür, kışın adı kötüdür.”

Bu atasözü, kış mevsiminin olumsuz etkilerini ve kıracağının tarımsal mahsullere zarar verme potansiyelini vurgulamaktadır. Burada “qırov” kelimesinin gerçek anlamı kullanılarak kışın adı kötü çıkmasına rağmen asıl zararın kıracağı tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Sosyal açıdan değerlendirildiğinde, bu atasözü, toplumsal sorunların yüzeydeki nedenlerinin arkasında daha az görünür ama etkili faktörlerin olabileceğine vurgu yapmaktadır. Yani, görünür sorunların yalnızca yüzeysel bir analizle ele alınmaması gerektiğini, esas nedenlerin derinlemesine araştırılması gerektiğini ima etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle tarım alanında yapılan işlerin

zorluğuna ve hava olaylarının etkilerine karşı dikkatli olmanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

2.1.8. Bulut Adlandırmasıyla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde bulut adlandırmasıyla yapılan atasözleri incelenecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Ayaz oldu, bulud oldu, keçən günlər unuduldu (Abbaslı, 2016: 46).

“Ayaz oldu, bulut oldu, geçen günler unutuldu.”

Bu atasözü, geçmişte iyi kötü olan olayların hepsinin unutulduğu ve geçmişin geçmişte kaldığını ifade etmektedir. Zamanın akmasıyla kişilerin geçmişte yaşadıklarını ya da hatıralarını unutma eğiliminde olduğunu anlatmaktadır. Atasözünde kullanılan “ayaz” ve “bulud” kelimeleri, mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu kelimeler atasözüne, geçmişin soğuk ve bulutlu bir havası olduğu anlamını katmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle geçmişte yaşanan kötü olayların, geçmişte kaldığı belirtilmektedir.

- Bulut ağlar yer çağlar (Hadi, 2021: 23).

“Bulut ağlar yer coşar.”

Bu atasözü, yağmur yağması ile toprağın suya doyduğunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “bulut” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak yağmur yağması anlamında kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yağmurun fazla yağması sonucu oluşan bolluk ve bereketi ifade etmektedir.

- Bulut ağır çimənə güllərinə, ki görür güzdü gələn soncu baharı üzünə (Hadi, 2021: 23).

“Bulut, çimenlerine ve çiçeklerine ağlar. Çünkü, yüzüne gelen sonbaharın kış olduğunu görür.”

Bu atasözü, sonbaharın gelmesiyle birlikte bulutların çiçeklere ağlaması gibi bir üzüntüyü veya vedalaşmayı mecazlı bir anlatım ile ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “bulut ağır” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak yağmur yağması anlamındadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, doğada oluşan bir dizi döngüyü

ve bu döngü sonucunda meydana gelen değişimlerin getirdiği duygusallığı vurgulamaktadır.

- Bulut gələr boranla, hər nəsnədə oranla (Hadi, 2021: 23).

“Bulut gelir fırtınayla, her nesnede ölçüsüyle.”

Bu atasözü, bir olayın ya da durumun beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkması ve bu olayın her nesneyi kendi doğasına göre etkilediğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “bulud” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak gelmekte olan sorunlar ya da belirsizlikler anlamındadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, mecazlı bir anlatım ile kişilerin yaşamlarında karşılaştıkları değişim ya da karmaşayı ifade etmek ve bu değişimlerin her şeyi farklı şekillerde etkileyeceğini vurgulamaktadır.

- Bulutludur göyləri, sılanırsa elləri (Hadi, 2021: 23).

“Bulutludur gökleri, aziz sayılmışsa elleri.”

Bu atasözü ile zor ya da belirsizlik içeren vakitlerde kişilerin birbirlerine destek olmaları ve birlik içinde hareket etmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “bulut” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak zor ya da belirsiz zamanlar anlamında kullanılmıştır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, zor zamanların üstesinden gelebilmek için dayanışmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir.

- Göydə bulut hörlənər, yerdə itlər hürlənər (Hadi, 2021: 53).

“Gökyüzüne bulut toplanır, yeryüzünde köpekler havlar.”

Bu atasözü, bir olayın ya da durumun başka bir olay ya da durumu başlatabileceğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Atasözünde kullanılan “göydə bulut hörlənər” ifadesi, mecaz anlamı kullanılarak toplumda bir olay ya da durumun meydana gelmesini sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, meydana gelen bir olay ya da durumun zincirleme bir şekilde devam edeceğini vurgulamaktadır.

2.1.9. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözleri

Bu başlık altında, Azərbaycan Türkçesinde aylar ve mevsim adlandırmalarıyla yapılan atasözleri değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan atasözleri şu şekilde incelenebilir:

- Boz ay bozara-bozara keçər³ (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 19).

“Boz ay bozara bozara keçer.”

Küçük Çillenin bittiği vakitten yazın ilk gününe yani, Nevruz Bayramı’na kadar olan zaman “Boz ay” olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi, o zamanın bulutlu, yağmurlu, rüzgârlı, sıcak ya da soğuk yani değişken olmasından dolayıdır. Azerbaycan halkı bu durumu, Boz ay bozara-bozara keçər şeklinde ifade etmektedir. Bu ifade de kullanılan bozara bozara ifadesi hem gerçek hem mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bilindiği gibi “boz” kelimesi, hem rengi (korkudan ya da soğuktan insan yüzünün boz rengi alması) hem de sertliği ifade etmektedir. Bu ifade de ise, daha çok onun sertliği ön planda tutulmaktadır (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 19). Bu açıklama göz önünde bulundurulduğunda, bu atasözünün Azerbaycan kültüründe önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Atasözü, hava koşullarında olan değişkenlik ve mevsimsel geçişleri vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu atasözü, Azerbaycan halkının doğa ve çevre koşullarına olan yaklaşımını vurgularken; insanın yaşamındaki zorluklarla başa çıkmasını ve dayanıklılığını da vurgulamaktadır.

- Ayəndə düşər, şənbəyə Novruz (AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 8).

“Nevruz, Cumartesi gününe denk gelir.”

Bu atasözü, Azerbaycan kültüründe Nevruzun cumartesi günü başladığına işaret etmektedir. Nevruz, bahar bayramı olarak kutlanmaktadır. Dolayısıyla bu bayramın cumartesi günü olduğu ifade edilmektedir. Azerbaycan kültüründe Nevruz bayramının önemli bir yeri vardır. Bu bayram ile ilgili çeşitli inanışlar ve ritüeller mevcuttur. Bu atasözü, o inanışlardan birini ifade etmektedir.

- Bənzəyə- bənzəyə yaz olar, bənzəyə- bənzəyə qış (Abbashlı, 2016: 54).

“Benzeye benzeye bahar, benzeye benzeye kış olur.”

Bu atasözü, günler arasında fark olmamasına rağmen, hava sıcaklıklarının yavaş yavaş artarak yaz mevsimine ve yavaş yavaş azalarak kış mevsimine dönüşmesini

³ “Küçük çillənin qurtardığı vaxtdan yazın ilk gününə, yəni Novruz bayramına qədər olan çağ Alaçalpo, Ağlar-gülər, Boz ay adlanır. Ayının bu cür adlarla adlanması onun buludlu, yağışlı, küləkli, isti, soyuq, bir sözlə; dəyişkən olması ilə bağlıdır. Əbəs yerə deyil ki, xalq bu adlara Boz aya münasibətini “boz ay bozara-bozara keçər” şəklində bildirmişdir” (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 19).

vurgulamaktadır. Atasözünde geçen “bənzəyə-bənzəyə” ifadesi, kademeli mevsim değişikliğini anlamındadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “kış” kelimeleri ise gerçek anlamlarıyla kullanılmış olup mevsimleri sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimsel değişim ve doğanın kendi içindeki döngüsünü yansıtmaktadır. Azərbaycan’da yaşayan insanlar için mevsimsel değişim doğal bir süreçtir ve bu değişimlere ayak uydurmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Doğanın değişimine ayak uydurma, Azərbaycan toplumunun hayat tarzı ve kültürel değerlerini de şekillendirmektedir. Bu nedenle bu atasözü, mevsimsel döngüyü ve doğanın sürekli bir değişim içinde olduğunu vurgulayan bir ifade olarak kabul edilebilir.

- Bir gül ilə bahar olmaz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 97; Mirzəyev, 2006: 128; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 16).

“Bir gül ile bahar (yaz) olmaz.”

Türkiye Türkçesinde “Bir çiçekle bahar (veya yaz) olmaz.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, küçük ama güzel bir belirtinin doyurucu bir sonuca ulaştırmayacağını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “bahar” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, atasözüne küçük ama güzel belirtiden kaynaklı sonuç anlamını katmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, genel olarak tatmin edici sonuçların tek bir unsurdan olmayacağını anlatmak için kullanılmaktadır.

- Cənnətin yazlığı, cəhənnəmin payızlığı (Həsənov, 2007: 28).

Bu atasözü, farklı kaynaktan “Cənnətin yazlığı, cəhənnəmin qışlığı.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 18) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Cennetin baharı, cehennemin payızlığı.”, “Cennetin baharı cehennemin kışlığı.”

Bu atasözleri, bir kimsenin ya da bir şeyin iyi ve güzel durumu ile kötü durumu arasındaki farkı ifade etmektedir. Atasözlerinde kullanılan “yaz” ve “kış” kelimeleri, mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu kelimeler, iyi, güzel ve kötü durumları sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözleri, kişilerin ya da bir şeylerin iyi ya da kötü durumu arasındaki farkı belirtmektedir.

- Dünya yaz ikən qış tədarükünə bax (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 160; Gərüsli, 2005: 31) !

“Dünya baharken kış tedarikine bak.”

Bu atasözü, kişilerin mevsim baharken kış hazırlığı yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu kelimeler, mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, her şey yolundayken kötü günlere hazırlıklı olmak için önlem almak gerektiğini öğütlemektedir.

- Eşşəyim, ölmə, yaz gələr yonca bitər (Abbasi, 2016: 103).

Bu atasözü, farklı kaynaklarda “Ölme eşşəgim, yaz gələr yonca bitər.” (Mirzəyev, 2006: 148; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 45) ve “Ölmə, yaz gələr yonca bitər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 45) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Eşşəgim ölme, bahar gelir yonca biter.”, “Ölme eşşəgim, bahar gelir yonca biter.”

Türkiye Türkçesinde “Ölme eşşəgim, ölme (yaza yonca bitecek).” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, umut olmayan ve kişinin elinden bir şey gelmeyen bekleyişleri ifade etmektedir. Atasözlerinde kullanılan “yaz (bahar)” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, atasözlerine umutsuz ve elden bir şey gelmeyen bekleyiş anlamını katmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle umut vaat etmeyen ve insanın elinden bir şey gelmeyen durumlar belirtilmektedir. Aynı zamanda bu atasözü, umut etmenin ve beklemenin zorluğuna da dikkat çekmektedir.

- Evin yaxşı yamanın, qış düşəndə bilirsən, kimnin uzaq yaxının, iş düşəndə (Hadi, 2023a: 113).

“Evin zor zamanını kış geldiğinde, kimin dost düşman olduğunu işin düştüğüne bilirsən.”

Bu atasözü, kişi ya da kişilerin başına sıkıntılı hâller geldiğinde karşısındaki insanların gerçek yüzlerinin ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak evin zor durumunun kış geldiğinde bilineceği anlamını taşımaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların zor durumlar içerisindeyken dostlarının ya da arkadaşlarının gerçek yüzünü göreceğini ifade etmektedir.

- Fağırın düşgünü, al geyinər qış günü (Abbasi, 2016: 113).

“Fakirin düşkününü al giyer kış günü.”

Türkiye Türkçesinde “Fukaranın düşkününü, beyaz giyer kış günü.”, “İhtiyarın düşkününü, beyaz giyer kış günü.”, “Zürefanın düşkününü, beyaz giyer kış günü.” (TDK,

2024) şəkilləriylə qarşımıza çıxan bu atasözü, toplumda saygınlığı olan kişilerin bu saygınlığı kaybettikleri zaman uyğun olmayan davranışlar sergilediklerini ifadə etmektedir. Atasözündə kullanılan “qış” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilmişdir. Bu kəlimə, atasözüne uyğun olmayan davranışlar anlamı kətməkdədir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu atasözü, insanların saygın olduqları konumu itirmələri hâlinde sergiledikləri davranışlara atıfta bulunaraq bu insanları ayıplamaq üçün istifadə edilir.

- Günü gəlsə yaz ol, günü keçsə qış ol (Hadi, 2023a: 138).

“Günü gəlsə yaz, günü gəlsə qış olur.”

Bu atasözü, kədr və nəsiq faktorlərinin belirleyici olduğunu ifadə etmektedir. Bu atasözündə hər şeyin zamanı gəldiyində gerçəkləşəcəyini, vakti gəçtiyində isə sona erecəcəyini bildirir. Atasözündə istifadə edilən “yaz” və “qış” kəlimələri, mecaz anlamıyla istifadə edilmişdir. Yaz kəliməsi, zamanı gələn şeylərin gerçəkləşdiyini simvolizə edərkən qış kəliməsi zamanı gəçən şeylərin sona erecəcəyini simvolizə etmektedir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu atasözü, kişilərin yaşamlarında olan olayları idarə edə bilmədiklərini və hər şeyin bir zamanı olduğunu anlatır.

- Güzdə ötüb, qış gələr, bayram yeli əsirsə, birdə gənə yaz gələr (Hadi, 2023a: 139).

“Sonbahar gəcincə, qış gəlir; birdə bayram yeli əsərsə yaz gəlir.”

Bu atasözü, daimi dəyişiklik göstərən hava şəraiti üzərindən həyatdakı belirsizlikləri və həyatın inşılı çıxışlı hâllərini ifadə etmektedir. Atasözündə istifadə edilən “qış” və “yaz” kəlimələri, gerçək anlamıyla istifadə edilərək mövsimləri ifadə etmektedir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu atasözü, mövsimsel dəyişikliklər üzərindən həyatın belirsiz və dəyişkən olduğunu vurğulayır.

- Hər qışın bir yazı var (Gərüslü, 2005: 44).

“Hər qışın bir yazı var.”

Bu atasözü, yaşanan sıkıntı ya da zorluqların gəcəcəyini və gəzəl günlərin gələcəcəyini ifadə etmektedir. Atasözündə istifadə edilən “qış” və “yaz” kəlimələri, mecaz anlamıyla istifadə edilmişdir. Qış kəliməsi, zorluq ya da sıkıntıları simvolizə edərkən yaz kəliməsi gəzəl günləri simvolizə etmektedir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu atasözüylə, hər zorluğun bir asanlıqla sonlanacağı vurğulanır.

- İl bahardan bilinər (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 334; AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 385).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yaxşı il baharından bəlli olar.” (İsmayılov, 2021: 38) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Yıl, ilkbaharından bilinir.”

Azərbaycan Türkçesinde kullanılan bu atasözü, yılın nasıl geçeceğinin ilk aylarından belli olduğunu vurgulamaktadır. Bu atasözünde, yılın başındaki olayların veya durumların yıl boyunca benzer şekilde devam edeceği belirtilmektedir. “Bahar” kelimesi mecaz anlamda, yılın başında meydana gelen olayları veya durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle yılın başında yaşananların yıl boyunca süreceği vurgulanmaktadır.

- Kürəyi yayda al, orağı qışdı (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 288).

“Küreği yazın al, orağı kışın.”

Bu atasözüyle ihtiyaç duyulan ürünlerin vaktinden önce alınması gerektiği ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yay (yaz)” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanın gereksinim duyduğu şeylerin vaktinden önce tedarik edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

- Mart çıxdı-dərd çıxdı, keçilər yaza çıxdı (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 273).

“Mart çıktı, dert çıktı, keçiler yaza çıktı.”

Bu atasözü, kış mevsiminin mart ayının bitmesiyle son bulduğunu ve bu sebeple keçilerin otlağa çıkmalarını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “mart” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak mart ayını ifade etmektedir. Ayrıca, atasözünde kullanılan “yaza çıxdı” ifadesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak keçilerin serbestçe dolaşabileceği zamanın geldiğini belirtmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, mart ayının bitmesinin ardından gelen güneşli havanın baharın geldiğini bildirdiği ve hayvancılık yapan insanların hayvanlarını serbestçe dolaştırabileceklerini vurgulamaktadır.

- Mart girdi- dərd girdi, mart çıxdı- dərd çıxdı (Vəfalı, 2012: 1088).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Mart girdi, qış girdi, mart çıxdı, qış çıxdı.” (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 19) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Mart girdi, dert girdi, mart çıktı, dert çıktı.”, “Mart girdi, kış girdi, mart çıktı kış bitti.”

Bu atasözüyle mart ayının başlamasıyla ortaya çıkan zorlu hava koşulları ve sıkıntılar, mart ayının bitmesiyle gelen rahatlama anlatılmaktadır. “Mart” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak mart ayını ifade eder. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyle mart ayında yaşanan zorluklar ve bu ayın sonunda gelen rahatlama vurgulanmaktadır. Mart ayının bitmesiyle yazın geleceği düşüncesi, sıkıntıların ve zorlukların sona ereceğine işaret etmektedir.

- Martda mərək, yarı gərək (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 19).

“Martta saman, yarı gerek.”

Bu atasözü, mart ayının sıcak olacağı düşüncesiyle ambarda saklanan yemlerin yarısının hayvanlara yeteceğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “mart” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak mart ayını ifade etmektedir. “Mərək” kelimesi ise saman ya da başka hayvan yemlerinin saklandığı üzeri örtülü yer; ambar, samanlık anlamındadır (Obastan, 2024). Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyle Boz ay’ın bitmesiyle sıcaklıkların başlayacağı ve bu nedenle ambardaki yemlerin yarısının hayvanlara yeteceği vurgulanmaktadır.

- Qarqa qarıldar qış gətirər, qaz qaqqası yaz gətirər (Hadi, 2023a: 182).

“Karga ötüşü kış, kaz ötüşü yaz getirir.”

Bu atasözü ile hayvan seslerine bakarak mevsimlerin nasıl değişeceğini belirlemenin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yaz mevsimini ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyle hayvanların hareketlerini izleyerek ya da seslerini dinleyerek mevsim değişikliklerinin öngörülebileceği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu atasözü, doğada yaşayan hayvanların gösterdiği belirtilerden faydalanmak gerektiğini öğütlemektedir.

- Qış biddən-birə, yaz yavaş-yavaş gələr (AMEA Folklor İnstitutu, 2005: 331).

“Kış, birden bire ; yaz, yavaş yavaş gelir.”

Bu atasözü, kış mevsiminin birden, yaz mevsiminin ise yavaş yavaş başlayacağını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla

kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, kötü ve olumsuz şeylerin hiç beklemeden olacağını ama iyi şeylerin zaman alarak yavaş yavaş olacağını vurgulamaktadır.

- Qış çıxır, üzü qaralıq kömürə qalar (Həsənov, 2007: 80).

“Kış, biter ama yüzü kömür gibi kalır.”

Bu atasözü, kötü şeylerin ve zorlukların biteceğini ama yaşanan şeylerin hatırlanacağını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak kötü şeyler ve zorlukları sembolize etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyə zorlukların bir gün son bulacağı ama yaşanan şeylerin hep hatırlanacağı vurgulanmaktadır.

- Qış getsə, gəlsə yaz, pinti qız üzün yumaz (Həsənov, 2007: 108).

“Kış biter, yaz gelir; pis kız üzünü yıkamaz.”

Bu atasözü, kış mevsiminin sona ermesiyle birlikte yaz gelmesinin yanı sıra, kişilerin karakterlerinin değişmeyeceğini ve iyi olmayan alışkanlıkların devam edeceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. “Pinti” kelimesi, temizliğe, düzenliliğe dikkat etmeyen; elbiseleri ya da vücudu kirli, pasaklı (Obastan, 2024) anlamındadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, kişilerin alışkanlıklarının ve tabiatlarının değişmez olduğunu ve mevsimsel faktörlerin bunu etkilemeyeceğini belirtmektedir.

- Qış qışlığın edməsə, yaz yazlığın edənməz (Hadi, 2023a: 189).

“Kış, kışlığını etmezse; yaz, yazlığını edemez.”

Bu atasözü, kış mevsiminin doğası gereği soğuk, yaz mevsiminin ise sıcak olacağı düşüncesine göre bu mevsimler için hazırlık yapılması gerektiği ifade etmektedir. Eğer kış mevsimi yanında soğukluğu getirmezse, yaz mevsiminde de beklenen sıcaklıklar olmayabilecektir. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri belirtmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, beklenen mevsimsel değişiklikler olmadığı durumlarda hazırlıklı olmak gerektiğini öğütlemektedir.

- Qışa, dedilər- Harada qışladın? Dedi:- Yoxsulun yanında (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 289).

“Kışa dediler, nerede konakladın, Dedi: Yoksulun yanında.”

Bu atasözünde, kış mevsiminin etkilerinin en çok yoksul insanlar tarafından hissedildiği ifade edilmektedir. “Qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimini belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözünde, yoksul insanların yaşadığı zorluklar üzerinden kış mevsiminin zorlu şartlarına vurgu yapılmaktadır.

- Qışda gündən, yayda kölgədən yan qalma (Hadi, 2023a: 189).

“Kışın güneşten, yazın gölgeden uzak kalma.”

Bu atasözü, hava şartlarına göre önlem almak gerektiğini ifade etmektedir. Kış mevsimi, doğası gereği soğuk olacağı için güneş olan yerlerde bulunulması gerektiğini; yaz mevsimi ise doğası gereği sıcak olacağı için gölge yerlerde bulunulması gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yay (yaz)” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle mevsimsel değişikliklerden kaynaklanan hava koşullarına dikkat edilmesi ve buna göre önlem alınması gerektiği öğütlenmektedir.

- Qışda kasıbın qaçarağına ceyran da çatmaz (AMEA Folklor İnstitutu, 2005: 311).

“Kışın fakirin kaçışına ceylan bile yetişemez.”

Bu atasözü, kış mevsiminin zorlu koşullarına dayanmanın zor olduğunu ve bu zorluktan yoksul insanların daha fazla etkilendiklerini belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimini ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kış mevsiminde yoksul insanların daha fazla zorluk çektiğini vurgulamaktadır.

- Qışda kürklü ilə gəzmə, yayda mülklü ilə (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 258).

“Kışın kürk ile yazın mülk ile gezme.”

Bu atasözü, kış ve yaz mevsiminde gösterişli kıyafetler giymekten uzak durarak bu kıyafetleri giyemeyen ve zor şartlar altında yaşayan insanlarla empati yapmak gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yay (yaz)” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu kelimeler, mevsimleri sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, farklı mevsimlerin ihtiyaçlarına göre giyinmeyi ve gösteriş yapmamak gerektiğini öğütlemektedir.

- Qışda yorğansız, yayda ayransız olma (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 258).

“Kışın yorgansız, yazın ayransız kalma.”

Bu atasözünde, her mevsimin kendine özgü gereksinimleri olduğu ve bu gereksinimlerin zamanında yerine getirilmemesi durumunda zorluklarla karşılaşılabilceği vurgulanmaktadır. “Qış” ve “yay (yaz)” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kış ve yaz mevsimlerini belirtmek için kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözünde, mevsimsel değişikliklere göre ihtiyaçların vaktinde hazırlanması gerektiği, aksi takdirde zorluk yaşanabileceği öğütlenmektedir.

- Qışın günü qırx tüysli, qırxsıda qılıqsız (Hadi, 2023a: 189).

“Kışın günü kırk çeşitli, kırkıda kılıksız.”

Bu atasözü, kış mevsimi koşullarının gün içerisinde değişkenlik gösterebileceğini ama netice olarak kış mevsiminin soğuk olduğunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamında kullanılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kış mevsiminin değişiklik gösteren doğasına dikkat çekmektedir.

- Qışın günü adamı isitməz (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 288).

“Kış günü adamı ısıtmaz.”

Bu atasözü, kış mevsiminde oluşan soğuk havanın etkisiyle kişinin üşüyeceğini belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamını taşımaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimsel şartlar ve zorlukların insanları etkileyeceğini vurgulamaktadır.

- Qışın soxluğunu bi pişik bilər, bi də ki, uşax (AMEA Folklor İnstitutu, 2005).

“Kışın soğukluğunu bir kedi bilir, bir de çocuk.”

Bu atasözü, kış mevsiminin soğuk olduğuna dikkat çekerek bu soğukluğu bir kedilerin bir de çocukların daha fazla hissedeceğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimini ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kış mevsiminin soğukluğunu küçük olan canlıların daha fazla hissedeceğini vurgulayarak o canlılara daha fazla dikkat edilmesi gerektiğini öğütlemektedir.

- Quzuların səsindən qış səksənər, köynək-köynək ət tökər (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 443).

“Kuzuların sesinden kış tiksindir, çok utanır.”

Boz ay, Azərbaycan halkı arasında “döl ayı” olarak da ifade edilmektedir (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 443). Bu atasözü ise döl ayı zamanında koyun ve kuzuların üşümeleri sebebiyle melemelerinden kaynaklı kullanılan bir ifadedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamını karşılamaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, döl ayı zamanında koyun ve kuzuların soğuşun etkisiyle melemeliklerini vurgulamaktadır.

- Xıdır girdi qış girdi, Xıdır çıxdı qış çıxdı (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 16).

“Hızır girdi kış girdi, Hızır çıktı kış çıktı.”

Şubat ayının başından başlayarak yirmi gün devam eden “Küçük Çille” kışın en sert ve soğuk zamanı sayılmaktadır. Küçük Çille’nin soğuğu ve rüzgârı kendinden önceki çillelerden seçilmektedir. Küçük Çille’nin “Xıdır Nəbi (Hızır Nebi)” olarak adlandırılan ilk on günü, kış mevsiminin en sert ve soğuk zamanı kabul edilmektedir. Hatta bu özelliğinden kaynaklı ona “Canavar zamanı (Yalquzaq zamanı)” da denilmektedir (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 16). Bu bilgilere göre atasözü, Hızır’ın başlamasıyla kış mevsiminin en soğuk zamanının başladığını ve Hızır’ın bitmesiyle kış mevsiminin bittiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamını taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, Hızır’ın başlamasıyla kış mevsiminin dondurucu soğuklarının başladığını ve Hızır’ın bitmesiyle kış mevsiminin son bulunduğunu ifade etmektedir. Bu zamanda insanların soğuklara karşı dikkatli davranması ve gereken tedbirleri almaları gerektiğini öğütleyen bir atasözüdür.

- Yanvar çıxdı, fevral azdı, mart da yazdı (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 392).

“Ocak çıktı, Şubat azdı, Martta yazdı.”

Bu atasözü, zamanın hızla geçtiğini ve mevsimlerin hızlı bir şekilde değiştiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yanvar”, “fevral” ve “mart” kelimeleri, ayları ifade etmektedir. Atasözüne göre ocak ayı bitmiş, şubat ayı hızlı geçmiş ve günler kısalarak ayın sonuna gelmiştir. Mart ayında ise bahar başlamıştır. Bu bağlamda

atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak bahar ayı anlamına gelmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimlerin ve doğanın değiştiğini ve hayatın döngü içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

- Yay fağırın yorğan- döşeyidi (Abbaslı, 2016: 239).

“Yaz, fakirin yorgan döşeğidir.”

Bu atasözü, sıcak geçen yaz mevsiminde yoksul insanların yorgan ya da döşeğe ihtiyaç duymayacaklarını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yay (yaz)” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yaz mevsimini belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yoksul insanların durumuna vurgu yaparak onların yaz mevsiminde uyumak için herhangi bir şeye ihtiyaçları olmadığını vurgulamaktadır.

- Yay günü hamama getsəm baltakəsməz buz olur (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 55).

“Yaz günü hamama gitsem balta kesmez buz olur.”

Türkiye Türkçesinde “Bahtsızın bağına ya yağmur, ya taş yağar ya dolu.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, kişilerin bahtsızlığına ya da şanssızlığına vurgu yapmaktadır. Atasözünde kullanılan “yay (yaz)” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yaz mevsimi anlamında kullanılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların şansız olabileceklerine dikkat çekmektedir.

- Yay gününün yağışı qış gününün yavanlığıdır (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330).

“Yaz gününün yağışı kış gününün yavanlığıdır.”

Bu atasözü, yaz günlerinde yağan yağışın, kış günlerindeki hafif ve sakin geçen günleri anımsattığını ifade etmektedir. Yaz mevsiminde yağan yağmur genel olarak hafif ve hoş karşılanan bir durumken kış mevsimindeki günlerin genel olarak monoton geçmesi bu atasözünü doğrulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimsel değişiklikleri dikkat çekerek bu değişikliklerden oluşan etkiyi ifade etmektedir.

- Yay işini qışda gör, qış işini yayda (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330).

“Yaz işini kışta gör, kış işini yazda.”

Bu atasözü, mevsimlere göre yapılan işlerin zorluğunu ifade etmektedir. Yaz mevsiminde kış işi yapmanın ve kış mevsiminde yaz işi yapmanın zorluğuna dikkat çekmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedirler. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, her işin yapılması gereken bir zamanın bulunduğunu ve bu zamanlara göre planlama yapılmaması hâlinde sıkıntı çekileceğini ifade etmektedir.

- Yay kasıbın həm atasıdır, həm anası (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 329).

“Yaz, fakirin hem atasıdır hem anası.”

Bu atasözü, yaz mevsiminin getireceği bolluk ve bereketin yoksul insanlar için önemli olduğunu belirtmektedir. Yaz mevsiminde yapılan hasat ve diğer tarımsal faaliyetler yoksul insanların yaşamlarını daha rahat hâle getirmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yaz mevsimi anlamını taşımaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yoksul insanlar için yaz mevsiminin hayati öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

- Yayda ayran tapmayan qışda yorğan tapmaz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yayda ayransız, qışda yorğansız.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2018: 303) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Yazın ayran bulmayan kışın yorgan bulamaz.”

Bu atasözü, mevsimsel şartlara hazırlıklı olmanın, mevcut imkânları doğru zamanda değerlendirmenin ve gereksinimleri önceden elde etmenin önemli olduğunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamıyla kullanılarak mevsimleri belirtmektedirler. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimsel şartlara göre hareket edip önlem almak gerektiğini ifade etmektedir.

- Yayda başı bişenin qışda aşı bişər (Abbaslı, 2016: 239)

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yazda başı bişenin qışda aşı bişər.” (Gərüsli, 2005: 93) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Yazın başı pişenin kışın aşı pişer.” “Baharda başı pişenin kışın aşı pişer.”

Türkiye Türkçesinde de “Yazın başı pişenin kışın aşı pişer.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, yaz mevsiminde çalışan insanların kış mevsiminde rahat edip sıkıntı çekmeyeceklerini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yay”, “qış” ve “yay”

kelimeleri, gerçək anamlı kullanılarak mevsim anlamındadır. Azərbaycan kùltürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışıp kış mevsimine hazırlık yapmak gerektiğini öğütlemektedir.

- Yayda işdəmiyən qışda titriyər (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 392).

“Yazın çalışmayan kışın titrer.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışıp çaba göstermeyen kişilerin, kış mevsiminde zor durumda kalacağını vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçək anamlı kullanılarak mevsim anlamındadır. Azərbaycan kùltürü açısından bu atasözüyü yaz mevsiminde çalışmak gerektiği aksi takdirde zor durumda kalınacağı vurgulanmaktadır.

- Yayda kölgədə oturan qışda odun axdarar (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 392).

“Yazın gölgede oturan kışın odun arar.”

Türkiye Türkçesinde “Yazın gölge kovan kışın karın ovar.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmak yerine gölge bir yerde oturan yani sorumsuzca vakit geçiren kişilerin kış mevsiminde zorlanacağını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçək anamlı kullanılarak mevsimleri sembolize etmektedir. Azərbaycan kùltürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

- Yayda kölgə xoş, qışda çuval boş (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330).

“Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.”

Türkiye Türkçesinde de “Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu atasözü ile yazın çalışmak yerine sorumluluklarından uzak hareket eden kişilerin kışın yiyecek bulamayacağı ya da zorluk çekeceği vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçək anamlı kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kùltürü açısından bu atasözü, kışın rahat etmek için yazın tembellik yapmamak gerektiğini öğütlemektedir.

- Yayda kölgədə yatan qışda qar üstə yatar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330).

“Yazın gölgede yatan kışın kar üstünde yatar.”

Bu atasözüyle yaz mevsiminde çalışmayıp eğlenen kişilerin kış mevsiminde zorluk ve sıkıntı çekeceği ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlı kullanılarak mevsim anlamı taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyle yaz mevsiminde eğlenen veya yatan kişilerin kış mevsiminde yiyecek bulamayacakları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu atasözüyle yaz mevsiminde çalışarak kış mevsimine hazırlık yapılması gerektiği öğütlenmektedir.

- Yayda yatani ilan vursun, qışda işə gədani borana düşsün (Abbaslı, 2016: 239).

“Yazın yatani yılan soksun, kışın işe giden fırtınaya tutulsun.”

Bu atasözüne göre, yazın sorumluluk almayan kişileri yılan sokmalı, kışın çalışan kişiler ise fırtınaya yakalanmalıdır. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsim anlamına gelmektedirler. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde sorumluluk alarak çalışmak gerektiğini vurgularken kış mevsiminde ise çalışılmayacağını vurgulamaktadır.

- Yayda yorğanını götür, qışda özün bilərsən (AMEA Folklor İnstitutu, 2018: 303).

“Yazın yorğanını götür, kışın kendini bilirsən.”

Bu atasözüyle yazdan kış için hazırlık yaparak kış mevsiminde sıkıntı çekilmeyeceği ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu kelimeler, mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde kış için hazırlık yapmak gerektiğini öğütlemektedir.

- Yayı işlə, qışı dişlə (Vəfalı, 2012: 1124).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yayı işlə, qışı ye.” (Abbaslı, 2016: 239) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Yazın işle, kışı dişle.”, “Yazı işle, kışı ye.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışıp yiyecek biriktiren kişilerin kış mevsimini rahat geçirecekleri vurgulanmaktadır. Atasözlerinde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, yazın çalışıp yiyecek biriktiren kişilerin kışın rahat edeceğini belirtmektedir.

- Yay ı kölgədə oturan qış ı ocaq axtarar (Abbaslı, 2016: 239).

“Yaz ın gölgede oturan kış ın ocak arar.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmak yerine gölge olan bir yerde rahat eden, yani tembellik yapan kişilerin kış mevsiminde yiyecek ekmek ya da yakacak odun bulamayacaklarını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu kelimeler, yaz ve kış mevsimini belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir.

- Yay ın kölgəsinə aldanan, qış şaxtasında oyanar (Hadi, 2023a: 275).

“Yaz ın gölgede oturan, kış soğuşunda oynar.”

Bu atasözü, yaz aylarında dinlenen ya da tembellik yapan kişi ya da kişilerin kış ın soğuk havalarda sıkıntı çekeceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz ın gölgede otumak yani tembellik yapmak yerine çalışmak gerektiğini öğütlemektedir.

- Yaz bərəkəti qışdan alır (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 438).

“Bahar, bereketini kıştan alır.”

Bu atasözü, kış mevsiminde çok kar yağması sonucu mahsulün bol olması durumunda kullanılmaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamları ile kullanılarak bahar ve kış mevsimini ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kış mevsiminde yağan kar ın toprağı beslediğini ve bu nedenle mahsulün bereketli olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Yaz bitirir, yay yetirir, payız gətirir, qış itirir (Gərüsli, 2005: 92).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yaz bitirir, yay yetirir, payız gətirir, qış aparır.” (İsmayılov, 2021: 39) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Bahar bitirir, yaz yetirir, sonbahar getirir, kış götürür.”

Bu atasözü, doğanın ve mevsimlerin bir döngü içerisinde ilerlediğini ve her mevsimin bir diğer mevsimi getirdiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz”, “yay”, “payız” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlı kullanılarak mevsimleri

belirtmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, doğanın döngüsünə işarət edərək mevsimlərin birbirlərini takip edərək geldiklərini vurğulamaktadır.

- Yaz dumanı bar gətirər, qış dumanı qar (İsmayılov, 2021: 38).

“Bahar sisi meyve getirir, kış sisi kar.”

Bu atasözü, aynı hava olayının mevsime göre farklı etkilerinin olabileceğini ifade etmektedir. Atasözünə göre yazın oluşən sis, meyve oluşmasına sebep olurken; kışın oluşən sis, kar yağmasına sebep olmaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamli kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, meydana gelen hava olaylarının etkilerinin mevsimlere göre farklılık gösterebileceğini vurğulamaktadır.

- Yaz gəlırsə, qış keçər (Hadi, 2023a: 275).

“Bahar gelirse, kış biter.”

Bu atasözü, baharın gelmesiyle olumsuzluklar ya da sıkıntıların biteceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Yaz kelimesi, sıkıntıların bitmesinin sebebini ifade ederken qış kelimesi ise olumsuzluk ya da sıkıntıları ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, sıkıntılı durumların sonunda rahatlama geleceğini, her zorluğun bir gün biteceğini belirtmektedir.

- Yaz günündə yola çıxsan, qış gününü gözünün qabağına al (Gərüsli, 2005).

“Bahar günündə yola çıkarsan kış gününün gözünün önünə al.”

Bu atasözü, kişilerin ileriye dönük planlama yaparken karşılarına çıkacak olumsuz durum ya da sıkıntıları göz ardı etmemeleri gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Yaz kelimesi, ileriye dönük planların yapıldığı gün anlamını taşıırken qış kelimesi ise olumsuz durum ya da sıkıntılar anlamını taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, planlama yaparken meydana gelebilecek olumsuz durum ya da sıkıntıları da değerlendirmek gerektiğini ve bu durumlara karşı hazırlıklı olmak gerektiğini ifade etmektedir.

- Yaz günündə tərləməyən qış günündə titrəyər (Gərüsli, 2005: 92; İsmayılov, 2021: 39).

“Bahar günü terlemeyen, kış gününde titrer.”

Bu atasözü, yaz günü çalışıp terlemeyen insanların kış günü titreyeceğini yani zorlanacağını belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışıp yorulmayan insanların kış mevsiminde zorlanacaklarını ifade etmektedir.

- Yayda çalış, qışda tınış (Hadi, 2021: 131).

“Yazın çalış, kışın dinlen.”

Bu atasözü ile yaz mevsiminde çalışan kişilerin kış mevsimini dinlenerek geçireceği vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamı kullanılarak yaz ve kış mevsimlerini sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışıp kış için hazırlık yapan kişilerin zorlu kış mevsiminde rahat edecekleri vurgulanmaktadır. Ayrıca bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmanın ve kış mevsimi için tedbir almanın önemli olduğunu belirtmektedir.

- Yay çalış, qışda sevinər (Hadi, 2021: 131).

“Yazın çalış, kışın sevinir.”

Bu atasözüyle yaz mevsiminde çalışan kişilerin kış mevsimini mutlu ve rahat geçirecekleri ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, yaz ve kış mevsimini sembolize ederek gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışarak kış mevsimine hazırlık yapan kişilerin, kış geldiğinde mutlu ve rahat olacaklarını belirtmektedir. Ayrıca, bu atasözü yaz mevsiminde çalışmanın önemine değinmektedir.

- Yayın günün görməyən, qış soyuğa duranmaz (Hadi, 2021: 131).

“Yaz gününü görmeyen, kış soğuğuna dayanamaz.”

Bu atasözü, kış mevsiminin soğuğuna dayanabilmek için yaz mevsimini düşünmeyi, onu yaşamamanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak yaz ve kış mevsimi anlamına gelmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminin sıcak gününü yaşamayan ya da o sıcak günleri düşünmeyen kişilerin kış mevsiminin soğukluğuna dayanamayacaklarını vurgulamaktadır.

- Yaz arzısıyla ötər qış (Hadi, 2021: 131).

“Bahar arzusuyla öter kış.”

Bu atasözünde, sıkıntıların veya zorlukların umutla aşılabileceği ve sıkıntısız günlerin geleceğine olan inancın bu süreçte önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “kış” kelimeleri mecaz anlamda kullanılarak “yaz” umut ve kolay günleri, “kış” ise zorluk ve sıkıntı dönemini temsil etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözünde, insanların umut ederek ve güzel günlerin geleceğine inanarak zorlukların üstesinden gelebilecekleri vurgulanmaktadır.

- Yaz gününün yağışı, ər arvadın dalaşı (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 55).

Bu atasözü, farklı kaynaklarda “Yaz gününün yağışı, ər arvadın savaşı.” (Vəfalı, 2012: 1125; Abbashı, 2016: 239) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Bahar gününün yağışı, erkek ile kadının kavgası.”

Bu atasözleriyle anlamsız ve beklenmeyen durumların ifade edildiği belirtilmektedir. Yaz mevsiminde yaşanan beklenmedik yağışların genellikle güneşli ve sıcak günlerin ardından geldiği ve bu tür beklenmedik durumlara uyum sağlamanın gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı şekilde, karı koca arasında ortaya çıkabilecek beklenmedik anlaşmazlıklar veya çatışmaların da zaman zaman günlük hayatın bir parçası olabileceği belirtilmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz gününün yağışı” ifadesi, beklenmedik durumları ifade ederken “ər arvadın dalaşı (savaşı)” ifadesi, karı koca arasındaki anlaşmazlıkları simgelemektedir. Atasözlerinde kullanılan “yaz” kelimesi gerçek anlamıyla kullanılarak yaz mevsimini ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözleri, günlük yaşamda mantıksız ya da birbiriyle bağlantısı olmayan olayları belirtmek için kullanılmaktadır.

- Yaz qışından bəlli elər, qız qardaşından (Abbashı, 2016: 239).

Bu atasözü, farklı kaynakta “Yaz yağışından bəlli, qız qardaşından.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 78) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Bahar kışından belli olur, kız kardeşinden.”, “Bahar yağışından kız, kardeşinden bellidir.”

Bu atasözleri, insanların karakterini ya da davranışlarını ortaya koyan durumları belirtmektedir. Bahar mevsiminin nasıl geçeceği, kış mevsiminden belli olur. Aynı şekilde, kızın davranışları ya da karakteri kardeşinin davranışlarından belli olur. Atasözlerinde kullanılan “yaz” kelimesi gerçek anlamıyla kullanılarak bahar mevsimini

belirtmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözleri, kardeşler arasındaki bağa diqqat çekmektedir.

- Yaz sıcağından, qış sazağından bəllidir (Hadi, 2023a: 276).

“Bahar sıcağından bəllidir, kış soğuğundan.”

Bu atasözü, mevsimlerin doğıal değışimlerini belirterek hava durumundaki değışiklikleri ya da mevsimsel değışimlerin önceden belirlenebileceğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçək anlamlı kullanılarak mevsim anlamı taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, hava olaylarının önceden belirlenebileceğini ifade ederek tedbir almak gerektiğini vurgulamaktadır.

- Yaz var, qış var, nə tələsik iş var (İsmayılov, 2021: 38).

“Bahar var, kış var, ne acele iş var.”

Bu atasözüyle mevsimlerin doğıal döngüsüne atıfta bulunularak her şeyin belirli bir zamanda gerçəkleşəcəğı ve acele etmenin gereksiz olduğu vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçək anlamlarıyla kullanılarak mevsim anlamlarını taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, insanlara olayların doğıal akışını kabul etmeyi ve sabretmeyi öğütlemektedir.

- Yaz yağışı sel olur, sel çoxalır göl olur (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 428).

“Bahar yağışı sel olur, sel çoğıalır göl olur.”

Bu atasözü, bahar yağmurunun her damlasının bolluk ve bereket getireceğine inanıldığını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçək anlamıyla kullanılarak bahar mevsimi anlamını taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyle bahar mevsiminde yağan yağmurun bereket getireceğı vurgulanmaktadır.

- Yaz yağışı tez keçər (Musaoğılu ve Gümüş, 1995: 78; Gərüsli, 2005: 92; AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 392).

“Bahar yağmuru tez geçer.”

Bu atasözü, bahar mevsiminde yağan yağmurun etkili olmayacağını ve çabuk dinedeğini ifade etmektedir. Ayrıca, olumsuz durumların geçici olduğunu vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi hem gerçək hem mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Gerçək anlamıyla bahar mevsimini, mecaz anlamıyla ise

olumsuz durumları ifade etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, olumsuz ya da zor durumların geçici olduğunu ve bu durumlar karşısında sabırlı olmayı öğütlemektedir.

- Yaz əkinçi, qış dilənçi (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 77; AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 77; Vəfalı, 2012: 1124; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 55; Abbaslı, 2016: 239; İsmayılov, 2021: 39).

“Bahar ikinci, kış dilenci.”

Bu atasözü, bahar aylarında çalışıp üreten kişilerin kış mevsiminde tembellik yaparak çalışmadıklarını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak bahar aylarını sembolize etmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, mevsimsel döngü ve değişikliklerin insanların çalışmalarında etkisi olduğunu vurgulamaktadır.

- Yaza çıxardıq danayı, bəğənməz oldu anayı (Hadi, 2023a: 276).

“Bahara çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.”

Bu atasözü, yetiştirilip büyütülen gençlerin anne babalarını beğenmediklerini belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak yetiştirip büyütme anlamlarında kullanılmıştır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, kendinden ödün vererek büyütülen çocukların, eleştirel bakışla anne ve babaya, büyüklere saygıyı göstermesi gerektiğini öğütlemektedir.

- Yazda arpa yeyən at, qışda ətini tökməz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 78; Gərüsli, 2005: 93).

“Baharda arpa yiyen at, kışın zayıflamaz.”

Bu atasözü, hayvanların sağlıklı ve dengeli beslenmesinin onları her mevsim güçlü tuttuğunu belirtirken aynı zamanda iyi beslenen ve bakımlı insanların da sağlıklı ve güçlü olduklarını ifade etmektedir. Bahar mevsiminde iyi beslenen insanlar, kış mevsiminde hasta olmazlar, zayıflamazlar yani sağlıklarını koruyabilirler. Atasözünde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak bahar mevsimi anlamını taşımaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, hayvanların dengeli ve iyi beslenmesiyle mevsimsel değişikliklere karşı dirençli olacaklarını vurgularken insanların da beslenmelerine dikkat ederek kış mevsimini sağlıklı geçirebileceklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu atasözü, hayvanların bakımına verilen önemi de belirtmektedir.

- Yazda ayransız olma, qışda yorğansız (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 78; Gərüsli, 2005: 93).

Bu atasözü, aynı kaynaktan “Qışda yorğansız, yayda ayransız olma.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 258) şəklilə qarşıma çıkmaktadır.

“Baharda ayransız olma, kışın yorgansız.”, “Kışın yorgansız, yazın ayransız olma.”

Bu atasözü, mevsimsel şartlara hazırlıklı olmanın, mevcut imkânları doğru zamanda değerlendirmenin ve gereksinimleri önceden elde etmenin önemli olduğunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlı kullanılarak mevsimleri belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimsel şartlara göre hareket edip önlem almak gerektiğini ifade etmektedir.

- Yazda buza yeriklən, qışda göbələn yeriklər (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330; Gərüsli, 2005: 93).

“Baharda buza tamah eden, kışın mantara tamah eder.”

Bu atasözü, kişilerin elde olanla yetinmediğini, her zaman daha fazlasını istemeleri durumunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsim anlamında kullanılmaktadırlar. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanoğlunun elinde olanla yetinmediğini ve doyumsuz olmasını belirtmektedir.

Bu atasözü, kişilerin elde olanla yetinmeyip her zaman daha fazlasını istemeleri durumunu ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri belirtmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların elde olanla yetinmeyip sürekli daha fazlasını arzuladığını ve bu durumun doyumsuzluğa yol açtığını vurgulamaktadır.

- Yazda çalan qışda oynar (Gərüsli, 2005: 93; İsmayılov, 2021: 38).

“Baharda çalan, kışın oynar.”

Bu atasözü, bahar mevsiminde yapılan kış hazırlıklarının, kış geldiğinde olumlu etkileri olacağını vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır ve mevsimleri sembolize etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, kış mevsimi gelmeden önce yapılan hazırlıkların önemine

dikkat çekmektedir. Hazırlık yapan kişilerin kış geldiğinde rahat edecekleri ifade edilmektedir.

- Yazda ılandan qorxan, qışda çatıdan qorxar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331).

“Baharda yılandan korkan, kışın urgandan korkar.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde küçük ve önemsiz şeylerden korkan insanların, kış mevsiminde daha büyük şeylerden, yani sert hava koşullarından veya aç kalmaktan korkacağını belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların korkularının mevsim değişiklikleriyle birlikte nasıl evrildiğini vurgulamaktadır.

- Yazda oynayar, gülər, qışda acından ölər (İsmayılov, 2021: 39).

“Baharda oynar, güler, kışın acından ölür.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışarak kış mevsimine hazırlık yapmak yerine keyif süren kişilerin, kış mevsimi geldiğinde yiyecek bulamayarak zorlanacaklarını ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmanın ve kışa hazırlık yapmanın önemini vurgulamaktadır.

- Yazın hərəkəti- payızın bərəkəti (Abbaslı, 2016: 239).

“Baharın bereketi, sonbaharın bereketi.”

Bu atasözü, bahar mevsiminde yapılan doğru işlerin, sonbaharda etkisini göstererek bereket getireceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “payız” kelimeleri, gerçek anlamlı kullanılarak mevsimleri belirtmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, mevsimler arasında olan ilişkiyi ifade etmektedir.

- Yazın quyruğu gödək olur, əgər tuta bilməsən, qışda quyruğun uzanar (AEA Nizami adına ədəb. ins. FMM, 2000: 72).

“Baharın kuyruğu kısa olur. Eğer tutamazsan kışın kuyruğun uzar.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde yapılması planlanan işlerin özenli ve doğru yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Planlanan işlerin özenli ve doğru yapılmaması durumunda kış mevsiminde sorun yaşanacağını belirtmektedir. Atasözünde geçen “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan

kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminde fırsat varken çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

- Yazın yatan, qışda üşüyər (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331).

“Baharda yatan, kışın üşür.”

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışarak kış mevsiminde rahat etmek için hazırlık yapmak gerektiğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlı kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, insanların rahat bir yaşam sürmesi için mevsimlere göre hazırlık yapmaları gerektiğini öğütlemektedir.

- Yaz var qış var ivəcik nə iş var (Hadi, 2021: 131).

“Bahar var kış var, acele ne iş var.”

Bu atasözü, mevsimlerin değişken olmasına rağmen insanların günlük yaşam içerisinde devam eden sorumlulukları olduğunu ve bu sorumlulukların mevsim değişikliklerinden etkilenmediğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri sembolize etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle mevsimlerin kendi içerisinde olan döngüsüne rağmen yapılması gereken işlerin ya da görevlerin her zaman olduğu ve bu işlerin yapılmasının elzem olduğu vurgulanmaktadır.

- Yaz yünü keçə olmaz, güz yünü dolağa (Hadi, 2021: 131).

“Bahar yünü keçe olmaz, güz yünü dolak.”

Bu atasözü ile her şeyin kendi vaktinde ve şartlarında değerlendirilmesi gerektiği, doğru olmayan bir zamanda yapılan işlerin beklenen sonucu vermeyeceği vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “güz” kelimeleri, gerçek anlamları ile kullanılarak yaz ve sonbahar mevsimleri anlamda kullanılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, her şeyin vaktinde ve uygun şartlarda yapılması gerektiğini aksi takdirde yapılan işlerden beklenen sonucun alınamayacağını vurgulamaktadır.

- Yayın günün görməyən, qış soyuğa duranmaz (Hadi, 2021: 131).

“Yaz gününü görmeyen, kış soğuğuna dayanamaz.”

Bu atasözü, kış mevsiminin soğuğuna dayanabilmek için yaz mevsimini düşünmeyi, onu yaşamamanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan

“yay” ve “qış” kelimeleri, gerçək anlamlarıyla istifadə edilərək yaz və kış mövsimləri anlamlarına gəlir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, yaz mövsiminin sıcaq gününü yaşamayan ya da o sıcaq günləri düşünməyən kişilərin kış mövsiminin soğukluğuna dayanamayacaklarını vurğulamaktadır.

- Dağ başına qış gələr, igit başına iş (Həqqi, 2005: 174).

“Dağ başına kış, yığidin başına iş gəlir.”

Bu atasözü, hər tür zorluğun ya da fəlakətin insan için olduğunu ifadə etmək için istifadə edilir. Atasözündə istifadə edilən “qış” kəliməsi, gerçək anlamıyla istifadə edilərək mövsim anlamındadır. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, insanların yaşamları boyunca onu zorlayacaq işlərin olabileceğini vurğulamaktadır.

- Gəvşəyin işi bitməz, yaz gəlsə qışı bitməz (Hadi, 2021: 52).

“Tembelin işi bitmez, yaz gəlsə kışı bitmez.”

Bu atasözü, tembel insanların işlərini bitiremediklərini və sürekli bir bəhanələri olduğunu bildirmək için istifadə edilir. Atasözündə istifadə edilən “yaz” və “qış” kəlimələri, mecaz anlamıyla istifadə edilərək tembel kişilərin zaman fərk etməsizin bəhanələri olduğunu ifadə etməkdədir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, tembel və işləməli olan işləri davamlı olaraq ertəleyen insanları ifadə etmək için istifadə edilir.

- İliya ılıya yaz gəlir, soğuya soğuya qış (Hadi, 2021: 64).

“İliya ılıya yaz, soğuya soğuya kış gəlir.”

Bu atasözü, havanın yavaş yavaş ısınmasıyla yazın, yavaş yavaş soğumasıyla kışın gələceğini ifadə etməkdədir. Atasözündə istifadə edilən “yaz” və “qış” kəlimələri, gerçək anlamlarıyla istifadə edilərək mövsimləri simvolizə etməkdədir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, mövsim geçişlərinin yavaş, yumuşak və aşamalı olduğunu vurğulamaktadır.

- İlk görüş, ilk yaz, aç pəncərəni, günəşə yaz (Hadi, 2021: 64).

“İlk görüş, ilk yaz, aç pəncərəni günəşlən.”

Bu atasözü, kişilərin ya da bir şeyin ilk izleniminin önəmli olduğunu və iyi bir başlanğıç işləməli olanın gərəkli olduğunu ifadə etməkdədir. Atasözündə istifadə edilən “yaz” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək zaman ya da fərsət anlamına gəlir.

Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, bir ilişki ya da durumun başlangıcının durumuna göre sonucun etkileneceğini vurgulamaktadır. İlk izlenim, durum ya da ilişkinin ilerleyebilmesi için önemlidir.

- İşdən qorxmaz, qışdan qorxmaz (Hadi, 2021: 66).

“İşten korkmaz, kıştan korkmaz.”

Bu atasözü, mecaz olarak kişinin bir işi yapma ya da bir olay karşısında cesaret gösterdiğini, kararlı bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak kişilerin zorluklardan korkmadığı anlamına gelmektedir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, kişilerin işten ya da zorluklardan korkmadığını ve her zorluğa göğüs gerebileceklerini ifade etmektedir.

- Qarıncadan ögüd al, yazdan qışı qarşıla (Hadi, 2021: 92).

“Karıncadan ibret al yazdan kışı qarşıla.”

Bu atasözü, kişilerin çalışabildikleri zamanlarda çalışıp kazanmaları ve çalışamayacakları zamanlar için hazırlık yapmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, kış mevsiminde rahat edebilmek için yaz mevsiminde hazırlık yapmanın önemini ifade etmektedir.

- Qış havasına baxıb yola çıxma, yaz havasına baxıb yoldan qalma (Hadi, 2021: 90).

“Kış havasına aldanıp yola çıkma, yaz havasına aldanıp yolda kalma.”

Bu atasözü, kış mevsiminde hava durumuna aldanıp bir işe başlamak gerektiğini ve yaz mevsiminde hava durumuna bakıp bir işe ara vermemek gerektiğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. Azərbaycan kulturu açısından bu atasözü, kişilerin mevsimsel hava değişikliğini göz önünde bulundurarak planlama yapmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

- Qış yağmuru çiçək gətirir (Hadi, 2021: 94).

“Kış yağmuru çiçek açtırır.”

Bu atasözü ile zorlukların ya da sıkıntıların ardından güzel günlerin geleceği, sıkıntıların biteceği vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “qış yağmuru” ifadesi,

zorluk ya da sıkıntılı durumları sembolize ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, zorluklar karşısında sabretmenin önemine vurgu yaparak her zorluğun ardından bir ferahlama geleceğini öğütleme­k­te­dir.

- Qışda köçər yaz gəli, dar gözlüyə, dünya versən az gəli (Hadi, 2021: 94).

“Kış biter yaz gelir, dar gözlüye dünyayı versen az gelir.

Bu atasözüyle mevsimlerin değişimiyle insanların değiştiği ancak dar görüşlü ve memnuniyetsiz kişilerin hiçbir şeyden tatmin olmadıkları belirtilmektedir. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamı kullanılarak kış ve yaz mevsimleri anlamında kullanılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözüyle mevsimlerin döngüsü ve yaşamın getirdiği değişikliklere rağmen dar görüşlü, memnuniyetsiz insanların hiçbir şeyden tatmin olmadıkları vurgulanmaktadır.

- Qışın qoca öküzə baxmazsan, yazın dərisin üzərsən (Hadi, 2021: 94).

“Kışın öküzə bakmazsan, yazın derisini yüzersin.”

Bu atasözüyle vaktinde yapılması gereken işler yapılmazsa ya da alınması gereken önlemler alınmazsa ileriki zamanlarda daha büyük sorun ya da işlerle karşılaşılacağı vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamı kullanılarak kış ve yaz mevsimi anlamına gelmektedir. Azərbaycan kultürü açısından bu atasözü, zamanında yapılması gereken işlerin ihmal edilmemesi gerektiğini öğütleyerek işlerin ihmal edilmesi durumunda daha büyük işlerle ya da sorunlarla uğraşılacağını vurgulamaktadır.

- Qorx payızdan, qabağında qış gəlir, qorxma qışdan qabağında yaz gəlir (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 437-438).

“Kork sonbahardan arkasından kış, korkma kıştan arkasından yaz gelir.”

Bu atasözü, yaşamın bir döngü içerisinde olduğunu, zorluk ve sıkıntıların geçici olduğunu ve bu zorlukların ardından rahatlığın geleceğini belirtmektedir. Atasözünde kullanılan “payız” kelimesi, gerçek anlamıyla sonbahar anlamına gelse de burada mecaz anlamında kullanılarak zorluk ve sıkıntıların başlaması anlamına gelmektedir. “Qış” kelimesi ise her ne kadar kış mevsimi anlamına gelse de bu atasözünde sıkıntı ve zorlukların devam ettiğini ifade etmek için mecaz anlamında kullanılmıştır. “Yaz” kelimesi, bahar anlamına gelmektedir; ancak atasözünde sıkıntı ve zorluklardan sonra gelen rahatlama anlamında kullanılarak mecaz anlamında kullanılmıştır. Azərbaycan

kültürü açısından bu atasözü, zorlukların geçici olduğunu ve her zorlu dönemin ardından bir kolaylığın geleceğini belirtmektedir.

- Qorxusu var qışından, işləməzsə yazından (Hadi, 2021: 97).

“Yazın çalışmayan kıştan korkar.

Bu atasözünde, yaz mevsiminde çalışarak kış mevsimine hazırlıklı olmanın gerektiği vurgulanmaktadır. “Qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak kış ve yaz mevsimlerini ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle çalışmanın önemi vurgulanarak kış mevsiminin zorluklarına karşı hazırlığın yazın çalışarak yapılabileceği ifade edilmektedir.

- Yağı yalan, qış gerçek (Həqqi, 2005: 496).

“Düşman yalan, kış gerçek.”

Bu atasözü, kışın çok soğuk geçtiğini vurgulamak için kullanılmaktadır. “Yağı” kelimesi, düşman anlamındadır. Atasözü, düşmanın yalan, kışın ise gerçek olduğunu ifade ederek kış mevsiminin çok soğuk geçtiğini vurgulamaktadır. “Qış” kelimesi, gerçek anlamında kullanılarak kış mevsimini ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözü, düşmanlıkların yalan ancak kışın ve soğukların gerçek olduğunu belirterek gerçek düşmanın soğuk olduğunu vurgulamaktadır.

- Yağı gədik aşmamış, qış qapını çalmamış (Hadi, 2023b: 228).

“Düşman gedik açmamış, kış kapını çalmamış.”

Bu atasözü, bazı durumlar ya da sorunlar için hazırlık yapmanın geç olmadığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Düşmanın kapıya gelmeden ve kış başlamadan hazırlık yapmanın ve tedbir almanın önemli olduğu vurgulanmaktadır. Atasözünde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kış mevsimini; mecaz anlamıyla zorlukları sembolize etmektedir. Bu atasözünde ise mecaz anlamıyla zorluklar anlamında kullanılmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu atasözüyle hazırlık yapmanın ve tedbir almanın önemi vurgulanmaktadır.

- Yaman günün ömrü az (olsun), yaman qışın dalısı yaz (Hadi, 2021: 124).

“Zor günün ömrü az (olsun), zor kışın arkası yaz.”

Bu atasözü ile zor geçen günlerin çabuk biteceği ve rahatlanacağı, zor geçen kışın ardından baharın geleceği yani rahatlık ve güzel günlerin geleceği ifade edilmektedir.

Atasözünde kullanılan “qış” ve “yaz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak kış ve bahar mevsimlerini ifade etmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle her zorluğun ve sıkıntının beklendiği kadar uzun sürmeyeceği ve ardından mutlaka bir ferahlama olacağı vurgulanmaktadır.

- Yayda beyin qaynamır, qışda qazan neyləsin (Hadi, 2021: 131).

Bu atasözü, aynı kaynakta, “Yayda qafa qaynağı, qışın qazan qaynada.”, “Yayda qızırsa başın, qışda qazan qaynadar.” (Hadi, 2021: 131) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Yazda beynin kaynamazsa, kışın qazan ne yapsın.”, “yazın başı kaynayanın kışın qazanı kaynar.”, “Yazın qızarsa başın kışın qazanın kaynar.”

Bu atasözü ile yaz mevsiminde çalışıp yiyeceğini hazırlayan kişilerin kışın yiyecek yemekleri olacağı ifade edilmektedir. Atasözünde kullanılan “yay” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamlı kullanılarak yaz ve kış mevsimini sembolize etmektedir. “Qaynamır, qaynağı, qızırsa” kelimeleri ise yaz sıcaklarında çalışma anlamına gelerek mecaz anlamlıdır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözü, yaz mevsiminden çalışıp kış mevsiminin zorlu şartları için tedbir alan kişilerin rahat edeceğini vurgulamaktadır.

- Zimistan çəkməyən bülbül baharın qədrini bilməz⁴ (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 258; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 57).

“Kış çəkməyən bülbül, baharın kədrini bilmez.”

Bu atasözü, zorluk ya da sıkıntı ile karşılaşmayan kişilerin, kolay ve rahat zamanların kıymetini bilemeyeceğini vurgulamaktadır. Atasözünde kullanılan “zimistan” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak zorluk ve sıkıntı anlamındadır. Azərbaycan kültürü açısından bu atasözüyle çekilen zorlukların kişileri olgunlaştırdığı ve güzel olan şeylerin kıymetinin bilinmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2.2. AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI

ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN DEYİMLERİN İNCELENMESİ

Bu başlık altında Azərbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan deyimler konularına göre incelenecektir.

⁴ (Həqqi, 2005: 522) kaynağında da deyim olarak karşımıza çıkan bu ifade, atasözü özellikleri gösterdiği için (yargı bildirme) atasözü başlığı altında incelenmiştir.

2.2.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde gün, güneş, aydınlık, karanlık vb. hava adlandırmalarıyla yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Axşam elmək (etmək) (Altaylı, 2005: 45).

“Akşam etmek/akşamlamak. Akşama kadar kalmak”.

Türkiye Türkçesinde “Akşama kalmak.” (TDK, 2024) olarak bilinen bu deyim, Azerbaycan Türkçesinde gecikmek anlamında kullanılmaktadır. Bu deyimle bir işin zamanında yapılmaması veya öngörülen zamanda bitirilememesi durumu anlatılmaktadır. “Axşam” kelimesi, mecaz anlamda kullanılarak bir işin gecikmesi veya zamanında yapılamaması anlamında kullanılmakta; “elmək” kelimesi ise işin yapılmaması veya öngörülen zamanda bitirilmemesi anlamına gelmektedir. Deyim, kelimelerin gerçek anlamlarından uzaklaşarak yeni bir anlam kazandığı için birinci dereceden bir deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyimle zamanın önemi ve işlerin zamanında yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

- Axşamın (axşamınız) xeyir (Altaylı, 2005: 45).

“Akşamınız hayrolsun.”, “İyi akşamlar.”

Bu ifade, Türkiye Türkçesinde selamlama sözü olarak kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde de selamlaşma için kullanılırken kültür ve dil kullanımı nedenlerinden dolayı deyim olarak geçmektedir. “Axşam” kelimesi, günün akşam saatlerini ifade ederken; “xeyir” kelimesi iyi dileklerde bulunmayı temsil ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Axşam” kelimesi, gerçek anlamını korurken; “xeyir” kelimesi genel olarak iyi dileklerin ifade edilmesi bağlamında mecaz anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu deyim, kelimelerin hem gerçek hem de mecaz anlamlarını bir araya getirerek ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bakıldığında bu deyim, sıcak ve samimi bir selamlaşma ifadesi olarak kabul edilmektedir.

- Ay doğmaq (Altaylı, 2005: 69).

“Ay doğmak.”

Bu deyim, ay doğmasını metafor olarak kullanarak karanlık günlerin gidip aydınlık ve ferah günlerin gelmesi, şansın açılmasını ifade etmektedir. Deyimde

kullanılan “ay” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak aydınlık, ferah zamanları ve şansını sembolize etmektedir. “Doğmaq” fiili de mecaz anlamıyla kullanılarak aydınlık ve ferah zamanların gelişini sembolize etmektedir. Deyim, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda, deyimde kullanılan kelimeler gerçek anlamlarından sıyrılarak tamamen yeni bir anlam kazanmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, olumlu gelişmelerin habercisi olarak algılanabilir. Ayrıca, Azerbaycan’da doğa olaylarına yüklenen anlamların ve metaforların günlük dilde sık olarak kullanılması bu deyimün kültürel açıdan önemini arttırmaktadır.

- Ay dolandı, il dolandı (keçdi) (Altaylı, 2005: 69).

“Günler gelip geçmek.”

Azerbaycan kültüründe kullanılan bu deyim, zamanın ve günlerin hızla geçmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu deyimde kullanılan “ay” kelimesi, bir aylık zaman dilimini ifade etmektedir. “İl” kelimesi ise bir yıllık bir zaman dilimi anlamındadır. Deyimde kullanılan “dolandı” kelimesiyse mecaz anlamıyla kullanılarak ayın ve yılın hızlı geçtiğini sembolize etmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. “Dolandı” kelimesi, mecaz anlamda kullanılmış olup deyimün genel anlamını etkilemektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, insanların zamanı boşa geçirmemeleri gerektiğini öğütlemektedir. Ayrıca bu deyimle Azerbaycan kültürünün bir parçası olan hava olaylarının insan hayatına yansması vurgulanmaktadır.

- Ay düşmək (Altaylı, 2005: 69).

“Ay düşmek.”

Bu deyim, ay doğmak deyimini ile aynı anlama gelerek şansın açılması, ferahlamak anlamlarındadır. Deyimde kullanılan “ay” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak aydınlık, ferah zamanları ve şansın açılmasını sembolize etmektedir. “Düşmək” fiili de mecaz anlamıyla kullanılarak yeni başlangıç ve olumlu gelişmeleri sembolize etmektedir. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamlarından sıyrılarak tamamen yeni bir anlam kazanmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, olumlu gelişmelerin habercisi olarak algılanabilir. Ayrıca, Azerbaycan’da doğa olaylarına yüklenen anlamların ve metaforların günlük dilde sık olarak kullanılması bu deyimün kültürel açıdan önemini arttırmaktadır.

- Ay qalxmaq (qəlbilənmək) (Altaylı, 2005: 69).

“Ay kalkmaq.”

Bu deyim, ayın yüksəlməsi, ufuktan uzaqlaşması (Altaylı, 2005: 69) anlamlarında istifadə edilir. Deyimdə istifadə edilən “ay” kəliməsi, gerçək anlamıyla istifadə edilərək dünyanın uydusu olan ayı təmsil etməkdədir. “Qalxmaq” fiili bu deyimdə mecaz anlamıyla istifadə edilərək ayın yüksəlməsi anlamına gəlməkdədir. “Qalxmaq” fiilinin mecaz anlamında istifadə edilməsindən dolayı bu ifadə, ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifləndirilməkdədir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından ələ alındığında bu deyim, ümumiyyətlə müsbət bir anlamı daşıyır. Ayın yüksəlməsi, gecəni aydınladır və gökyüzünə gözəllik kətar. Eyni zamanda ayın yüksəlməsiylə gecənin ilərdədiyi və günəşin doğmaq üzərinə olduğu izlenimi yaranır.

- Ay qaranlıqlamaq (Altaylı, 2005: 69).

“Ay qaranlıqlaşmaq.”

Bu deyim, Azərbaycan Türkcəsində “bəht açılmaq, şans dönmək” (Altaylı, 2005: 69) anlamlarında istifadə edilir. Deyimdə istifadə edilən “ay” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək şans ya da bəht anlamına gəlməkdədir. “Qaranlıqlamaq” fiili də mecaz anlamıyla istifadə edilərək müsbət bir dəyişimi simvolizə etməkdədir. Deyimdə istifadə edilən kəlimələr, gerçək anlamlarından tamamilə fərqli bir anlamda istifadə edildiyi üçün bu ifadə, birinci dərəcədən deyim olaraq təsnifləndirilməkdədir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu deyim, insanların şanslı olduqları vəziyyətləri ifadə etmək üçün istifadə edilir.

- Ay tutulmaq (Altaylı, 2005: 69).

“Ay tutulmaq”

Ay tutulmaq deyimi, astronomik bir ifadədir. Bu deyim, dünyanın günəş ilə arasına girməsi nəticəsində meydana gələn astronomik bir olayı bildirmək üçün istifadə edilir. Deyimdə istifadə edilən “ay” kəliməsi, gerçək anlamıyla istifadə edilərək dünyanın uydusunu ifadə etməkdədir. “Tutulmaq” fiili isə qorxmaq, keçici olaraq qorxmaq anlamına gələrək mecaz anlamıyla istifadə edilmişdir. Bu istifadə, ifadənin ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifləndirilməsini təmin edir. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından ay tutulması deyimi, dini və mitoloji anlamlara daşıyır. Ay tutulması, qəhvə ruhları qorxmaq və ya mənfi enerjilərdən uzaqlaşmaq üçün bir fürsət olaraq qəbul edilməkdədir.

- Gecə gözü (Obastan, 2024).

Bu deyim, aynı kaynakta “Gecənin bir aləmi.” (Obastan, 2024) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Gece gözü.”, “Gecenin bir aləmi.”

Bu deyim, geceden sonraki zamanı, yani gece yarısını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak güneş battıktan sonraki zamanı ifade etmektedir. “Göz” ve “aləm” kelimeleri ise mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu kullanım, deyimden genel anlamını etkileyerek onun ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, gece yarısını ya da gecenin geç vaktini vurgulamaktadır.

- Gecə kəsmək (Altaylı, 2005: 245; Obastan, 2024).

“Gece kesmek.”

Azerbaycan halkı arasında kullanılan bu deyim, genellikle düğünlerde olmak üzere, özel kutlama ya da bazı özel günlerdeki eğlencelerin sabaha kadar devam ettiğini ifade etmektedir. “Gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla güneş battıktan sonraki zaman dilimini ifade ederken bu deyimde eğlence ya da kutlamayı ifade etmektedir. “Kəsmək” fiili, geceyi fiziksel bir nesne olarak kesmekten ziyade zamanı aktif ve eğlenceli bir şekilde kullanmayı ifade eden mecaz anlamlı bir kullanıma sahiptir. Bu nedenle, ifade ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültüründe düğünler önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, düğün ya da kutlamalarda gençlerin ya da davetli kişilerin sabaha kadar süren eğlencesini ifade etmektedir.

- Gecənin bağrını dəlmək (Həqqi, 2005: 247).

“Gecenin bağrını delmek.”

Bu deyim, geceyle ilişkili olarak derin üzüntü ya da keder hâlinin belirtildiğini ifade etmektedir. Gece, insanların düşünce ya da duygulara daldıkları bir zaman olarak kabul edilmektedir. Bu deyimle bu düşünce ya da duyguların huzursuzluğu ya da kederinin ifade edilmesi amaçlanmaktadır. “Gecə” kelimesi, gerçek anlamda güneşin batışından sonraki zaman dilimi anlamına gelse de “bağrını dəlmək” ifadesiyle kullanıldığında mecaz anlam taşımaktadır. Bağrını dəlmək ifadesi, Azerbaycan Türkçesinde “derinden kederlenmek” anlamında kullanılmaktadır (Obastan, 2024).

Deyimi oluşturan kelimeler, gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni ve mecaz anlam oluşturduğundan, bu ifade birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, geceyle ilişkili olarak kullanılır ve mecaz anlam ile yorumlanır.

- Gecənin züyüldağı səhərə tapılmış olar (Həqqi, 2005: 247).

“Gecenin kızılığı sabah bulunur.”

Bu deyim, fırsat bulundukça işlerin zamanında yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” ve “səhər” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmış olup bu kelimeler deyime gece ve gündüz anlamlarını katmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, işlerin zamanında yapılması gerektiği öğütlenmektedir. Deyimde kullanılan “züyüldağı” ve “tapılmış olar” ifadeleri, mecaz anlamlarıyla kullanılmakta olup bu ifade ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü “züyüldağı” ve “tapılmış olar” ifadeleri, mecaz anlamlı kullanılmaktadır ve ifadenin genel anlamını etkilemektedir.

- Gecə düşmək (qaralmaq) (Altaylı, 2005: 245).

“Gece olma.”

Bu deyim, gündüzün bitmesiyle gecenin başladığını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, deyime gece vakti anlamını katmaktadır. “Düşmək (qaralmaq)” kelimesi ise bu deyimde mecaz anlamıyla kullanılarak gecenin başlamasını ifade etmektedir. “Düşmək (qaralmaq)” kelimesinin mecaz kullanımı, deyimın ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasını gerektirmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin batışıyla birlikte başlayan ve güneşin doğması ile sonlanan vakti yani geceyi belirtmektedir.

- Gecə gözü kör gözü (Altaylı, 2005: 245).

“Gece gözü, kör gözü.”

Türkiye Türkçesinde de “Gece gözü, kör gözü.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkan bu deyim, kişilerin herhangi bir işi gece vaktinde yapamayacaklarını vurgulamaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak gece vaktini ifade etmektedir. “Gözü kör gözü” ifadesi ise mecaz anlamlarıyla kullanılarak gece vakti görüşün zayıflığından kaynaklanan zorlukları sembolize etmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü “kör gözü” ifadesi, gece vakti

görüşün zayıf olmasını mecaz anlatımla ifade etmektedir. Bu da deyimın genel anlamını etkilemektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, geceleyin iş yapılamayacağını ve bunun doğru olmadığını ifade etmektedir.

- Gecə gündüz deməmək (Altaylı, 2005: 245).

“Gece gündüz dememek.”

Türkiye Türkçesinde de “Gece gündüz dememek.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, kişilerin vaktin uygun olup olmadığına bakmadan bir işi sürekli yaptığını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak gece ve gündüz vakitleri anlamlarını taşımaktadır. “Deməmək” kelimesi ise zaman kavramlarını göz ardı ederek sürekli iş yapmak anlamında kullanılarak mecaz anlamlıdır. “Deməmək” kelimesinin bu kullanımı, ifadenin ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasını gerektirmektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, bir işin devamlı yapıldığı zamanı ifade etmektedir.

- Gecə keçmək (Altaylı, 2005: 245).

“Gece geçmek.”

Bu deyim, gecenin geç vaktini ya da uyku zamanının geçtiğini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak güneşin batışından sonraki zamanı ifade etmektedir. “Keçmək” kelimesi ise zamanın geçmesi ya da ilerlemesi anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu mecaz kullanım, deyimı ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasını gerektirmektedir. Çünkü “keçmək” kelimesinin bu anlamı, deyimın genel anlamını etkilemektedir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, uyku vaktinin geçtiği ya da gecenin geç saatlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gecə səhərəcən bıçaq qayırmışq (Altaylı, 2005: 245).

“Gece, sabaha kadar bıçak hazırlamak.”

Bu deyim, soğuktan uyuyamamak anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, güneşin batışından sonraki zaman dilimini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “səhərəcən” kelimesi, “sabaha kadar” ya da “sabah erken saatlere kadar” anlamına gelmektedir ve “bıçaq qayırmışq” ifadesi ise “bıçak bilemiş gibi keskin ve soğuk” anlamına gelerek mecaz anlamlıdır. Bu kullanım, deyimın ikinci dereceden deyim olarak

sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, “bıçaq qayırmışiq” ifadesinin mecaz anlamda kullanılmasıdır ve bu da deyimın genel anlamını etkilemekte, kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir anlam kazandırmaktadır. Azərbaycan kùltürü açısından bu deyim, gece ve soğuk havaların zorluğuna dikkat çekmektedir.

- Gecədən keçmək (Altaylı, 2005: 245).

“Geceden geçmek.”

Bu deyim, gecenin başlamasından belirli bir zaman geçtiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, deyimde gece vakti anlamı katmaktadır. “Keçmək” kelimesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak zamanın geçmesini sembolize etmektedir. Kelimenin bu kullanımı, deyimın genel anlamını etkilemektedir. Dolayısıyla bu ifadenin ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılması gerekmektedir. Azərbaycan kùltürü açısından bu deyim, gecenin başlamasından sonra geçen zamanı ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gecəni araya salmaq (Altaylı, 2005: 245).

Bu deyim, farklı kaynaklarda “Gecəni gündüzə qatmaq.” (Altaylı, 2005: 245; Həqqi, 2005: 247; Obastan, 2024) şəklilə qarşıma çıkmaktadır.

“Geceyi araya salmak.”, “Geceyi gündüze katmak.”

Türkiye Türkçesinde “Geceyi (gecesini) gündüze (gündüzüne) katmak.” (TDK, 2024) şəklilə kullanılan bu deyim, kişilerin gece gündüz ayırım yapmadan sürekli çalıştığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimlerde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Ancak, “araya salmaq (qatmaq)” ifadesi mecaz anlamda kullanılmıştır ve bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. “Araya salmaq (qatmaq)” ifadesinin mecaz kullanımı, gece ve gündüz ayırımı gözetmeden sürekli çalışmayı vurgulamakta ve deyimın genel anlamını etkilemektedir. Azərbaycan kùltürü açısından bu deyimler, gecesi gündüzü belli olmadan yani durmadan çalışan kişi ya da kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gecəni sabah (səhər) eləmək (etmək) (Altaylı, 2005: 245).

“Geceyi sabah etmek.”

Bu deyim, gece uyumamak ya da sabaha kadar beklemek anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak güneşin batışından sonraki zaman dilimini, yani gece vaktini ifade etmektedir. “Sabah

eləmək (etmək)” ifadəsi isə mecaz anamlı istifadə edilərək gecəni keçirmək ya da sabaha qədər uyanıq qalmaq anamlarında istifadə edilir. Bu istifadə, deyimnin ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifatlaşdırılmasına səbəb olur. Bunun səbəbi, “sabah eləmək (etmək)” ifadəsinin mecaz anlamıyla istifadə edilərək deyimnin ümumi anlamını genişlətməsi və kelimələrin gerçək anamlarından fərqli bir anlam qazandırmasıdır. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu deyim, gecə uyanmaq ya da sabaha qədər uyanıq qalmayı ifadə etmək üçün istifadə edilir.

- Gecənin bir ələmi (vaxtı) (Altaylı, 2005: 245).

“Gecənin bir vaxtı.”

Bu deyim, gecədən bir vaxt keçdikdən sonra ya da gecə yarısından sonrakı vaxtı ifadə etmək üçün istifadə edilir. Deyimdə istifadə edilən “gecə” kəliməsi, gerçək anlamıyla istifadə edilmişdir. Bu kəlimə, günün qaranlıq hissəsini ifadə edir və gecə yarısı ya da gecənin ilərli saatları anlamında istifadə edilir. “Bir ələmi (vaxtı)” ifadəsi isə gecənin ilərli saatlarını təmsil etməklə mecaz anlamındadır. Bu istifadə, deyimnin ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifatlaşdırılmasına səbəb olur. Bunun səbəbi, “bir ələmi (vaxtı)” ifadəsinin mecaz anlamında istifadə edilməsi və deyimnin ümumi anlamına zənginlik qatmasıdır. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu deyim, gecənin keç saatlarını göstərmək üçün istifadə edilir.

- Gecənin bir ələmində (Altaylı, 2005: 245).

“Gecənin bir ələmində.”

Bu deyim, gecə vaxtı hər kəsin uykuda olduğu vaxtı vurğulamaq üçün istifadə edilir. Deyimdə istifadə edilən “gecə” kəliməsi, gerçək anlamıyla istifadə edilmişdir. Bu kəlimə, gecə vaxtı yəni günəşin batışından sonra yaranan vəziyyət anlamında istifadə edilmişdir. “Bir ələmində” ifadəsi isə mecaz anlamıyla istifadə edilərək gecə yarısının dərinliyini və səsizliyini mecaz anlamında ifadə etməkdədir. Bu istifadə, deyimnin ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifatlaşdırılmasına səbəb olur. Bunun səbəbi, “bir ələmin də” ifadəsinin mecaz anlamında istifadə edilməsi və deyimnin ümumi anlamına zənginlik qatmasıdır. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu deyim, gecənin ortası anlamında istifadə edilərək hər kəsin uykuda olduğu vaxtı ifadə etməkdədir.

- Gecəsi gündüzü olmamaq (Altaylı, 2005; Obastan, 2024: 245).

“Gecəsi gündüzü olmamaq.”

Türkiye Türkçesinde “Geceyi (gecesini) gündüze (gündüzüne) katmak.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, Azerbaycan Türkçesinde, gece gündüz durmadan çalışmak, oturmak nedir bilmemek anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak günün gece ve gündüz dilimleri anlamına gelmektedir. “Olmamaq” kelimesi ise mecaz anlamı kullanılarak kişinin dinlenmeden çalıştığını ve gece gündüz ayrımı yapmadan sürekli meşgul olduğunu sembolize etmektedir. Bu kullanım, deyimden ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, “olmamaq” kelimesinin mecaz anlamıyla kullanılması ve bu sayede kelimelerin gerçek anlamlarının ötesine geçerek deyimden genel anlamını etkilemesidir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin dinlenmeksizin çalıştığını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gecəyə düşmək (Altaylı, 2005: 245).

“Geceye düşmek.”

Bu deyim, geceye kalmak, gece yola çıkmaya ya da gece dışarda kalmaya mecbur olmak, gece kalınacak yere ulaşamamak anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak gün batımından sonraki zaman dilimi anlamına gelmektedir. “Düşmək” fiili ise bu deyimde mecaz anlamı kullanılarak geceleyin beklenmedik bir duruma maruz kalmak anlamında kullanılmıştır. Bu durum, deyimden ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, “düşmək” fiilinin mecaz anlamı kullanımıyla deyimden anlamının etkilenmesi ve kelimelerin gerçek anlamlarının ötesinde bir anlam kazanmasındandır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, gece vakti yola çıkma zorunluluğu ya da geceyi dışarda geçirme zorunluluğu olan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gün ağarmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün ağarmak.”

Türkiye Türkçesinde “Gün ağarmak.” ve “Tan teri ağarmak.” (TDK, 2024) şekilleriyle kullanılan bu deyim, gün ağarmak, tan yeri sökülme anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak günün başlamasını yani gündüzü ifade etmektedir. “Ağarmaq” fiili ise bu deyimde mecaz anlamıyla kullanılarak sabahın ilk ışıklarının ortaya çıkması yani gece karanlığının sona ermesi anlamındadır. Kelimenin bu kullanımı, deyimden ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni “ağarmaq” fiilinin mecaz anlamı

kullanılarak deyimın genel anlamını etkilemesidir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin doğmasından önce ortalığın ağarmaya başladığı zamanı, yani tan yerinin aydınlanmasını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gün batmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün batmak.”

Bu deyim, Azərbaycan Türkçesinde güneşin batmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanarak güneş anlamına gelmektedir. “Batmaq” kelimesi de mecaz anlamıyla kullanarak güneşin ufukta kaybolmasını ve günün sona ermesini sembolize etmektedir. Bu kullanım, deyimın birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, deyimı oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni ve mecaz bir anlam kazanmalarıdır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin batışını ifade etmek için kullanılmaktadır ve gecenin başlamasından hemen önce olan güneş batması olayını vurgulamaktadır.

- Gün doğmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün doğmak.”

Türkiye Türkçesinde “(birine) Gün doğmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kişilerin arzularını gerçekleştirebilmeleri için fırsat elde ettiklerini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, mecaz anlamda kullanarak umut ya da fırsat anlamında kullanılmıştır. “Doğmaq” fiili ise yeni bir fırsatın ortaya çıkmasını veya bir şansın belirmesini ifade ederek mecaz anlamlıdır. Bu kullanım, deyimın birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, deyimde kullanılan kelimelerin göndergesel anlamlarından sıyrılarak yeni ve bağımsız bir anlam oluşturmalarıdır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, istekleri gerçekleştirebilmek için olağanüstü bir fırsat elde edildiğini belirtmek için kullanılmaktadır.

- Gün əyiləndə (Obastan, 2024).

Bu deyim, farklı kaynaklarda “Gün əyilmək.” (Altaylı, 2005: 268) ve “Günün əyilməsi.” (Həqqi, 2005: 272) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Gün eğilmek.”

Bu deyim, akşam güneşinin ufuktan yavaş yavaş çekildiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimlerde kullanılan “gün” kelimeleri, gerçek anlamıyla kullanarak

güneş anlamındadır. “Əyilmək” fiili ise bu deyimde mecaz anlamıyla kullanılarak güneşin batmaya başlaması anlamındadır. Bu kullanım, deyimın ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, “əyilmək” fiilinin mecaz anlamıyla kullanılmasıyla deyimın anlamının zenginleşmesi ve kelimelerin gerçek anlamlarının ötesinde bir anlam kazanmasıdır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, akşam güneşinin batmaya yakın bir zamanda ufuktan uzaklaştığını, karanlık olmaya başladığını vurgulamaktadır.

- Gün hardan (hayandan) çıxıbdır (doğubdur) (Altaylı, 2005: 268) ?!

“Güneş nereden doğdu?”

Bu deyim, bir durumun ya da olayın beklenmedik bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, burada güneş anlamında kullanılsa da mecaz anlamdadır. Bu anlam, beklenmeyen bir olayın ya da durumun başlangıcını yani kaynağını sembolize etmektedir. “Çıxıbdır (doğubdur)” fiili de mecaz anlamıyla kullanılarak olayın ya da durumun beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, deyimde kullanılan kelimelerin gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmasıdır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, insanların yaşanan bir olay ya da karşılaştıkları bir durum karşısında verdikleri tepkileri belirtmek için kullanılmaktadır. Beklenmeyen bir durum karşısında kullanılan ve mevcut durumu abartılı ya da ironik bir şekilde ifade eden bir deyimdir.

- Gün işığına çıxmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün işığına çıkmak.”

Türkiye Türkçesinde “(bir durum) Gün işığına çıkmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, bir şeyin ortaya çıkması, açıklığa kavuşması anlamındadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak ortaya ya da açığa çıkmak anlamında kullanılırken “ışığına çıxmaq” ifadesi de aynı şekilde mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, deyimde kullanılan kelimelerin gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmasıdır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, gizlenen bir şeyin artık gizli olmadığını, herkes tarafından bilindiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gün qayıtmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün dönmək.”

Bu deyim, güneşin en yüksek noktadan gün batımına doğru eğilmesini, güneşin batmaya başlamasını ve gündüzlerin uzamaya ya da kısalmaya başlamasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılmaktadır. “Qayıtmaq” fiili ise bu deyimde mecaz anlamıyla kullanılarak güneşin batmaya başlaması ve gündüzlerin uzayıp kısalmaya başlaması anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, “qayıtmaq” fiilinin mecaz anlamıyla kullanılmasıyla deyimin genel anlamının etkilenmesi ve kelimelerin gerçek anlamlarının ötesinde bir bağlamda kullanılmasıdır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin batıya doğru ilerlediği ve gündüzlerin uzadığı ya da kısaldığı zamanlarda kullanılmaktadır. Bu deyim, güneşin batışını vurgulamaktadır.

- Gün qovuşmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün kavuşmaq.”

Türkiye Türkçesinde de “Gün kavuşmaq.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, akşam olması ve güneşin batması anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak güneş anlamındadır. “Qovuşmaq” fiili ise bu deyimde mecaz anlamıyla kullanılarak akşam olması, güneşin batması anlamındadır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, “qovuşmaq” fiilinin mecaz anlamda kullanılmasıyla deyimin genel anlamının etkilenmesi ve kelimelerin gerçek anlamlarının ötesinde bir bağlamda kullanılmasıdır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin battığını ve ardından akşam olduğunu vurgulamaktadır.

- Gün tutulmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Güneş tutulmaq.”

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde gök bilimi alanında kullanılarak Güneş’in, ay arkasında kaldığı vakitlerde dünyaya ışığını gönderemeyip kararmış bir hâlde gözükmesi (Aksoy, 2021: 828) anlamındadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak güneşi sembolize etmektedir. “Tutulmaq” fiili ise kararmak, geçici olarak kaybolmak anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü tutulmaq fiilinin mecaz anlamlı

kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, gök bilimi alanında kullanılarak güneş tutulması olayını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Gün vurmaq (Altaylı, 2005: 268; Obastan, 2024).

“Gün vurmaq.”

Türkiye Türkçesinde “Başına güneş geçmek”, “Güneş çarpmak.” (TDK, 2024) şekillerinde kullanılan bu deyim, kişilerin güneş altında fazla vakit geçirmeleri nedeniyle hasta oldukları durumlarda kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak güneşi sembolize etmektedir. “Vurmaq” fiili ise güneş altında fazla vakit geçirip hasta olmak anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Vurmaq” fiilinin bu kullanımı, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle deyim, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kızgın güneş altında zaman geçiren kişilerin bu durum sebebiyle hasta olduklarını belirtmek için kullanılmaktadır.

- Gün yağlanmaq (Altaylı, 2005: 268).

“Gün yağlanmaq.”

Bu deyim, güneşin yükselmesi ve havanın çok ısınması anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, güneş anlamında kullanılarak gerçek anlamdadır. “Yağlanmaq” fiili ise güneşin yükselmesi, havanın çok ısınması anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Yağlanmaq” fiilinin bu kullanımı, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin yükselerek, yeryüzünü çok ısıttığı zamanları ifade etmektedir.

- Gündüz çıraqla axtarmak (Obastan, 2024).

“Gündüz, ışıqla aramak.”

Bu deyim, az bulunan bir şeyi aramak anlamında kullanılmaktadır. “Gündüz” kelimesi, günün aydınlık vaktini ifade etmektedir. Ancak bu deyimde kullanılan gündüz kelimesi, aydınlık zamanlarda bile aranan bir şeyin bulunmasının zor olduğunu ifade

ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Çıraqla axtarmak” ifadesi ise bir şeyi zor bulmayı abartılı bir şekilde ifade etmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, “gündüz” kelimesinin mecaz anlamda kullanılmasıyla deyimden genel anlamının etkilenmesi ve kelimelerin gerçek anlamlarının ötesinde bir bağlamda kullanılmasıdır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, insanların zor bulunabilen bir şeyleri aramalarını anlatan mecaz bir ifadedir. Bu deyim ile bir şeyin ne kadar zor bulunabileceği abartılı bir anlatımla ifade edilmektedir.

- Gündüzün günorta çağı (Altaylı, 2005: 269).

“Gündüzün gün orta çağı.”

Bu deyim, gündüz saat 12:00 olduğu zamanı, günün tam ortasını yani öğle vaktini belirtmektedir. Deyimde kullanılan “gündüz” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak güneşin doğumundan batışına kadar olan zaman anlamındadır. “Günorta” kelimesi ise bu zamanın dilimin ortası, yani öğle vakti anlamındadır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, deyimde kullanılan kelimelerin gerçek anlamlarını koruyarak deyimden anlamını açık ve doğrudan ifade etmeleridir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, öğle vaktini belirtmekten ziyade, faaliyet ve yoğunluğun yüksek olduğu bir zamanı ifade etmektedir.

- Güneşi batmaq (Obastan, 2024).

“Güneşi batmak.”

Türkiye Türkçesinde “Yıldızı sönmek.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim ile kişilerin önceki şan ve şöhretlerini yitirdikleri ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “güneş” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak şan, şöhret ya da ün anlamında kullanılmaktadır. “Batmaq” fiili ise şan ve şöhretin sona ermesi anlamına gelerek mecaz anlamlıdır. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmanın sebebi, deyimden oluşturan kelimelerin gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni ve mecaz anlam oluşturmalarıdır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, insanların yaşamlarında olan dönüşümleri vurgulamaktadır. İnsanların yaşamlarındaki parlak dönemlerin son bulduğunu ifade etmektedir.

- Günortadan sonra gün gören (Obastan, 2024).

“Gün ortadan sonra gün gören.”

Bu deyim, vazife aldıktan ya da para kazandıktan sonra davranışları değişen kişiler hakkında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “günorta” ve “gün gören” ifadeleri, mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Günorta kelimesi, vazife almayı ya da para kazanma anlamında kullanılırken “gün gören” ifadesi ise bu kazanımlardan sonra değişmeyi ifade etmektedir. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, sonradan görme olma durumunda, yani belirli bir zamandan sonra vazife edinerek ya da para kazanarak davranışları değişen kişiler için kullanılmaktadır.

- Günü başa vurmaq (Obastan, 2024).

“Günü başa vurmaq.”

Bu deyim ile kişilerin önemsiz bir işle meşgul olarak günü bitirdikleri ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kişinin bir gününü ifade etmektedir. “Başa vurmaq” ifadesi, günü bitirmek ya da günü verimsiz bir şekilde bitirmek anlamında kullanılarak mecaz anlamlıdır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, “başa vurmaq” ifadesinin mecaz anlamlı kullanılarak deyimden genel anlamını etkilemesi ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasıdır. Azerbaycan kültüründe çalışkan olmak ve verimlilik önemli değerler arasındadır. Bu sebepten günü başa vurmaq deyimini, bu değerlerin tam tersi olarak vaktin boşa harcanmasını ve günün verimli geçirilmediğini ifade etmektedir.

- Günü batırmaq (Altaylı, 2005: 269).

“Günü batırmaq.”

Türkiye Türkçesinde “Gün batmak.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, Azerbaycan halkı arasında da kullanılmaktadır. Günü akşam etmek, güneşin batması anlamlarına gelmektedir. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak gündüzü ifade etmektedir. “Batırmaq” fiili ise bu deyimde güneşin batması ve günün sona ermesi anlamında kullanılarak mecaz anlamlıdır. Bu fiilin mecaz anlamlı kullanılması, deyimden genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, günün bitmesi, güneşin batıp akşam olması anlamında kullanılmaktadır.

- Günü günə satmaq (Altaylı, 2005: 269; Obastan, 2024).

“Günü güne satmak.”

Bu deyim, bir işi uzatmak, geciktirmek anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gün” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak bir günlük zamanı ifade etmektedir. “Satmaq” fiili ise bir işi uzatmak, geciktirmek anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiilin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, zamanın boşə harcandığını ve sorumlulukların ihmal edildiğini ifade etmektedir.

- Günəşi selamlamaq (Altaylı, 2005: 269).

“Günəşi selamlamak.”

Bu deyim, güneş doğduğunda uyanık olma, güneşin doğuşunu görme anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “günəş” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak dünyanın işe ve ışık kaynağı olan Güneş’i ifade etmektedir. “Selamlamaq” fiili ise güneş doğduğunda uyanık olmak, güneşin doğuşunu görmek anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü “selamlamaq” fiilinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, şairane bir ifade olarak kullanılmaktadır.

- Hava açılmaq (Altaylı, 2005: 273).

“Hava açılmak.”

Türkiye Türkçesinde “Hava açmak (veya açılmak).” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, havanın açılıp bulutların dağılması anlamını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak gökyüzü anlamındadır. “Açılmaq” fiili ise bulutların dağılması anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiilinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak

sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bulutlu havanın dağılarak gökyüzünün görünür olduğu zamanlarda kullanılmaktadır.

- Hava almaq (Altaylı, 2005: 273).

“Hava almak.”

Türkiye Türkçesinde “(biri) Hava almak.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, beklediği ya da umduğu şeyi bulamamak, hiçbir şey elde edememek anlamlarındadır. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak umduğunu bulamamak, hiçbir şey elde edememek anlamındadır. “Almaq” fiili de mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, beklentilerin boşa çıkması, umulan şeyin elde edilemediği durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Hava bulanmaq (Altaylı, 2005: 273).

“Hava bulanmak.”

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde de “Hava bulanmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmakta olup havanın yağmur bulutlarıyla kapandığını ve yağmur yağacak gibi olduğunu ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, gökyüzü anlamında kullanılarak gerçek anlamlıdır. “Bulanmaq” fiili ise yağmur bulutlarıyla kaplanmak anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. Bu fiilin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, havanın yağmur bulutlarıyla kaplandığı durumlarda ve yağmur yağması beklendiğinde kullanılmaktadır.

- Hava ışıqlanmaq (Altaylı, 2005: 273).

“Hava ışıqlanmak.”

Türkiye Türkçesinde “Tan yeri ağarmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, havanı aydınlanması, tan yerinin ağarması anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, gökyüzü anlamında kullanılarak gerçek anlamdadır. “İşıqlanmaq” fiili ise havanın aydınlanmaya başlaması anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Fiilin bu kullanımı, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu

bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, gecenin bittiğini ve güneşin doğmak üzere olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır.

- Hava pozulmaq (Altaylı, 2005: 273).

“Hava bozulmak.”

Türkiye Türkçesinde “Hava bozmak.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, havanın bulutlanıp yağmur, kar ya da fırtına başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak gökyüzü anlamında kullanılmıştır. “Pozulmaq” fiili ise yağmur, kar ya da fırtına başlamasını ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, fiilin mecaz anlamlı kullanılarak deyimden genel anlamını etkilemesi ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasıdır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, havanın bulutlanarak kapanması üzerine yağmur, kar ya da fırtına beklentisi oluşması üzerine kullanılmaktadır.

- Hava qaralmaq (qaranlıqlaşmaq) (Altaylı, 2005: 273).

“Hava kararmak (karanlıklaşmak).”

Türkiye Türkçesinde de “Hava kararmak.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, güneş battıktan sonra oluşan zaman dilimini yani akşam olmasını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak gökyüzü ya da dış mekan anlamındadır. “Qaralmaq (qaranlıqlaşmaq) fiili de gerçek anlamıyla kullanılarak havanın kararmasını doğrudan ifade etmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamlarını doğrudan ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin batması ile oluşan karanlıklaşma durumunda yani akşam olması durumunda kullanılmaktadır.

- Hava sınmaq (Altaylı, 2005: 273; Obastan, 2024).

“Hava kırılmak.”

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde “Sıcak basmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmakta olup soğukların bittiği ve sıcak havanın geldiği, sıcakların bastırıldığı ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, atmosferik hava anlamını taşıyarak gerçek anlamıyla kullanılmıştır. “Sınmaq” fiili ise mecaz anlamıyla kullanılarak soğuk

havanın sona erip sıcak havanın başlamasını ifade etmektedir. Bu fiilin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, soğuk kış mevsiminin bitip sıcakların gelmesi üzerine kullanılmaktadır.

- Havanın qaş qabağından zəhər damır (Altaylı, 2005: 273).

“Havanın alnından zehir damlamak.”

Bu deyim, kış mevsiminde gökyüzünü kara bulutların kaplaması ile havanın iç sıkıntısı veren bir hâl aldığııı belirtmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “hava” kelimesi, gökyüzü anlamında kullanılarak gerçek anlamlıdır. “Qaş qabağından zəhər damır” ifadesi ise mecaz anlamı kullanılarak havanın kasvetli ve sıkıntı verici bir hâle gelmesini ifade etmektedir. Bu ifadenin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminde havanın kapalı olmasından kaynaklı yaşanan sıkıntıyı belirtmektedir.

- Qaranlığa gömülmək (Obastan, 2024).

“Karanlığa gömülmək.”

Türkiye Türkçesinde de “Karanlığa gömülmək.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, her tarafın karanlık olması, koyu karanlık içinde kalmak ya da büyük sıkıntı, keder içinde kalmak anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “qaranlık” kelimesi, her tarafın karanlık olması anlamında kullanıldığında gerçek, büyük sıkıntı ya da keder anlamında kullanıldığında ise mecaz anlamlıdır. “Gömülmək” fiili ise sıkıntı ve keder içinde kalmak anlamında kullanıldığında mecaz anlamlıdır. Bu fiil mecaz anlamı kullanıldığında deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, karanlık içinde kalmak ya da sıkıntı, keder içinde olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmaktadır.

- Qaranlıq qalmaq (Obastan, 2024).

“Karanlık kalmak.”

Bu deyim, kişi ya da kişilerin her hangi bir meseleye karşı bilgisiz olduğunu ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “qaranlıq” kelimesi, mecaz anlamlı kullanılarak bilgisiz olma anlamındadır. “Qalmaq” fiili ise bu durumu pekiştirmek için kullanılmaktadır. “Qaranlıq” kelimesi, mecaz anlamlı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bir durum ya da bilgi karşısında bilgi sahibi olmamak ya da o durumun muammalı olması hâlinde kullanılmaktadır.

- řəfək sklmək (Altaylı, 2005: 488).

“şafak sökmek.”

Türkiye Türkçesinde de “şafak sökmek.” (Aksoy, 2021: 1056; TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, sabah olduğunu ve ortalığın aydınlamaya başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyime kullanılan “řəfək (şafak)” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak gün doğumundan önce aydınlık olması anlamındadır. “Sklmek” fiili ise ortalığın aydınlaması, sabah olması anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun sebebi, “sklmeq” kelimesi mecaz anlamlı kullanıldığında deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, güneşin doğmasından önce beliren aydınlık hâlini belirtmek için kullanılmaktadır.

- Кечə-кндз Билмэмək (*Gecə gündüz bilməmək.*) (Azerbajcan CCP EA Həsimi Adına Dilçilik İns., 1976: 170).

“Gece gündüz bilmemek.”

Türkiye Türkçesinde “Gece gündüz dememek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim ile kişilerin gece gündüz demeden çalıştığı ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “gecə” ve “gündüz” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak günün gece ve gündüz dilimleri anlamındadır. “Bilməmək” fiili ise mecaz anlamda kullanılarak sürekli çalışmayı ifade etmektedir. Bu fiil, mecaz anlamlı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin çok çalıştığını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Кечәни сабах (сәһәр) еләмәк (*Gecəni sabah (səhər) eləmək* (Азәрбајҹан ССР ЕА Нәсими Адына Дилчилик Инс., 1976: 170).

“Geceyi sabah etmek.”

Bu deyim, gece uyumadan sabah etmek, sabaha kadar uyumamak anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “gecə” ve “sabah (*səhər*)” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak günün gece ve gündüz dilimleri anlamındadır. “Eləmək” fiili ise mecaz anlamda kullanılarak geceyi sabaha kadar uyumadan geçirmek anlamında kullanılmaktadır. Bu fiil, mecaz anlamı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin sabaha kadar uyumadıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

2.2.2. Sıcak, Soğuk vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde ısı/sıcaklık ve soğuk adlandırmalarıyla yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Ayaza çekmək (Hadi, 2023b: 24).

“Ayaza çekmek.”

Türkiye Türkçesinde “(hava) Ayaza çekmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kış mevsiminde kuru soğukların arttığını belirtmektedir. Deyimde kullanılan “ayaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak havanın çok soğuk olması anlamına gelmektedir. “Çekmək” fiili ise hava durumunun belirli bir yöne doğru (kuru soğuğa) ilerlemesi anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kullanım, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kuru soğukların arttığı ve buna bağlı olarak çok üşünen durumlarda kullanılmaktadır.

- Ayazda ayazlamaq (Altaylı, 2005: 76).

Bu deyim, farklı kaynakta “Ayazda qalmak.” (Hadi, 2023b: 24) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Ayazda ayazlamak.”, “Ayazda kalmak.”

Türkiye Türkçesinde “Ayazda kalmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, çok soğukta kalmak anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “ayaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak çok soğuk olma anlamındadır. “Ayazlamaq (qalmak)” fiili, soğukta kalma durumunu ifade ederek mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kullanım, deyimden genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, çok soğuk havaları belirtmek için kullanılmaktadır.

- Buz bağlamaq (tutmaq) (Altaylı, 2005: 136).

“Buz bağlamak (tutmak).”

Türkiye Türkçesinde “Buz bağlamak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, yüzeyin buz tuttuğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak donma anlamında kullanılmıştır. “Bağlamaq (tutmaq)” fiili ise yüzeyin buz tutma durumunu doğrudan ifade etmektedir. “Buz” ve “bağlamaq (tutmaq)” kelimeleri, buz tutma durumunu doğrudan ifade etmektedir. Bu nedenle kelimeler, göndergesel anlamlarını koruyarak deyimden anlamını açık ve doğrudan ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminde yüzeylerin donması hâlinde kullanılmaktadır.

- Buz kəsir (Hadi, 2023b: 56).

Bu deyim, farklı kaynaktan “Buz kəsilmək.” (Altaylı, 2005: 136), “Buz kimi donmaq.” (Altaylı, 2005: 137) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Buz kesmek.”

Türkiye Türkçesinde “Buz kesmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kış mevsiminde hava şartlarına bağlı olarak ortamın gerginliğini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak üşümek anlamındadır. “Kəsir” kelimesi ise üşüme durumunu pekiştirmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, buz kelimesinin mecaz anlamlı kullanılarak deyimden genel anlamını etkilemesi ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, soğuk hava şartlarında üşümeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Buz kimi soyuq, buzlu (Məmmədzaadə, 2008: 59).

Bu deyim, farklı kaynakta “Buz kimi.” (Altaylı, 2005: 136) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Buz gibi soğuk, buzlu.”

Bu deyim, havanın çok soğuk olduğu durumları ifade etmek için kullanılırken aynı zamanda insanların mesafeli tabiatlarını belirtmek için de kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “buz” ve “soyuq” kelimeleri, gerçek anlamlarıyla kullanılarak havanın soğuk olması anlamındadırlar. Aynı kelimeler, insanların mesafeli olmaları anlamında kullanıldığında mecaz anlamlıdır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü kelimeler, hem gerçek hem de mecaz anlamlarıyla kullanılmaktadır ve bu kullanım deyimın genel anlamını etkileyerek kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, soğuk havalayı ve soğuğu ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Buza dönmək (Altaylı, 2005: 137).

“Buza dönmek.”

Bu deyim, çok üşümek, soğğun etkisiyle donma noktasına gelmek ya da donarak ölmek anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak üşüme sonucu geline hâli ifade etmektedir. “Dönmək” fiili ise çok üşüme sonucunda buza dönüşme olayını mecaz olarak ifade etmektedir. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminin etkisiyle oluşan soğuk karşısında çok üşümek ya da bu soğğun etkisiyle hayatını kaybetmek anlamlarında kullanılmaktadır.

- Buzu sındırmaq (Altaylı, 2005: 137; Obastan, 2024).

“Buzları eritmek.”

Türkiye Türkçesinde “Aralarındaki buzları eritmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kişilerin arasındaki kırınlığın geçtiğini, zorlukların ortadan kalktığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak kırınlık ya da zorluk anlamındadır. “Sındırmaq” fiili ise kırınlıkların ya da zorlukların ortadan kalkması anlamında kullanılarak mecaz anlamlıdır. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü

deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin arasındaki küslüğün bittiğini, kırılgan olan insanların sorunlarını hallettiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Don aparmaq (Obastan, 2024).

“Soğuktan donmak.”

Bu deyim, soğğun etkisiyle çok üşündüğünü ve bitkin duruma gelindiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “don” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak soğuk anlamında kullanılmaktadır. “Aparmaq” fiili ise soğuktan dolayı üşümek ve etkilenmek anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiilin mecaz anlamda kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminin soğukluğundan dolayı çok üşündüğünü ve bu üşüme neticesinde bitkin bir duruma gelmeyi ifade etmektedir.

- Don çözülmək (Hadi, 2023b: 96).

Bu deyim, farklı kaynakta “Donu açılmaq.” ve “Donu ərimək.” (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 20) şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.

“Don çözülmək.”, “Donu açılmaq.”, “Donu erimek.”

Türkiye Türkçesinde de “don çözülmək” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kış mevsiminin bitip havaların ısınmasının etkisiyle buzların çözülmeye (erimeye) başladığını ifade ederken aynı zamanda ortamın veya insanların gerginliğinin bitmeye başlamasını da ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “don” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsiminin soğukluğu sebebiyle oluşan buzlanma anlamında kullanılırken ortamın veya insanların gerginlikleri anlamında kullanıldığında mecaz anlamlıdır. “Çözülmək (ərimək)” fiili ise bu buzların erimesini doğrudan ifade ederken aynı zamanda ortamın veya insanların gerginliğinin bitmeye başlaması anlamında mecaz anlamlıdır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü deyimde kullanılan kelimeler, göndergesel anlamlarını koruyarak deyimın anlamını açık ve doğrudan ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, zorlu kış şartlarının sona ermesiyle buzların erimesini ifade etmektedir. Yaz mevsiminin geldiğinin habercisi olan buzların çözülmesini belirtmektedir.

- Don tutmaq (Ahundova, 2022: 253; Hadi, 2023b: 96).

“Don tutmak.”

Türkiye Türkçesinde “Don tutmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim ile soğuk hava sebebiyle oluşan buzlanma ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “don” kelimesi, buz anlamıyla kullanılarak gerçek anlamlıdır. “Tutmaq” fiili ise buzlanmanın gerçekleşmesini doğrudan ifade etmektedir. Deyimde kullanılan kelimeler, göndergesel anlamlarını koruyarak deyim anlamını açık ve doğrudan ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminin etkisiyle oluşan buzlanmayı ifade etmektedir.

- Əl ayağı buz kəsilmək (Hadi, 2023b: 108).

“Eli ayağı buz kesilmek.”

Türkiye Türkçesinde “Eli ayağı buz kesilmek (tutmamak).” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim ile kişilerin güçsüz kaldıkları ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak güçsüz, dermansız kalma anlamındadır. “Kəsilmək” fiili ise bu durumu pekiştirmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü buz kelimesi, mecaz anlamlı kullanılarak deyim genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişinin bir olay ya da durum karşısında güçsüz ve dermansız kaldığını vurgulamak için kullanılmaktadır.

- Göydən od (ələnmək) yağmaq (Altaylı, 2005: 251).

Bu deyim, farklı kaynaktan “Göydən od yağmaq.” (Obastan, 2024) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Gökten ateş yağmak.”, “Gökten yere ateş yağmak.”

Bu deyim, havanın dayanılmaz derecede sıcak olduğunu belirtmek için kullanılmaktadırlar. “Od” kelimeleri her ne kadar ateş anlamına da gelse bu deyimlerde mecaz anlamlı kullanılarak sıcaklık anlamına gelmektedirler. “Yağmaq” fiili ise bu sıcaklık etkisini pekiştirmektedir. “Od” kelimesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyim genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, yaz mevsiminin boğucu sıcaklarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- İsti vurmaq (Obastan, 2024).

“Sıcak vurmaq.”

Türkiye Türkçesinde “Başına güneş geçmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyimle güneşin yakıcı etkisinde kalma sonucunda hissedilen rahatsızlık ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “isti” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak sıcak anlamına gelmektedir. “Vurmaq” fiili ise güneş altında kalma sonucunda hissedilen rahatsızlık anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiilin mecaz anlamı kullanılması deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, havanın sıcak olmasından duyulan rahatsızlığı vurgulamak için kullanılmaktadır.

- İsti yerinə soyuq su calamaq (Obastan, 2024).

Bu deyim, aynı kaynakta “İsti yerini soyuq eləmək.” (Obastan, 2024) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Sıcak yerine soğuk su dökmek.”

Türkiye Türkçesinde “Ağrısız başına kaşbastı bağlamak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, durumu zorlaştırmak, ağrımayan başı ağrıtmak anlamlarında kullanılmaktadırlar. Deyimde kullanılan “isti” ve “soyuq” kelimesi, mecaz anlamı kullanılmıştır. İsti kelimesi, rahat olma, ağrısız dertsiz bir durum içerisinde olma anlamında kullanılırken soyuq kelimesi ise rahatın bozulması, dertlenme anlamında kullanılmıştır. “Calamaq (eləmək)” fiili ise bu durumu pekiştirmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü “isti” ve “soyuq” kelimeleri, mecaz anlamı kullanılarak deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, durumu ya da işi zorlaştırmak veya başına iş almak gibi durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Nəm çəkmək (Obastan, 2024).

“Nem çekmek.”

Bu deyim ile rutubet yüzünden ıslanarak harap olma durumu ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “nəm” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak rutubet anlamına gelmektedir. “Çəkmək” fiili ise rutubet yüzünden ıslanma, harap olma anlamlarına

gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiil, mecaz anlamlı kullanılarak deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, rutubet yüzünden kullanılamayacak hâle gelen yerleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Qara buza dönmək (Altaylı, 2005: 352).

“Kara buza dönmek.”

Türkiye Türkçesinde “Buz kesilmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim ile kış mevsiminde hissedilen soğuktan dolayı çok üşündüğü belirtilmektedir. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak üşümek, donmak anlamındadır. “Dönmək” fiili ise soğuktan dolayı çok üşümek anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiil, mecaz anlamlı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kışın hissedilen soğuğu ifade etmek için abartılı bir anlatım ile vurgulamaktadır.

- Soyuq aparmaq (Obastan, 2024).

“Soğuk almak.”

Bu deyim ile çok soğuktan, ayaz ve dondan dolayı üşündüğü ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “soyuq” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak sıcaklığın düşük olması anlamındadır. “Aparmaq” fiili ise soğuktan dolayı gribal bir hastalığa yakalanmak anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiil, mecaz anlamlı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminde hissedilen soğukun etkisiyle çok üşümeyi vurgulamaktadır.

- Soyuq dəymək (Obastan, 2024).

Bu deyim, aynı kaynakta “Soyuq tutmak.” (Obastan, 2024) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Soğuk değmek.”, “Soğuk tutmak.”

Türkiye Türkçesinde “Soğuk almak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyimle soğuk havadan etkilenerek hasta olunduğu ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “soyuq” kelimeleri, ısıнын az olması anlamında kullanılarak gerçek anlamlıdır. “Dəymək” ve “tutmaq” fiilleri ise soğuk havadan dolayı hasta olmak anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiiller, mecaz anlamlı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyimler soğuk havada zaman geçirilmesiyle hissedilen rahatsızlığı vurgulamaktadır.

- Soyuqdan keçinin buynuzu çatlayır (Obastan, 2024).

“Soğuktan keçinin boynuzu çatlamak.”

Bu deyim, havanın çok soğuk olduğunu, soğuğun kılıç gibi kestiğini vurgulamaktadır. Deyimde kullanılan “soyuq” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak kış mevsiminde havada hissedilen soğukluk anlamındadır. “Keçinin buynuzu çatlayır” ifadesi, mecaz anlamda kullanılarak soğuğun şiddetini vurgulamak için kullanılmaktadır. Bu ifadenin mecaz anlamlı kullanılması deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, mecaz anlamlı kullanılarak havanın çok soğuk olduğunu vurgulamaktadır.

- Soyuqlar düşmək (Obastan, 2024).

“Soğuklar düşmek.”

Bu deyim ile yaz mevsiminin sona ererek kış mevsiminin yaklaştığı vurgulanmaktadır. Deyimde kullanılan “soyuq” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak havanın soğuması, soğuk olması anlamındadır. “Düşmək” fiili ise hava sıcaklığının düşmesi, yaz mevsimi biterek kış mevsiminin yaklaşması anlamlarına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiil, mecaz anlamlı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, yaz mevsiminin sonuna gelinerek kış mevsiminin yaklaştığını belirtmek için kullanılmaktadır.

- Yaz buza, qoy günə (Altaylı, 2005: 551).

“Yaz buza, bırak güne.”

Bu deyim, kişinin borcunu vermek istemediği ya da “sonra veririm” demek istediği durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “**buz**” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak borcun kalıcı olmayan bir yere yazılmasını ifade etmektedir. “Qoy günə” ifadesi ise borcun ödenmesinin ertelenmesini ifade ederek mecaz anlamlıdır. Deyimde kullanılan kelimeler, göndergesel anlamlarını koruyarak deyim anlamını açık ve doğrudan ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, borçtan kaçma ya da erteleme durumlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, insanların borçlarını ödemek istememesini eleştirmektedir.

- Əli ayağı buza dönmək (Altaylı, 2005: 214).

Bu deyim, aynı kaynakta “Əli ayağı buz kəsilmək (tutmamaq).” (Altaylı, 2005: 221) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Eli ayağı buza dönmek.”, “Eli ayağı buz kesmek”

Bu deyim, el ve ayaklarda can kalmadığını, can çekildiğini ifade ederken aynı zamanda insanın karşılaştığı bir olay karşısında yaşadığı şokou da ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “buz” kelimesi, mecaz anlamı ile kullanılarak el ve ayakların cansız olduğu ve yaşanan olay karşısında geçirilen şok anlamlarına gelmektedir. “Dönmək” fiili ise bu durumu pekiştirmektedir. “Buz” kelimesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyim genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, el ve ayaklardan can kalmadığını mecaz anlatımla ifade etmektedir.

2.2.3. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde yağış adlandırmasıyla yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Əkinçinin tövləsi yağış suyu ilə doldurulmalıdır⁵ (Arik, 2018: 219).

“Çiftçinin ambarı yağmur suyu ilə dolmalıdır.”

Azərbaycan'ın Nahçıvan bölgəsində istifadə olunan (Arik, 2018: 219) bu deyim, yağmur yağması ilə bəreket və bolluq içərisində hasat yapacaqlarını ifadə etməkdədir. Deyimdə istifadə olunan “yağış” kəliməsi, mecaz anlamıyla istifadə edilərək hasattan əldə edilən məhsul anlamını daşımaqdadır. Bu kəlimə, mecaz anlamı ilə istifadə olunduğu üçün deyimənin ümumi anlamını tədildə etmək və kəlimələrin göndərgesəl anlamlarından fərqli bir bağlamda istifadəsini təmin etməkdədir. Bu səbəblə ifadə, ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifatlandırılmaktadır. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu deyim, təqvim işləri ilə əlaqəli kimsələrin yağmur yağması ilə bolluq və bəreket gözləmələrini ifadə etməkdədir. Əlavə olaraq bu deyim, ümumi olaraq yağmur çağırma mərasimlərində də istifadə edilməkdədir.

- Göydən yağış yağmasa, yerdən böyüməz⁶ (Arik, 2018: 219).

“Gökten yağmazsa yerden böyümək.”

Bu deyimlə yağmur yağmazsa kuraklıq olacağı və toprağın verimli olmayacağı ifadə edilməkdədir. Deyimdə istifadə olunan “yağış” kəliməsi, gerçək anlamı ilə istifadə edilərək yağmur anlamına gəlməkdədir. Deyimi təşkil edən kəlimələr, göndərgesəl anlamlarını qoruyaraq deyimənin anlamını açıq və doğrudan ifadə etməkdədir. Dolayısıyla bu ifadə, ikinci dərəcədən deyim olaraq təsnifatlandırılmaktadır. Azərbaycan mədəniyyəti baxımından bu deyim, yağmur yağmasının önəminə diqqət çəkməkdədir.

- İslanmışın sudan paku olmaz (Altaylı, 2005: 308).

Bu deyim, eyni mənbədə “İslanmışın yağışdan nə qorxusu.” (Altaylı, 2005: 308) şəklində qarşıma çıxmaktadır.

“İslanmışın sudan qorxusu olmaz.”, “İslanmışın yağmurdan qorxusu olmaz.”

Bu deyimlə daha əvvəl bir şeydən zərər görmüş birisinin eyni şeydən zərər görməkdən qorxmayacağı ifadə edilməkdədir. Deyimdə istifadə olunan “islənmək” kəliməsi, mecaz anlamı ilə istifadə edilərək zərər görmə anlamında istifadə edilmişdir. “Yağış” kəliməsi də mecaz anlamı ilə istifadə edilərək zərər verəcək şeylər anlamındadır. Deyimdə istifadə olunan

⁵ (Arik, 2018: 219) mənbəindən alınan bu ifadə Türkiyə Türkcəsindən Azərbaycan Türkcəsinə aktarılaraq yazılmışdır. Mənbədə keçən ifadə; “Çiftçinin ambarı yağmur suyu ilə dolmalıdır.” şəklindədir.

⁶ (Arik, 2018: 219) mənbəindən alınan bu ifadə Türkiyə Türkcəsindən Azərbaycan Türkcəsinə aktarılaraq yazılmışdır. Mənbədə keçən ifadə; “Gökten yağmazsa yerden bitmez.” şəklindədir.

kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin, daha önce zarar gördükleri bir şeyden veya durumdan tekrar zarar görmekten korkmadıklarını vurgulamaktadır.

- Yağışdan çıxıb yağmura düşmək (Həqqi, 2005: 496).

“Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.”

Türkiye Türkçesinde “Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.” (Aksoy, 2021: 1101; TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kişilerin öncekinden daha zor ya da ağır bir duruma düştüklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yağış” kelimesi, mecaz anlamı ile kullanılarak zor durum anlamındadır. “Yağmur” kelimesi ise daha zor durum anlamında kullanılarak mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, zorluk ve sıkıntıdan kurtulmaya çalışırken daha kötü bir duruma düşme anlamında kullanılmaktadır.

- Yağış yağmaz, dənə bitməz (Hadi, 2021: 122).

“Yağmur yağmaz, tohum bitmez.”

Bu deyim, yağmur yağmazsa tohum bitmeyeceğini ve mahsulün olmayacağını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “yağış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yağmur anlamına gelmektedir. “Dənə bitməz” ifadesi ise gerçek anlamıyla kullanılarak yağmur olmadığında tohumların büyümeyeceği anlamını taşımaktadır. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Dolayısıyla bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, yağmur yağmazsa bolluk ve bereket olmayacağını vurgulamaktadır. Ayrıca bu deyim, yağmurun tarım faaliyetleri üzerinde olan etkisini de ifade etmektedir.

2.2.4. Yağmur ve Sel Adlandırmalarına Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde yağmur ve sel adlandırmalarıyla yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Evini eşıyini sel aparmak (Altaylı, 2005: 210).

“Evini eşığını sel götürmek.”

Bu deyim, kişinin nesi var nesi yoksa kaybetmesi, mahvolması anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “sel” kelimesi, gerçek anlamı dışında mecaz anlamı ile kullanılarak kaybetmek, mahvolmak anlamını taşımaktadır. Bu kelime, mecaz anlamı kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin, ellerinde avuçlarında ne varsa kaybettiklerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Göy ağlamayınca yer gülməz (Hadi, 2021: 53).

“Gök ağlamazsa yer gülmez.”

Bu deyim ile yağmurun yeterli yağmadığı hâllerde kıtlık ve kuraklık olacağı ve çiftçinin ekinlerinden verim alamayacağı ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “göy ağlamazsa” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak yağmur anlamındadır. “Yer gülməz” ifadesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak toprağın verimli olmamasını ifade etmektedir. Deyimi oluşturan ifadeler, göndergesel anlamlarını koruyarak deyimın anlamını açık ve doğrudan ifade etmektedir. Bu bağlamda bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyimle yağmurun yağması ile toprağın filizleneceği aksi hâllerde kıtlık ve kuraklık olacağı vurgulanmaktadır.

- Od qıran yağmur, yol açan sellər (Hadi, 2021: 80).

“Ateşi söndüren yağmur, yolu açan sel.”

Bu deyim, yağmur yağmasının iki farklı etkisi üzerinde durmaktadır. Deyime göre, yağmur hem faydalı hem de zarar vericidir. Bu deyim, yağmurun hem olumlu hemde olumsuz etkisi üzerinde durmaktadır. Deyimde kullanılan “yağmur” ve “səl” kelimeleri, gerçek anlamları ile kullanılarak yağmuru ve çok yağmur yağmasından dolayı olan sel afetini belirtmektedir. Deyimi oluşturan kelimeler, göndergesel anlamlarını koruyarak deyimın anlamını açık ve doğrudan ifade etmektedir. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, hava olaylarının olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de olabileceğini vurgulamaktadır.

- Yağmur ilə yer yəşər, əmək ilə el yaşar (Hadi, 2021: 122).

“Yağmur ile toprak yeşerir, ekmek ile el yaşar.”

Bu deyim ile yağmurun toprağı canlandırdığını, çalışmanın ve emek vermenin ise halkı rahat yaşattığını vurgulanmaktadır. Deyimde kullanılan “yağmur” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak hava olayı olan yağmur yağmasını ifade etmektedir. “Yer yəşər” ve “el yaşar” ifadeleri mecaz anlamlar taşımaktadır. “Yer yəşər” ifadesi, toprağın canlanmasını ifade ederken “el yaşar” ifadesi ise halkın rahat yaşamasını ifade etmektedir. Bu ifadelerin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, doğanın insanlara verdiği nimetlerin ve çalışmanın yani emeğın bir araya gelerek halkın canlandığını ve geliştiğini vurgulamaktadır.

2.2.5. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde kar adlandırmasıyla yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Başına qar yağsın (Altaylı, 2005: 97).

“Başına kar yağmak.”

Türkiye Türkçesinde “Saçına kar yağmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kişilerin kötü bir durum içerisine düşmeleri, uzun ömür sürmeleri ya da yaşlanmaları anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “baş” kelimesi, kişiyi sembolize ederek mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. “Qar yağsın” ifadesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak kötü duruma düşmek ya da yaşlanmak anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bazen alkış (dua) bazen de kargış (beddua) olarak kullanılmaktadır.

- Payız qarı, qışa qalmaz (Hadi, 2021: 87).

“Sonbahar karı, kışa kalmaz.”

Bu deyim ile sonbahar mevsiminde yağan karın kış mevsimine kalmayıp eriyeceği ifade edilmektedir. Ayrıca mecaz olarak bu deyim, yaşamın geçici durumlarını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “qar” kelimesi, gerçek anlamıyla kar yağma anlamı taşımaktadır. Mecaz olarak bu kelime, gelip geçici durumlar anlamındadır. Bu kelime, hem mecaz hem gerçek anlamlı kullanılarak deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, doğanın kendi içerisinde oluşan döngüsünün yanında yaşamın gelip geçici olaylarını belirtmektedir. İnsan yaşamında her şeyin bir zamanı olduğuna ve bazı şeylerin kalıcı olmadığına dikkat çekmektedir.

- Güvendiym alçacıq dağlar, sizə də qar yağarmış (Abbaslı, 2016: 120).

Bu deyim, aynı kaynakta “Sənə güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış.” (Abbaslı, 2016: 208) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Güvəndiğim alçak dağlar, size de kar yağmış.”, “Güvəndiğim dağlar, size de kar yağmış.”

Bu deyim ile kişinin güven duyduğu kimselerden zor zamanlarında yardım alamadığı ya da yarı yolda bırakıldığı ifade edilmektedir. Deyimlerde kullanılan “qar yağarmış” ifadesi, mecaz anlamlı kullanılarak deyimlere güvenilen kişilerden yardım alınamamasını sembolize etmektedir. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamlarından sıyrılarak tamamen yeni bir anlam kazandığı için bu deyim, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyimler, insanların destek bekledikleri kişilerden umduklarını bulamayarak hayal kırıklığına uğrayabilecekleri konusunda insanları uyarmaktadırlar.

- Qar gülləsinə basmaq (Altaylı, 2005: 352).

“Kar topuna tutmak.”

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bu deyim, mecaz olarak kişilerin eleştirilmesi anlamındadır. Deyimde kullanılan “qar” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak eleştiri anlamında kullanılmaktadır. “Gülləsinə basmaq” ifadesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak kişinin eleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, sert eleştiriye

ifade etmək için kullanılmaktadır. Ayrıca, kişinin hata ya da kusurlarını yüzünə vurmaq veya o kişiye karşı sert tavrılar sergilemək için kullanılmaktadır.

- Qar yağınca, iz örtülür (Hadi, 2021: 90).

“Kar yağınca, iz örtülür.”

Bu deyim, gerçekteşen bir olayın veya durumun başka bir olay ya da durumla gizlenip örtbas edildiğini ifade eder. “Qar yağınca” ifadesi, mecaz olaraq gerçeğin üzerini örtmek ya da gizlemek için bir araç anlamında kullanılır. “İz örtülür” ifadesi de mecaz anlamda olup yapılan hataların veya geçmişin izlerini sembolize eder. Bu deyim, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılır çünkü deyimde kullanılan ifadeler gerçekteşen anlamlarını aşarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Azərbaycan kültüründe, hoş olmayan gerçekteşerle yüzleşmek yerine bunları gizlemek anlamında kullanılır.

- Qar yağmaq (Altaylı, 2005: 352).

“Kar yağmaq.”

Bu deyim, bir olayın ya da duygunun beklenmedik bir şekilde değişmesini ya da gerçekteşmesini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “qar” kelimesi, mecaz anlamalı kullanılarak beklenmeyen olay ya da duygu değişimi anlamında kullanılmaktadır. “Yağmaq” fiili ise beklenmeyen olayın gerçekteşmesini ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Bu ifadeler, gerçekteşen anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Dolayısıyla bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminde gerçekteşen kar yağmasını ifade ederken aynı zamanda beklenmeyen olayların başa gelmesini de ifade etmektedir.

- Qar yağmaqla qarğa ağarmaz (Həqqi, 2005: 356).

“Kar yağmasıyla karga beyazlamak.”

Bu deyim, yüzeysel ya da geçici değişikliklerin, bir şeyin temel doğasını veya özünü değiştiremeyeceğini ifade etmektedir. Yani, kar yağmasıyla bir karganın beyazlaması mümkün olmadığı gibi, bazı yüzeysel değişikliklerle temel niteliklerin değişmeyeceği vurgulanmaktadır. Deyimde kullanılan “qar yağmaq” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak yüzeysel veya geçici değişiklikleri sembolize etmektedir. “Qarğa ağarmaz” ifadesi de mecaz anlamıyla kullanılarak temel nitelikleri ya da doğası değişmeyen bir şeyi sembolize etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçekteşen anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle ifade, birinci dereceden

deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, yüzeysel ya da geçici değişikliklerin bir şeyin temel doğasını veya özünü değiştiremeyeceğini vurgulamaktadır.

- Eşik qar, içəri dar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 183).

“Eşik qar, içerisi dar.”

Bu deyimde, sıkışıklık veya kısıtlanma içeren bir ortam ya da durum ifade edilerek bu durumdan duyulan rahatsızlık vurgulanmaktadır. “Qar” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kapı eşiğinde kar birikmesi sonucu oluşan sıkışıklığı tanımlamaktadır. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamlarını doğrudan ifade ettiği için bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyimde, insanların sıkışıklık nedeniyle rahatsızlık hissettikleri durumların genel olarak ifade edildiği görülmektedir.

2.2.6. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azərbaycan Türkçesinde rüzgâr, lodos, poyraz adlandırmalarına yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Başında külək (yel) oynayır (Altaylı, 2005: 99).

“Başında rüzgâr (yel) oynamak.”

Türkiye Türkçesinde “Başında kavak yeli esmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyimle kişilerin gerçekleri kabul etmedikleri, sorumluluk bilincine sahip olmadıkları ya da hayal aleminde yaşadıkları ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “külək” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak sorumluluk bilinci ya da gerçeklerin inkarı anlamındadır. “Külək (yel)” kelimesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyimle genel olarak kişilerin gerçekleri inkar ettiğini, düşünce ve sorumluluk bilincinin yerinde olmadığını vurgulanmaktadır.

- Dəliyə yel ver, əlinə bel ver (Obastan, 2024).

“Deliye yel verip eline bel vermek.”

Bu deyim, akıl yürütme kapasitesi sınırlı veya mantıksal düşünme yeteneği düşük bir bireyi zararlı ya da tehlikeli bir eylemi gerçekleştirmeye teşvik etme ya da kışkırtma anlamında kullanılmaktadır. Burada “yel” kelimesi, bireyi belirli bir yönde hareket etmeye yönlendiren veya kışkırtan güç veya etki olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla “deliye yel verip” ifadesi, bir kişinin yanlış bir eylemi gerçekleştirmesine neden olan kışkırtıcı etkiyi ifade etmektedir. Deyimdeki gösterge anlamları, bir araya geldiklerinde yeni bir anlam oluşturmaktadır. Bu nedenle, deyimleşme derecesi ikinci derecedendir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, genellikle sosyal eleştirinin ve toplumsal uyumsuzluğun bir ifadesi olarak görülür; akıl ve mantık eksikliği olan bireylerin yanlış yönlendirilmesine dair endişeleri ve bu tür bireylerin toplumdaki olumsuz etkilerini vurgulamak amacıyla kullanılır.

- Dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi (Obastan, 2024).

“Derelerden sel gibi tepelerden yel gibi.”

Bu deyim, bir olayın ya da durumun büyük bir hızla ve sürekli olarak geliştiğini ve etkili bir şekilde yayıldığını ifade eder. Burada “sel kimi” ifadesi, geniş bir alana güçlü bir etkiyle yayılan hareketi, “yel kimi” ifadesi ise hızlı ve dinamik bir şekilde gerçekleşen hareketi betimler. Bu bağlamda, deyim, bir olayın veya sürecin kesintisiz bir hızla ve geniş bir etki alanında geliştiğini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun nedeni, “sel gibi” ve “rüzgâr gibi” ifadelerinin kendi anlamlarıyla birleşerek olayın geniş bir hız ve etkiyle yayıldığını doğrudan anlatmalarındır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, genellikle olayların ve bilgilerin hızla yayıldığı ve etkili bir şekilde geliştiği durumları tanımlamak için kullanılır; böylece toplumsal ve kültürel dinamiklerin güçlü bir şekilde ifade edilmesine katkıda bulunur.

- Canına yel keçməyə qoymamaq (Obastan, 2024).

“Canına yel geçmesine izin vermemek.”

Bu deyim, bir işin hemen, gecikmeden ve ertelemeden yapılmasını, fırsatların kaçırılmamasını ifade etmektedir. Bu deyim, fırsatların anında değerlendirilmesi ve işlerin vakit kaybetmeden gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Burada “yel” kelimesi, fırsatın kaçması veya işin ertelenmesi anlamında mecaz olarak kullanılır. Dolayısıyla fırsatların kaçırılmaması ve işlerin hemen yapılması gerektiğini anlatmaktadır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Yel kelimesi, gerçek anlamı olan

rüzgâr yerine, fırsatın kaçmasını veya işlerin ertelenmesini sembolize ederek mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu kullanım, kelimelerin bireysel anlamlarını aşarak yeni ve özgün bir anlam oluşturmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, fırsatları hızlı bir şekilde değerlendirme ve işlerin zamanında yapma gerekliliğini vurgulayan önemli bir ifadedir; toplumsal yaşamda, anında ve etkili hareket etmenin değerini belirtir ve fırsatların değerlendirilmesi gerektiğini anlatır.

- Külək hansı yana əssə, o yana əsmək (Obastan, 2024).

Rüzgâr nereye eserse, o tarafa esmek.”

Bu deyim ile inanç sahibi olmamak, değişen durumlara ayak uydurmak ya da düşüncelerinde sabit olmamak vurgulanmaktadır. Deyimde kullanılan “külək” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak değişen durum, kararsızlık anlamındadır. Bu kelimenin mecaz anlamı kullanılması, deyimden genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin sabit bir fikirleri olmadığını, duruma ya da çıkarlarına göre davranış gösterdiklerini vurgulamaktadır.

- Küləkli gündə xırman sovurmaq (Obastan, 2024).

“Rüzgârlı günde harman savurmak.”

Bu deyim, kişilerin uygun olmayan zamanlarda ya da yerlerde gereksiz işlerle meşgul olduklarını, neyi hangi vakitte yapacaklarını bilmediklerini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “küləkli gün” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak uygun olmayan zaman anlamındadır. “Xırman sovurmaq” ifadesi de mecaz anlamıyla kullanılarak bir işin uygun olmayan zamanlarda yapılması anlamındadır. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için deyim, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, her şeyin bir zamanı olduğunu, her işin her zaman yapılamayacağını vurgulamaktadır.

- Tufan qopmaq (Altaylı, 2005: 509).

“Tufan kopmak.”

Türkiye Türkçesinde “Fırtına çıkmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, rüzgârın sert esmeye başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “tufan” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak fırtına anlamındadır.

“Qopmaq” fiili ise rüzgârın sert esmeye başladığını ifade ederek mecaz anlamlıdır. Bu fiil, mecaz anlamıyla kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, rüzgârın sert esmeye başladığını ifade etmektedir.

- Yanından yel keçməmiş (Obastan, 2024).

“Yanından yel geçmemek.”

Bu deyim, son derece hassas, küçük bir olumsuzluk veya soğukta hemen etkilenebilen, kolayca hastalanan veya çabuk üzülen bireyleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu ifade, kişinin fiziksel veya duygusal olarak aşırı kırılgan olduğunu ve en küçük etkenlerden dahi kolayca etkilenebileceğini belirtmektedir. “Yel keçməmiş” ifadesi, kişinin olumsuz etkilerden uzak durduğunu ve bu nedenle dayanıklılık göstermediğini anlatır; ancak mecaz anlamda kullanıldığında, kişinin en küçük etkenlerden bile hemen etkilenebilen, son derece narin ve hassas bir yapıya sahip olduğu vurgulanır. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Bunun sebebiyse yel kelimesinin gerçek anlamının ötesinde mecaz anlam taşıması ve kişinin duygusal veya fiziksel hassasiyetini sembolize etmesindendir. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, bireylerin fiziki ve duygusal hassasiyetlerini ifade etmek için önemli bir dil aracı olarak kullanılır ve toplumsal yaşamda kişinin hemen etkilenebilme durumunu veya soğuğa karşı dayanıksızlığını ifade ederek, bireylerin kırılganlıklarına dair kültürel bir değerlendirme sunar.

- Yel alıb aparmak (Altaylı, 2005: 506; Həqqi, 2005).

“Yel alıp götürmek.”

Bu deyim, hiç olmak ya da her şeyi kaybetmek anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak beklenmeyen ve kontrol edilemeyen bir etmeni sembolize etmektedir. “Alıb aparmaq” ifadesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak bir şeyin tamamen yok olması ya da kaybolması anlamına gelmektedir. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu deyim, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, genel olarak ani ve beklenmeyen durumlar için kullanılmaktadır. İnsanların kayıplarını ya da olayları ifade etmek için mecaz anlatım ile kullanılmaktadır.

- Yel girmək (Ahundova, 2022: 256).

“Yel girmek.”

Türkiye Türkçesinde “Soğuk almak” (Ahundova, 2022: 256) şeklinde kullanılan bu deyim, hava akıntısında kalınarak üşüme sonucu oluşan ağrı ve rahatsızlığı ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, gerçek anlamıyla hava akımını ifade etmektedir. “Girmək” fiili ise hava akıntısının (yel) etkisinde kalınarak rahatsızlanma anlamında mecaz anlamda kullanılmıştır. “Girmək” fiili, mecaz anlamda kullanıldığı için deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişi ya da kişilerin cereyanda kalınarak üşümeleri durumunda kullanılmaktadır.

- Yel haradan əsdi (Altaylı, 2005: 554).

“Rüzgâr nereden esti.”

Türkiye Türkçesinde de “Hangi rüzgâr attı?” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, hayırdır inşallah ya da iyiki anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak beklenmeyen bir olayı ifade etmektedir. “Haradan əsdi” ifadesi de mecaz anlamda kullanılarak beklenmeyen olay karşısında yaşanan şaşkınlığı ifade etmektedir. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, beklenmeyen bir durumun ya da kişinin ortaya çıkması hâlinde kullanılmaktadır. Genel olarak sürpriz ya da şaşkınlık duygularını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Yel hayandan gəlsə (əssə), o yana çönmək (dönmək, üz tutmaq) (Altaylı, 2005: 554; Həqqi, 2005: 507).

“Rüzgâr nereden eserse o tarafa dönmek.”

Bu deyim, kişilerin çıkarlarına göre davrandıklarını ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla çıkar ya da menfaat anlamına gelmektedir. “Hayandan gəlsə (əssə), o yana çönmək (dönmək, üz tutmaq)” ifadesi de mecaz anlamıyla kullanılarak kişilerin çıkarlarına göre davrandıklarını belirtmektedir. Bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır çünkü deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Azerbaycan kültürü açısından bu

deyim, insanların menfaat olgularının yüksek olduğunu ve menfaatlerine göre hareket ettiklerini vurgulamaktadır

- Yel kimi (tək) (Altaylı, 2005: 554).

“Yel gibi (tek).”

Türkiye Türkçesinde de “Yel gibi.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim ile çok hızlı bir biçimde, çabucak, çok süratli anlamları ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamı kullanılarak hızlı, çabuk anlamlarına gelmektedir. “Kimi (tək)” ifadesi ise anlamı pekiştirmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bir işin hızlı yapılması durumunda ya da hızlı hareket eden bir şey ifade edileceği durumlarda kullanılmaktadır.

- Yel kimi çıxmaq (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim aynı kaynakta “Yel olub getmək.” (Altaylı, 2005: 554) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Yel gibi çıkmak.”, “Yel olup gitmek.”

Türkiye Türkçesinde de “Yel gibi.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, süratle, hızlıca gitmek, koşmak anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak sürat, hız anlamındadır. “Çıxmaq (getmək)” fiili de mecaz anlamda kullanılarak hızlı gitmeyi ifade eder. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bir yere koşan ya da hızlı davranan kişileri ifade etmek için kullanılabilir.

- Yel kimi gəlmək (Altaylı, 2005: 554).

“Yel gibi gelmek.”

Türkiye Türkçesinde de “Yel gibi.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim son hızla gelmek, süratle gelmek anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak hızlı, süratli anlamlarındadır. “Gəlmək” fiili de mecaz anlamda kullanılarak hızlı gelmeyi ifade etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci

dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, bir yerden hızla gelen kişi ya da kişileri ifade etmek için kullanılabilir.

- Yel kimi gəzmək (Altaylı, 2005: 554).

“Yel gibi gezmek.”

Bu deyim, başıboş gezmek, işsiz güçsüz olmak, avare avare dolaşmak anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak başıboş olmak, işsiz güçsüz olmak anlamlarında kullanılmaktadır. “Gəzmək” fiili de mecaz anlamda kullanılarak başıboş, işsiz güçsüz dolaşmayı ifade etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, mecaz anlatımla herhangi bir uğraşı olmayan, amacı olmayan insanları anlatmak için kullanılmaktadır.

- Yel kimi ötmək (Altaylı, 2005: 554).

“Rüzgâr gibi geçmek.”

Bu deyim ile çok hızlı hareket etmek, çabucak geçmek, bir yerden bir yere hızla hareket etmek anlamları ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak hızlı hareket etmeyi sembolize etmektedir. “Ötmək” fiili de mecaz anlamda kullanılarak hareket etmeyi ifade etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, kişinin ya da herhangi bir nesnenin çok hızlı hareket ettiğini mecaz anlatımla ifade etmektedir.

- Yel olub yanımdan (yanından) ötə də bilməz (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim, farklı kaynakta “Yel olub yanından ötə bilməmək.” (Obastan, 2024) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Yel olup yanından öteyi bilmemek.”

Bu deyim, kişilerin tehdit edilmesi durumunda karşılık olarak verdikleri cevap niteliği taşımaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak tehdit anlamına gelmektedir. “Yanımdan (yanından) ötə də bilməz (bilməmək)” ifadesi de mecaz anlamda kullanılarak güçlü kimselerin tehdide boyun eğmediğini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan

kültürü açısından bu deyim, yiğit ya da güçlü kimselerin, tehdide boyun eğmedikleri durumlarda kullanılmaktadır.

- Yel vurmaq (Altaylı, 2005: 554).

“Yel vurmaq.”

Bu deyim, Azərbaycan Türkçesinde rüzgârdan dolayı zarar görmək veya bozulmaq anlamına gəlməkdir. Deyimde kullanılan “yel” kəliməsi, gerçək anlamıyla rüzgârı ifadə edərkən “vurmaq” fiili mecaz anlamıyla istifadə edilərək rüzgârın etkisiylə zarar görmək veya bozulmaq anlamında istifadə edilir. “Vurmaq” fiili, mecaz anlamında istifadə edildiyi üçün deyimə genəl anlamını etkileməkdə və kəlimələrin göndərgəsel anlamlarından fərqli bir bağlamda istifadəsini sağlamaktadır. Bu nədənle ifadə, ikinci dərəcədən deyim olaraq sınıflandırılır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, rüzgâr kaynaklı təhribatı ifadə etməkdir.

- Yel vurub yengələr oynayır (Altaylı, 2005: 554; Obastan, 2024).

“Yel esip, kapı çarpmaq.”

Bu deyim, virane, kimsəsiz, tərk edilmiş ya da harabə yerləri bildirmək üçün istifadə edilir. Deyimde kullanılan “yel” kəliməsi, boş ya da tərk edilmiş yer anlamında istifadə edilərək mecaz anlamıdır. “Vur-” fiili də mecaz anlamında istifadə edilərək tərk edilmişliyi və ıssızlığı ifadə etməkdir. “Yengələr oynayır” ifadəsi isə rüzgârın etkisiylə hərəkət edən nəsələr anlamında istifadə edilərək mecaz anlamıdır. Deyimde kullanılan ifadələr, gerçək anlamından sıyrılaraq yeni bir anlam kazandığı üçün bu ifadə, birinci dərəcədən deyim olaraq sınıflandırılır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, bir yerin uzun zamandır istifadə edilmədiyini və tərk edildiyini vurğulamak üçün istifadə edilir. Genəl olaraq bəkim görməməkdən harabə olmuş ya da insanların uğramadığı yerlər üçün istifadə edilir.

- Yelə vermək (Altaylı, 2005: 554; Həqqi, 2005: 506).

“Yelə vermək.”

Türkiyə Türkçesinde də “Yelə vermək.” (TDK, 2024) şəklində istifadə edilən bu deyim, bir şeyi boşə harcamak, savurmaq anlamında istifadə edilir. Deyimde istifadə edilən “yel” kəliməsi, bir şeyi boşə harcamak, savurmaq anlamında istifadə edilərək mecaz anlamıdır. “Vermək” fiili də harcamak və ya savurmaq anlamında istifadə edilərək mecaz anlamında istifadə edilmişdir. Deyimde istifadə edilən ifadələr, gerçək anlamından sıyrılaraq

yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bir şeyi kurutmayı ya da elde avuçta ne varsa savurmak, boşa harcamak anlamlarını ifade etmektedir.

- Yelə dönmək (Altaylı, 2005: 554).

“Yele dönmek.”

Türkiye Türkçesinde de “Rüzgâr gibi.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim rüzgâra dönüşmek, rüzgâr gibi gitmek anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yel” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak hızlı hareket etmek anlamındadır. Bu kelime, rüzgâr anlamını taşır ama burada hız ve çabukluk anlamını mecaz olarak taşımaktadır. “Dönmək” fiili de hızlı hareket etme anlamında kullanılarak mecaz anlamlıdır. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişi ya da nesnelerin hızlı hareket ettiklerini vurgulamak için kullanılmaktadır.

2.2.7. Gök Gürültüsü Adlandırmasıyla Yapılan Deyim

Bu başlık altında, gök gürültüsü adlandırmasıyla yapılan deyim incelenecektir. Taranan kaynakta örneği bulunan deyim şu şekilde incelenebilir:

- Yağmasa da guruldayır (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 296).

“Yağmasa da gürlemek.”

Türkiye Türkçesinde “Yağmasa da gürlemek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kişinin elinden bir şey gelmemesine veya elinde olsa da karşıdakine herhangi bir somut fayda sağlamamasına rağmen sözlü olarak destek verdiğini ifade etmektedir. “Yağmasa” kelimesi, mecaz anlamda kullanılarak elden bir şey gelmemesini sembolize etmektedir. “Guruldamak” fiili ise mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, deyimde kişinin elinden bir şey gelmemesine rağmen sözlü olarak destek vermesi anlamını katmaktadır. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişilerin bir şey yapamadıkları hâlde sözle destek olduklarını ifade etmektedir.

2.2.8. Bulut Adlandırmasıyla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azerbaycan Türkçesinde bulut adlandırmasıyla yapılan deyimler incelenecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Bulud kimi dolmaq (Altaylı, 2005: 133).

“Bulut gib dolmak.”

Bu deyim, kederli ve üzgün olmayı, dokunsalar ağlayacak durumda olmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “bulud” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelime, ağlayacak durumda olmak, kederli ya da üzgün olmak anlamlarında kullanılmıştır. “Dolmaq” fiili de mecaz anlamda kullanılarak duygusal olarak dolup taşmayı ifade etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kişi ya da kişilerin üzgün, kırılgan ya da kederli olduklarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Bulud kimi qaralmaq (Altaylı, 2005: 133).

“Bulut gibi kararmak.”

Türkiye Türkçesinde de “Hiddete kapılmak”, “Hiddetten kudurmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kişilerin öfkeleri yüzünden deliye döndüklerini, çok kızdıklarını belirtmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “bulud” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak çok kızmak anlamında kullanılmıştır. “Qaralmaq” fiili de mecaz anlamıyla kullanılarak kızınca meydana gelen durumu sembolize etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, bulutların kararması üzerinden benzetme yaparak, kızgınlık durumunu belirtmektedir.

- Buludlara qanad çalmaq (uçmaq) (Altaylı, 2005: 133).

“Bulutlara kanat çırpmaq.”

Türkiye Türkçesinde de “Havalara uçmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, çok sevinçli olmayı, sevinçten havalara uçmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “bulud” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak sevinç ve mutluluğun yüksek olduğunu ifade etmektedir. “Qanad çalmaq (uçmaq)” ifadesi de

mecaz anlamda kullanılarak sevinçten havalara uçmayı ifade etmektedir. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, mecazlı bir ifadedir ve kişilerin çok mutlu olmalarını ve sevinçten havalara uçtuklarını belirtmektedir.

- Bulut tēki gurla, bıraq yağma (Hadi, 2021: 23).

“Bulut gibi gürleyip yağmur yağdırmamak.”

Bu deyim, bir sorun oluşturmak ama neticesinde etkili olmamak, zarar vermemek anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “bulut” kelimesi, gerçek anlamı dışında mecaz anlamıyla kullanılarak sorunun kaynağı anlamındadır. “Gurla, bıraq yağma” ifadesi de mecaz anlamıyla kullanılarak etkili olmamak, zarar vermemek anlamlarını taşımaktadır. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, büyük tehditler eden ya da çok konuşan ama sonuca gelince bir etkisi olmayan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

2.2.9. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Deyimler

Bu başlık altında, Azərbaycan Türkçesinde ay ve mevsim adlandırmalarıyla yapılan deyimler değerlendirilecektir. Taranan kaynaklarda örnekleri bulunan deyimler şu şekilde incelenebilir:

- Ağlar-gülər ayı (Həqqi, 2005: 48).

“Ağlar, güler ayı.”

Bu deyim, durmadan değişen havayı belirtmek için kullanılmaktadır. Ayrıca mecaz anlatımla bu deyim, çabuk kederlenen ya da mutlu olan kişiler içinde kullanılmaktadır. “Ağlar-gülər” ifadesi, sürekli değişim anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Deyimde kullanılan “ay” kelimesi, belli bir zaman dilimini ifade ederek gerçek anlamı ile kullanılmıştır. “Ağlar-gülər” ifadesinin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, nisan ayını ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Baharı xəzan olmaq (Altaylı, 2005: 82; Həqqi, 2005: 90).

“Baharı ziyan olmak.”

Bu deyim ile gençliğin erken bittiği, solduğu vurgulanmaktadır. Deyimde kullanılan “bahar” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak gençlik anlamındadır. “Xəzan olmaq” ifadesi de mecaz anlamıyla kullanılarak bitmek, solmak anlamlarını taşımaktadır. Deyimde kullanılan ifadeler, gerçek anlamından sıyrılarak yeni bir anlam kazandığı için bu ifade, birinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, gençliğin ve güzel günlerin çabucak geçtiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

- Güz geliş qana boyar yarpağı (Hadi, 2023b: 138).

“Güzün geliş kana boyar yaprağı.”

Bu deyim, güz gelişle ağaç yapraklarının renklendiğini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “güz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak sonbahar anlamını taşımaktadır. “Qana boyar” ifadesi, mecaz anlamıyla kullanılarak güzün gelmesiyle yaprakların renginin kırmızıya dönmesini ifade etmektedir. “Qana boyar” ifadesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, sonbahar mevsiminin geldiğini yaprakların kırmızı rengi almasından anlaşıldığını belirtmektedir.

- Novbar elmək (Altaylı, 2005: 421).

“Turfan yapmak.”

Azərbaycan Türkçesinde kullanılan bu deyim, mevsim başında olgunlaşan meyve ya da sebze yemek anlamındadır. “Novbar” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak turfanda anlamına gelmektedir. Turfanda, kelime anlamı “mevsimin başında ilk yetişen meyve, sebze” (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2024) dir. “Elmək” kelimesi ise mecaz anlamıyla kullanılarak yemek anlamını ifade etmektedir. “Elmək” kelimesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kultürü açısından bu deyim, turfanda meyve ve sebzelerin, yani "mevsimin başında ilk yetişen ürünlerin" tüketilmesiyle elde edilen deneyimi ifade etmektedir. Yılın ilk mahsullerinin tüketilmesinin ve doğanın sunduğu erken ürünlerden yararlanılmasının önemini

vurgulamaktadır. Turfanda ürünlerin tüketilmesi, tazelik ve doğallığa verilen değeri yansıtarak Azerbaycan halkının kültürel anlayışını ortaya koymaktadır.

- Qış qapını almamış (Hadi, 2023b: 174).ü

“Kış kapıyı çalmamak.”

Bu deyim, kış mevsiminin henüz başlamadığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamına gelmektedir. “Qapını almamış” ifadesi, kış mevsiminin başlamadığını ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Qapını almamış” ifadesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminin henüz gelmediğini ve kış mevsimine hazırlıklı olunmadığını vurgulamaktadır.

- Qış qapını almış (Hadi, 2023b: 174).

“Kış kapıyı almak.”

Türkiye Türkçesinde de “Kış basmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılan bu deyim, kış mevsiminin başladığını, havaların soğuduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamına gelmektedir. “Qapını almış” ifadesi, kış mevsiminin başladığını ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Qapını almış” ifadesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminin başladığını ve kış hazırlıklarının yapıldığını vurgulamaktadır.

- Qış qapını döymək (Altaylı, 2005: 371).

Bu deyim, farklı kaynakta “Qış qapını döyür (alır, kəsdirir).” (Obastan, 2024) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Kış kapıyı dövmek.”, “kış kapıyı almak (kestirmek).”

Bu deyim, kış mevsimimin başladığını ya da başlamak üzere olduğunu, havaların soğumaya başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “qış” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılarak kış mevsimini sembolize etmektedir. “Qapını döymək (döyür)” fiili ise kış mevsiminin başladığını ya da başlamak üzere olduğunu ifade

ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Qapını döymək (döyür)” fiilinin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, kış mevsiminin yaklaştığının, soğukların başlamadığının habercisi niteliğindedir.

- Yağı yalan, qış gerçək (Həqqi, 2005: 496).

“Düşman yalan, kış gerçək.”

Bu deyim, kışın çok soğuk geçtiğini vurgulamak için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yağı” kelimesi, düşman anlamındadır. Deyim, düşmanın yalan, kışın gerçək olduğunu ifade ederek kış mevsiminin çok soğuk geçtiğini vurgulamaktadır. Deyimde kullanılan “qış” kelimesi, gerçək anlamıyla kullanılarak kış mevsimi anlamına gelmektedir. “Yağı” kelimesinin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, düşmanlıkların yalan ama kışın ve soğukların gerçək olduğunu belirterek gerçək düşmanın soğuk olduğunu vurgulamaktadır.

- Yarpaq açmaq (Altaylı, 2005: 550).

“Yaprak açmak.”

Bu deyim, yaprak çıkmak, yaprak oluşmak, yapranlamak anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yarpaq” kelimesi, bahar mevsiminde ağaçların yapraklarını açması anlamında kullanılarak mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Açmaq” fiili, gerçək anlamıyla kullanılsa da deyimsel bağlamda doğanın yenilenmesi ve ağaçların yapraklanmasını ifade ederek mecaz anlamlıdır. “Açmaq” fiilinin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, bahar mevsiminde ağaçların yaprak açtığını ve yeşillendiğini belirtmek için kullanılmaktadır.

- Yaşıl yapraqları alıb gedər güz (Hadi, 2023b: 232).

“Yeşil yaprakları alıp gider güz.”

Bu deyim, yaprakların sardığını ya da döküldüğünü aynı zamanda hayattaki zor zamanların da insanların neşe, güzellik vb. bazı pozitif nitelikleri aldığını ifade etmek için kullanılmaktadır. “Alıb gedər” ifadesi, sonbahar mevsiminde ağaçların yapraklarını döktüğünü ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Deyimde kullanılan “güz” kelimesi, sonbahar mevsimi anlamında kullanılarak gerçek anlamıyla kullanılmıştır. “Alıb gedər” ifadesinin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu durum, ifadenin, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmasını gerektirmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, sonbahar mevsiminin gelişyle ağaçların yapraklarını döktüğü ifade etmek için kullanılmaktadır. Yaprak dökümü zamanının geldiğini hatırlatmaktadır.

- Yayın çilləsində (Hadi, 2023b: 232).

Bu deyim, farklı kaynakta “Yay (çilləsi).” (Obastan, 2024) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

“Yazın çillesinde.”

Bu deyimle 25 Hazirandan 5 Ağustos’a kadar olan dönem ifade edilmektedir. Deyimlerde kullanılan “yay” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yaz mevsimini sembolize etmektedir. Deyimde kullanılan kelimeler, gerçek anlamlarını doğrudan ifade ettiği için bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, 25 Haziran ile 5 Ağustos arasının yaz mevsiminin en sıcak geçtiği zaman olduğunu ifade etmektedir (Obastan, 2024).

- Yaz başı töylədən buraxılan dana kimi (Altaylı, 2005: 551).

Bu deyim, aynı kaynakta “Yaza çıkan dana kimi.” (Altaylı, 2005: 552) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

“Bahar başı ağıldan salınan dana gibi”, “Bahara çıkan dana gibi.”

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bu deyim, çocukların oynayıp, koşması anlamlarında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak serbest kalma, özgürlük zamanı anlamındadır. “Töylədən buraxılan dana” ve “yaza çıkan dana” ifadeleri, doğrudan hayvanların serbest kalmasını ifade ederken bu deyimde çocukların serbest kalmalarını ve özgürce hareket etmelerini ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmışlardır. Bu kullanım, deyimın genel anlamını etkilemekte ve

kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, serbest kalmanın getirdiği rahatlığı ifade etmektedir. Çocukların evlerinden çıktıklarında oynamaları, koşup zıplamalarını ifade ederek serbestliği vurgulamaktadır.

- Yaz gəlməmiş qış çıxmaz (Hadi, 2021: 131).

“Bahar gelmeden kış çıkmamak.”

Bu deyim, her şeyin ya da her durumun bir sırası olduğunu ve her şeyin bu sıraya göre ilerdiğini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri mecaz anlamlarıyla kullanılmaktadır. Yaz kelimesi, yeni başlangıçları; kış kelimesi ise zorlukları sembolize etmektedir. Bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Çünkü deyim anlamı, parçaların yan anlamlarının toplamından daha fazlasını ifade etmektedir. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, her şeyin bir zamanı olduğunu ve zor zamanların ardından kolay ve rahat zamanların geleceğini vurgulamaktadır.

- Yaz olmasa yağ olmaz, yağışmasa su olmaz (Hadi, 2021: 131).

“Bahar olmazsa yağ olmamak, yağmur yağmazsa su olmamak.”

Bu deyim, doğanın ya da hayatın işleyişinde her şeyin birbirine bağlı olduğunu ve belirli olayların gerçekleşebilmesi için gereksinim duyulan ön şartların bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Deyimde kullanılan “yağ” kelimesi, bolluk ve bereketi sembolize ederek mecaz anlamlıdır. Ayrıca yine deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak bahar mevsimi anlamındadır. Ayrıca bu kelime, üretken ve verimli geçen bir dönemi de sembolize etmektedir. “Yağ” kelimesinin mecaz anlamlı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, her şeyin belirli bir olay örgüsü olduğunu ve her şeyin bir süreç içerisinde ve sırayla gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

- Yaz qoduğu kimi o yana tızıxmaq, bu yana tızıxmaq (Altaylı, 2005: 552).

“Bahar sıpası gibi o yana bu yana koşmak.”

“Bahara çıkmak.”

Türkiye Türkçesinde “Yaza çıkmak.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamı ile kullanılmaktadır. “Çıkmak” fiili ise bahar mevsimine ulaşmak anlamında kullanılmaktadır. Fiilin mecaz anlamı kullanımı, deyimde kullanılmıştır.

- “Bahara çıkmak.”

• Yazda emək, güzde yemək (Hadi, 2021: 131).

Baharda emek, güzde yemek.”

Bu deyim, bahar mevsiminde emek vererek bir şeyler üreten kişilerin bahar mevsiminde ürettikleri ile yaşamlarını sürdürebileceğini ifade etmektedir. Kullanılan “yaz” ve “güz” kelimeler, gerçek anlamlarıyla kullanılarak bahar mevsimleri anlamındadırlar. “Əmək” kelimesi, çalışmak ve emek anlamında kullanılarak bahar mevsiminde yapılan çalışmaları mecaz anlamda ifade etmektedir.

- Baharda emek, güzde yemek.”

vurgu yapmaktadır. Bahar aylarında çalışıp üreten kişilerin sonbahar da rahat edeceklerini ifade etmektedir.

- Yazda üstünə boran gəlmək (Altaylı, 2005: 552).

“Bahar üstünə fırtına kopmak.”

Bu deyim, kişilerin ömürlerinin en güzel zamanlarında zorluklar çekmesi, kötü şeylerle karşılaşmaları anlamında kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, mecaz anlamıyla kullanılarak gençliği ifade etmektedir. “Yaz” kelimesinin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, insanların hayatlarının en güzel zamanlarında karşılaştıkları zorlukları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

- Yazı gətirmək (Altaylı, 2005: 552).

“Baharı getirmek.”

Türkiye Türkçesinde “Yazı getirmek.” (TDK, 2024) şekliyle kullanılan bu deyim, kişilerin davranış ve giyim kuşamlarıyla yaz mevsiminin geldiğini belli ettiklerini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, gerçek anlamıyla kullanılarak yaz ya da bahar mevsimini ifade etmektedir. “Gətirmək” fiili ise baharın özelliklerini davranışlarla ya da giyim ile göstermek anlamında kullanılarak mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiilin mecaz anlamı kullanılması, deyimın genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, yaz mevsiminin gelerek havaların ısınmaya başlamasını davranışları ile belli eden insanları ifade etmektedir.

- Yazı yazcala, qışın qışcala (Hadi, 2021: 132).

“Yazın yazlamak, kışın kışlamak.”

Bu deyim ile mevsimlerin doğasına uygun davranılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yaz mevsiminde yazlık, kış mevsiminde ise kışlık işler yapmak gerektiği ifade edilmektedir. Deyimde kullanılan “yaz” ve “qış” kelimeleri, gerçek anlamları ile kullanılarak mevsimleri ifade etmektedir. “Yazcala” ve “qışcala” ifadeleri, yaz ve kış mevsimlerinin doğasına uygun davranmayı ifade ederek mecaz anlamıyla

kullanılmaktadır. Bu ifadelerin mecaz anlamli kullanılması, deyimin genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, mevsimlerin insan yaşantısında oluşturduğu etkilere göre davranılması gerektiğini, her mevsimin özelliğine uygun hareketler göstermek gerektiğini vurgulamaktadır.

- Yazın oğlan çağı (Həqqi, 2005: 504).

“Baharın oğlan çağı.”

Bu deyim, bahar mevsiminin en sıcak zamanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, bahar mevsimi ve onun sıcaklığı anlamında kullanılarak gerçek anlamlıdır. “Oğlan çağı” ifadesi, baharın en sıcak zamanı anlamına gelerek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. “Oğlan çağı” ifadesinin mecaz anlamli kullanılması, deyimin genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır. Azərbaycan kültürü açısından bu deyim, yaz mevsiminin en sıcak vaktini ifade etmektedir.

- Yaz yaxınlaşmaq (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 20).

“Yaz yaxınlaşmaq.”

Nevruz Bayramından önce kutlanan dört kutsal Çarşamba töreni daha çok ritüellerinin zenginliğiyle öne çıkmaktadır. Herkesin büyük bir ciddiyetle kutladığı kutsal Çarşamba günlerinin her birinin ayrı ayrı isimleri bulunmaktadır. Bunlardan ilk çarşambanın isimleri bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu isimler, “Əzəl çərşənbə, Müjdəçi çərşənbə, Muştuluqçu çərşənbə, Toz çərşənbə, Yel çərşənbə və s.” İlk Çarşamba törenine böyle isimler verilmesi içeriğiyle ilgilidir. İlk Çarşamba, bahar mevsimin yaklaştığını habercisidir. (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 20). Bu açıklamadan anlaşılağı üzere bu deyim, bahar mevsiminin geldiğini ifade etmektedir. Deyimde kullanılan “yaz” kelimesi, bahar mevsimi anlamındadır ve gerçek anlamıyla kullanılmıştır. “Yaxınlaşmaq” fiili ise bahar mevsimin yaklaştığını ifade ederek mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Bu fiilin mecaz anlamli kullanılması, deyimin genel anlamını etkilemekte ve kelimelerin göndergesel anlamlarından farklı bir bağlamda kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ifade, ikinci dereceden deyim olarak sınıflandırılmaktadır.

Azerbaycan kültürü açısından bu deyim, havaların ısınmaya başlamasıyla bahar mevsiminin geldiğini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

3. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimler anlamsal açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye Türkçesinde de aynı anlama gelen atasözü ve deyimlerin olduğu görülmektedir. Tezin bu bölümünde, bu atasözü ve deyimler karşılaştırılacaktır.

3.1. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN ATASÖZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlık altında Azerbaycan Türkçesine iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözlerinin karşılaştırılması adlandırmalara göre sınıflandırılarak yapılacaktır.

3.1.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması

Bu başlık alttında gün, güneş, aydınlık, karanlık, hava vb. adlandırmalarıyla yapılan atasözlerinin karşılaştırılacaktır.

- Axşam işə yat, sabah işə get (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10).

Bu atasözü, akşam vakitlerinin dinlenme için gündüz vakitlerinin ise çalışmak için uygun olduğunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Akşam işe yat, sabah işe git.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Axşamın heyriden sabahın şəri yaxşıdır (Həsənov, 2007: 11; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10; İsmayılov, 2021: 38).

Bu atasözü, bir işi akşam yapmanın uygun olmadığını vurgulayarak işin sabahın erken saatlerinde ya da daha uygun bir zamanda yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Axşamın işini sabaha qoyma (Mirzəyev, 2006: 125; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 10).

Bu atasözü, bugün yapılacak işlərin sabaha (yarına) bırakılmaması gerektiğini vurgulanmaktadır. Türkiyə Türkçesinde, eyni kelimələrlə və eyni anlamda kullanılan “Bugünün (akşamın) işini yarına (sabaha) bırakma.” (TDK, 2024) şəklində karşılığı bulunmaqdadır.

- Ay doğar, aləm görər (AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 69).

Bu atasözü, gizli saklı yapılan işlərin sonunda ortaya çıkacağını və hərkeşin fark edeceğini ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiyə Türkçesindeki karşılığı “Gizlide gebe kalan aşikârede doğurur.” (TDK, 2024) şeklindedir. Bu atasözünün Türkiyə Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “ay doğar” ifadesinin Türkiyə Türkçesinde “gizlide gebe kalan” şeklinde olmasından kaynaklanmaqdadır.

- Ayın on beşi qaranlıq olsa da, on beşi aydınlıqdır (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 14; Abbaslı, 2016: 245).

Bu atasözü, yaşamın zorluk və kolaylıklarının dengede olduğunu və her zorluğun ardından bir aydınlık olduğunu vurgulamaktadır. Türkiyə Türkçesinde, eyni kelimələrlə və eyni anlamda kullanılan “Aydın on beşi karanlık, on beşi aydınlıqdır.” (Aksoy, 2022: 165) şeklinde karşılığı bulunmaqdadır.

- Gün çıxdı kosanı allatmaq olmaz (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 28).

Bu atasözü, kaçırılan bir fırsatın geri gelmeyeceğini, son pişmanlığın fayda sağlamayacağını ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiyə Türkçesindeki karşılığı “Son pişmanlık fayda vermez (veya etmez).” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiyə Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “gün çıxdı” ifadesinin, Türkiyə Türkçesinde “son pişmanlık” şeklinde olmasından kaynaklanmaqdadır.

- Günəş girməyən evə həkim girər (Həqqi, 2005: 271).

Bu atasözü, güneş ışığı almayan bir evde yaşayan insanların hastalanacağını ifade etmektedir. Türkiyə Türkçesinde, eyni kelimələrlə və eyni anlamda kullanılan “Güneş girmeyen eve doktor girer.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaqdadır.

- Gündüz çıraq yandran axşam qaranlıqda qalar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 205; İsmayılov, 2021: 38).

Bu atasözü, zamanın ve kaynakların gerektiği yerde ve vaktinde tüketilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Gündüzün mum yakan geceleyin bulamaz.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “axşam” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “gece” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Hər gecənin (gecənin) bir gündüzü var (AEA Nizami adına ədəb. ins. FMM, 2000; Mirzəyev, 2006; İsmayılov, 2021).

Bu atasözü, her zorluğun veya sıkıntının bir gün son bulacağını ve ardından kolaylığın geleceğini vurgulamaktadır. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Her gecenin bir sabahı vardır.” (Eğitim bilgi ve kültür sitesi, 2003) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “gündüz” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “sabah” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Kasıb toy eliyəndə gecə gödək olar (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 287).

Bu atasözü, insanların bir işe başladıklarında ya da bir durumdan fayda sağlamak istediklerinde karşılarına her türlü engel çıkabileceğini ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Öksüz hırsızlığa çıkarsa ay ilk akşamdan doğar.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “gecə” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “ay” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Qurd dumanlı gün axtarar (Mirzəyev, 2006: 143; Abbaslı, 2016: 173).

Bu atasözü, kötü niyetli kimselerin meydana gelen karışıklıklar veya zorluklardan yararlanabileceğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen ve farklı kelimeler ile ifade edilen karşılığı ise “Kurt dumanlı havayı sever.” (TDK, 2024) şeklindedir.

3.1.2. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında yağış adlandırmasıyla yapılan atasözleri karşılaştırılacaktır.

- Arsızın üzünə tupurdulər, elə bildi yağış yağır (AMEA Dədə Qorqud Adına FEMM, 2003: 211).

Bu atasözü, arsız ve onursuz kimseler için kullanılan bir ifadedir. Arsız ve onursuz kişilere ne kadar söylesen ya da hakarete bulunsan da aldırış etmez anlamını taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde ise aynı kelimeler ile kullanılan ve aynı anlama gelen karşılığı ise de “Arsızın yüzüne tükürmüşler “yağmur yağıyor” demiş.” (TDK, 2024) şeklindedir.

- Bazara gedər-yağış yaqar, dəyirmanə gedər-qırğın olar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 290).

Bu atasözü, bir işe gönülsüz olarak gitmenin veya o işin isteksiz yapılmasının sonuçlarının olumsuz olabileceği ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılıkları “Gönülsüz namaz göge ağmaz.” ve “Gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır ya baş.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılıklarında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yağış yaqar” ifadesinin Türkiye Türkçesinde “göge ağmaz” ve “ya karın ağrıtır ya baş” ifadelerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Cütçü yağış istər, yolçu quraqlıq (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 114; Abbaslı, 2016: 72).

Bu atasözü, insanların ihtiyaç ve arzularına göre farklı şeyler istediklerini belirtmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan karşılığı “Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümlenin muradını verecek Hak.” (TDK, 2024) şeklindedir.

- İslanmışın yağışdan nə arı (pakı) (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 234; AMEA Dədə Qorqud Adına FEMM, 2003: 214; Mirzəyev, 2006: 139; AMEA Folklor İnstitutu, 2015: 18).

Bu atasözü, daha önce bir zorluk veya olumsuzlukla karşılaşmış olan birinin, aynı türden bir olumsuzluk ile karşılaşması durumunda daha az korkacağını ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “İslanmışın yağmurdan korkusu olmaz.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık

olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yağış” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “yağmur” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Ölmüş eşşəyin yağışdan qorxusu olmaz (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 388).

Bu atasözü, bir kişinin artık kaybedecek bir şeyi olmadığı durumları ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yağış” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “kurt” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yağış yağa-yağa küpünü doldur (Gərüslü, 2005: 92).

Bu atasözü, azar azar yapılan bir şeyin, zaman içerisinde birikerek büyük bir sonuç ortaya çıkarabileceğini ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Damlaya damlaya göl olur.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yağış” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “damla” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.3. Yağmur ve Sel Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında yağmur ve sel adlandırmalarıyla yapılan atasözleri karşılaştırılacaktır.

- Alçaqda yatma- sel aparar, ucada yatma- yel aparar (Mürzəyev, 2006: 123; Vəfali, 2012: 1011; Abbaslı, 2016: 30).

Bu atasözü, insanın kendine uygun bir yaşayış sürmesi ve arkadaşlarını ona göre seçmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Göydən nə yağdı ki, yer onu qəbul eləmədi (Abbaslı, 2016: 117).

Bu atasözü, büyüklerden gelen şeyleri küçüklerin geri çeviremeyeceğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Haynan gələn huynan gədər, selnən gələn suynan gedər (Mirzəyev, 2006: 136).

Bu atasözü, emek verilmeden, alın teri dökülmeden ele geçen paranın ya da eşyanın hayır ve kar getirmeyeceğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Haydan gelen huya gider.”, “Sel ile gelen yel ile gider.”, “Yel gibi gelen sel gibi gider.” (TDK, 2024) şekillerinde karşılığı bulunmaktadır.

- Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni (Vəfalı, 2012: 1069).

Bu atasözü, namert olan kişilere karşı minnet etmektense sıkıntı ve zorluğa katlanılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “sel” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “su” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.4. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında kar adlandırmasıyla yapılan atasözleri karşılaştırılacaktır.

- Allah dağına baxar qar verər (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 40; Mirzəyev, 2006: 122; Vəfalı, 2012: 1012; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 11).

Bu atasözü, Tanrı'nın herkese dayanabileceği kadar sıkıntı vereceğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Allah dağına göre kar verir.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Dağ başına qar yağar (Mirzəyev, 2006: 131).

Bu atasözü, büyük iş yapan ya da güçlü insanların her zaman sıkıntı ya da dertlerle sınanacağını ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Dağ başından duman eksik olmaz.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “qar” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “duman” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.5. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında rüzgâr, lodos, poyraz vs. adlandırmalarıyla yapılan atasözleri karşılaştırılacaktır.

- Alçaqda yatma- sel aparar, ucada yatma- yel aparar (Mirzəyev, 2006: 123; Vəfalı, 2012: 1011; Abbaslı, 2016: 30).

Bu atasözü, insanın kendine uygun bir yaşayış sürmesi ve arkadaşlarını ona göre seçmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Külək əkəni fırtına biçər (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 386).

Bu atasözü, insanların yaptıklarının ya da davranışlarının ileriki zamanlarda olumlu olumsuz bir dönüşünün olacağını ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Rüzgâr eken fırtına biçer.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “külək” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “rüzgâr” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Tənbələ dedilər: qapını ört, dedi: yel əsir örtər (Vəfalı, 2012: 1111).

Bu atasözü, tembel kişilere gönderme yaparak onların kapının kapanmasını beklerken bile rüzgârdan umut beklediklerini vurgulamaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Tembele dediler “kapını ört”, dedi yel eser örter.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Yel ilə gələn sel ilə gedər (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331; Gərüsli, 2005: 96; Vəfalı, 2012: 1125; Abbashı, 2016: 240; İsmayılov, 2021: 47).

Bu atasözü, emek verilmeden, alın teri dökmeden ele geçen para ya da herhangi bir şeyin gereksiz yere harcanıp gideceğini vurgulamaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Haydan gelen huya gider.”, “Sel ile gelen yel ile gider.”, “Yel gibi gelen sel gibi gider.” (TDK, 2024) şekillerinde karşılığı bulunmaktadır.

- Yel əsmədən yapraq sallanmaz (Hadi, 2021: 122).

Bu atasözü, meydana gelen olayların sebepsiz olmadığı ifade etmektedir. Türkiye Türkçesindeki karşılığı “rüzgâr esemeyince yaprak oynamaz (dal kımıldamaz).” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yel” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “rüzgâr” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yel qayadan ne aparar (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 331; Vəfalı, 2012: 1125; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 56; Abbashı, 2016: 240).

Bu atasözü, kaya gibi güçlü insanların sarsıntı ya da zorluklarla yıkılmayıp dik durduklarını vurgulamaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Yel kayadan ne koparır (alır, anlar, aparır).” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

3.1.6. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Atasözlerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında ay ve mevsim adlandırmalarıyla yapılan atasözleri karşılaştırılacaktır.

- Bir gül ilə bahar olmaz (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 97; Mirzəyev, 2006: 128; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 16).

Bu atasözü, küçük ama güzel bir belirtinin doyurucu bir sonuca ulaştırmayacağını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Bir çiçekle bahar (veya yaz) olmaz.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Eşşəyim, ölmə, yaz gələr yonca bitər (Abbasi, 2016: 103).

Bu atasözü, umut olmayan ve kişinin elinden bir şey gelmeyen bekleyişleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Ölme eşeğim, ölme (yaza yonca bitecek).” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Fağırın düşkün, al geyinər qış günü (Abbasi, 2016: 113).

Bu atasözü, toplumda saygınlığı olan kişilerin bu saygınlığı kaybettikleri zaman uygun olmayan ve yersiz davranışlar gösterdiğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Fukaranın düşkün, beyaz giyer kış günü.”, “İhtiyarın düşkün, beyaz giyer kış günü.”, “Zürefanın düşkün, beyaz giyer kış günü.” (TDK, 2024) şekillerinde karşılığı bulunmaktadır.

- Yay günü hamama getsəm baltakəsməz buz olur (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 55).

Bu atasözü, kişilerin bahtsızlığına ya da şanssızlığına vurgu yapmaktadır. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Bahtsızın bağına ya yağmur, ya taş yağar ya dolu.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “buz” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “yağmur”, “taş” ve “dolu” kelimelerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yayda başı pişenin qışda aş pişər (Abbaslı, 2016: 239).

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışan insanların kış mevsiminde rahat edip sıkıntı çekmeyeceklerini ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Yazın başı pişenin kışın aş pişer.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yay” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “yaz” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yayda kölgədə oturan qışda odun axdarar (AMEA Folklor İnstitutu, 2012: 392).

Bu atasözü, yaz mevsiminde çalışmak yerine gölge bir yerde oturan yani sorumsuzca vakit geçiren kişilerin kış mevsiminde zorlanacağını ifade etmektedir. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Yazın gölge kovan kılın karın ovar.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yay” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “yaz” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yayda kölgə xoş, qışda çuval boş (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 330).

Bu atasözüyle yazın çalışmak yerine sorumluluklarından uzak hareket eden kişilerin kışın yiyecek bulamayacağı ya da zorluk çekeceği vurgulanmaktadır. Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.” (TDK, 2024) şeklindedir. Atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yay” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “yaz” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. AZERBAIJAN TÜRKÇESİNDE İKLİM VE HAVA OLAYLARI

ADLANDIRMALARIYLA YAPILAN DEYİMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlık altında Azerbaycan Türkçesine iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan deyimlerin karşılaştırılması adlandırmalara göre sınıflandırılarak yapılacaktır.

3.2.1. Güneş, Hava vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması

Bu başlık altında gün, güneş, aydınlık, karanlık, hava vb. adlandırmalarıyla yapılan deyimler karşılaştırılacaktır.

- Axşam eləmək (etmək) (Altaylı, 2005: 45).

Bu deyim, gecikmek anlamında kullanılarak bir işin zamanında yapılmaması ya da bir işin öngörülen zamanda bitirilememesi durumunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Akşama kalmak.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Gecə gözü kör gözü (Altaylı, 2005: 245).

Bu deyim, kişi ya da kişilerin herhangi bir işi gece vaktinde yapamayacaklarını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Gece gözü, kör gözü.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Gecə gündüz deməmək (Altaylı, 2005: 245).

Bu deyim, kişilerin vaktin uygun olup olmadığına bakmadan bir işi sürekli yaptığını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan de “Gece gündüz dememek.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Gecəni araya salmaq (Altaylı, 2005: 245).

Bu deyim, kişilerin gece gündüz ayrımı yapmadan sürekli çalıştığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Geceyi (gecesini) gündüze (gündüzüne) katmak.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Gecəsi gündüzü olmamaq (Altaylı, 2005; Obastan, 2024: 245).

Bu deyim, gece gündüz durmadan çalışmak, oturmak nedir bilmemek anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Geceyi (gecesini) gündüze (gündüzüne) katmak.” (TDK, 2024) şeklinde karşılığı bulunmaktadır.

- Gün ağarmaq (Altaylı, 2005: 268).

Bu deyim, gün ağarmak, tan yeri sökülme anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Gün ağarmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Gün doğmaq (Altaylı, 2005: 268).

Bu deyim, kişilerin arzularını gerçekleştirebilmeleri için fırsat elde ettiklerini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “(birine) Gün doğmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Gün ışığına çıxmaq (Altaylı, 2005: 268).

Bu deyim, bir şeyin ortaya çıkması, açıklığa kavuşması anlamındadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “(bir durum) Gün ışığına çıkmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Gün qovuşmaq (Altaylı, 2005: 268).

Bu deyim, akşam olması ve güneşin batması anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Gün kavuşmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Gün vurmaq (Altaylı, 2005: 268; Obastan, 2024).

Bu deyim, kişilerin güneş altında fazla vakit geçirmeleri nedeniyle hasta oldukları durumlarda kullanılmaktadır. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılıkları “Başına güneş geçmek.”, “Güneş çarpmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “gün” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “güneş” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Günəşi batmaq (Obastan, 2024).

Bu deyim, kişilerin önceki şan ve şöhretlerini yitirdiklerini ifade etmektedir. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Yıldızı sönmek.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “günəş” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “yıldız” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Günü batırmaq (Altaylı, 2005: 269).

Bu deyim, günü akşam etmek, güneşin batması anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Gün batmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Hava açılmaq (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, avanın açılıp bulutların dağılması anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Hava açmak (veya açılmak).” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Hava almak (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, beklediği umduğu şeyi bulamamak, hiçbir şey elde edememek anlamlarındadır (Altaylı, 2005: 273). Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “(biri) Hava almak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Hava bulanmaq (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, havanın yağmur bulutları ile kapandığı ve havanın yağmur yağacak gibi olduğunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Hava bulanmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Hava ışıklanmaq (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, havanı aydınlanması, tan yerinin ağarması anlamında kullanılmaktadır. Bu deyim, Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Tan yeri ağarmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “hava” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “tan yeri” ifadesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Hava pozulmaq (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, havanın bulutlanıp yağmur, kar ya da fırtına başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Hava bozmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Hava qaralmaq (qaranlıqlaşmaq) (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, güneş battıktan sonra oluşan zaman dilimini yani akşam olmasını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Hava kararmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Hava sınmaq (Altaylı, 2005: 273).

Bu deyim, soğukların bittiğini ve sıcak havanın geldiğini ve sıcakların bastırıldığı ifade etmektedir. Bu deyim, Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Sıcak basmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “hava” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “sıcak” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Qaranlığa gömülmək (Obastan, 2024).

Bu deyim, her tarafın karanlık olmasını, koyu karanlık içinde kalmayı ya da büyük sıkıntı, keder içinde kalmayı ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Karanlığa gömülmək.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Qaranlıq qalmaq (Obastan, 2024).

Bu deyim, kişilerin her hangi bir meseleye karşı bilgisiz olduğunu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Karanlık kalmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Şəfək sökülmək (Altaylı, 2005: 488).

Bu deyim, sabah olduğunu, ortalığın aydınlamaya başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Şafak sökmək.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

3.2.2. Sıcak, Soğuk vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması

Bu başlık altında ısı/ sıcaklık ve soğuk adlandırmalarıyla yapılan deyimler karşılaştırılacaktır.

- Ayaza çəkmək (Hadi, 2023b: 24).

Bu deyim, kış mevsiminde kuru soğukların arttığını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Ayaza çekmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Ayazda ayazlamaq (Altaylı, 2005: 76).

Bu deyim, çok soğukta kalmak anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Ayazda kalmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Buz bağlamaq (tutmaq) (Altaylı, 2005: 136).

Bu deyim, yüzeyin buz tuttuğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Buz bağlamak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Buz kəsir (Hadi, 2023b: 56).

Bu deyim, kış mevsiminde hava şartlarına bağlı olarak çok üşündüğünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Buz kesmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Buz kəsilmək (Altaylı, 2005: 136; Hadi, 2023a: 56).

Bu deyim, ve beklenmeyen bir olay ya da durum karşısında dona kalmayı ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Buz kesmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Buzu sındırmaq (Altaylı, 2005: 137; Obastan, 2024).

Bu deyim, kişilerin arasındaki kavganın geçtiğini, zorlukların ortadan kalktığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Aralarındaki buzları eritmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Don çözülmək (Hadi, 2023b: 96).

Bu deyim, kış mevsiminin bitip havaların ısınmasının etkisiyle buzların çözülmeye (erimeye) başladığını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde aynı kelimelerle kullanılan ve aynı anlama gelen “Don çözülmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Don tutmaq (Ahundova, 2022: 253; Hadi, 2023b: 96).

Bu deyim, soğuk hava sebebiyle oluşan buzlanmayı ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Don tutmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Əl ayağı buz kəsilmək (Hadi, 2023b: 108).

Bu deyim, kişilerin güçsüz kaldığını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Eli ayağı buz kesilmek (tutmamak).” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- İsti vurmaq (Obastan, 2024).

Bu deyim, güneşin yakıcı etkisinde kalma sonucunda hissedilen rahatsızlığı ifade etmektedir. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Başına güneş geçmek.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu

görülmektedir. Bu farklılık, “isti” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “güneş geçmek” ifadesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- İsti yerinə soyuq su calamaq (Obastan, 2024).

Bu deyim, durumu zorlaştırmak, ağrımayan başı ağrıtmak anlamlarında kullanılmaktadırlar. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Ağrısız başına kaşbastı bağlamak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “isti” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “ağrı” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Qara buza dönmək (Altaylı, 2005: 352).

Bu deyim, kış mevsiminde hissedilen soğuktan dolayı çok üşündüğü belirtmektedir. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Buz kesilmek.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “qara buz” ifadesinin yerine Türkiye Türkçesinde “buz” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Soyuq dəymək (Obastan, 2024).

Bu deyim, soğuk havadan etkilenerek hasta olunduğu ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Soğuk almak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

3.2.3. Yağış Adlandırmasıyla Yapılan Deyimin Karşılaştırılması

Bu başlık altında yağış adlandırmasıyla yapılan deyim karşılaştırılacaktır.

- Yağışdan çıxıb yağmura düşmək (Həqqi, 2005: 496).

Bu deyim, kişilerin öncekinden daha zor ya da ağır bir duruma düştüklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yağış” ve “yağmur” kelimelerinin yerine Türkiye Türkçesinde “yağmur” ve “dolu” kelimelerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.2.4. Kar Adlandırmasıyla Yapılan Deyimin Karşılaştırılması

Bu başlık altında kar adlandırmasıyla yapılan deyim karşılaştırılacaktır.

- Başına qar yağsın (Altaylı, 2005: 97).

Bu deyim, kötü bir durum içerisine düşmeleri, uzun ömür sürmeleri ya da yaşlanmaları anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Saçına kar yağmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

3.2.5. Rüzgâr, Poyraz vb. Adlandırmalarla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması

Bu başlık altında rüzgâr, lodos, poyraz adlandırmalarıyla yapılan deyimler karşılaştırılacaktır.

- Başında külək (yel) oynayır (Altaylı, 2005: 99).

Bu deyim, kişilerin gerçekleri kabul etmedikleri, sorumluluk bilincine sahip olmadıkları ya da hayal aleminde yaşadıkları ifade edilmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Başında kavak yeli esmek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Tufan qopmaq (Altaylı, 2005: 509).

Bu deyim, rüzgârın sert esmeye başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Fırtına çıkmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “tufan” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “fırtına” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yel girmək (Ahundova, 2022: 256).

Bu deyim, cereyanda kalarak üşüme sonucu oluşan ağrı ve rahatsızlık ifade edilmektedir. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Soğuk almak.” (Ahundova, 2022: 256) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yel” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “soğuk” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yel haradan əsdi (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim, hayırdır inşallah ya da iyiki anlamlarında kullanılmaktadır. Bu deyimın Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Rüzgâr nereden esti.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yel” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “rüzgâr” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Yel kimi (tək) (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim, çok hızlı bir biçimde, çabucak, çok süratli anlamlarına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Yel gibi.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

- Yel kimi çıxmaq (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim, süratle, hızlıca gitmek, koşmak anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Yel gibi.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

- Yel kimi gəlmək (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim, son hızla gelmek, süratle gelmek anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Yel gibi.” (TDK, 2024) şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

- Yelə vermək (Altaylı, 2005: 554; Həqqi, 2005: 506).

Bu deyim, kurutmak, kokunun veya tozun kaybolması amacıyla bir şeyi rüzgâra savurmak ya da bir şeyi boşa harcamak, savurmak anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Yele vermek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Yelə dönmək (Altaylı, 2005: 554).

Bu deyim, rüzgâra dönüşmek, rüzgâr gibi gitmek anlamlarında kullanılmaktadır. Bu deyim, Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Rüzgâr gibi.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yel” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen “rüzgâr” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.2.6. Gök Gürültüsü Adlandırmasıyla Yapılan Deyimin Karşılaştırması

Bu başlık altında gök gürültüsü adlandırmasıyla yapılan deyim karşılaştırılacaktır.

- Yağmasa da guruldayır (AMEA Folklor İnstitutu, 2004: 296).

Bu deyim, kişinin elinden bir şey gelmemesine rağmen sözlü olarak destek verdiğini ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde, aynı kelimelerle ve aynı anlamda kullanılan “Yağmasa da gürlemek.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

3.2.7. Bulut Adlandırmasıyla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması

Bu başlık altında bulut adlandırmasıyla yapılan deyimler karşılaştırılacaktır.

- Bulud kimi qaralmaq (Altaylı, 2005: 133).

Bu deyim, kişilerin öfkeleri yüzünden deliye döndüklerini, çok kızdıklarını belirtmek için kullanılmaktadır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki karşılıkları “Hiddete kapılmak.”, “Hiddetten kudurmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “bulud” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “hiddt” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

- Buludlara qanad çalmaq (uçmaq)” (Altaylı, 2005: 133).

Bu deyim, çok sevinçli olmayı, sevinçten havalara uçmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Havalara uçmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “bulud” kelimesinin yerine Türkiye Türkçesinde “hava” kelimesinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.2.8. Ay ve Mevsim Adlandırmalarıyla Yapılan Deyimlerin Karşılaştırılması

Bu başlık altında ay ve mevsim adlandırmalarıyla yapılan deyimler karşılaştırılacaktır.

- Qış qapını almış (Hadi, 2023b: 174).

Bu deyim, kış mevsiminin başladığını, havaların soğuduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde aynı kelime ile kullanılan ve aynı anlama gelen “Kış basmak.” (TDK, 2024) şeklinde kullanılmaktadır.

- Yaza çıxmaq (Altaylı, 2005: 552).

Bu deyim, bahar mevsimine ulaşmak, bahara kadar ölmek anlamındadır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Yaza çıkmak.” (TDK, 2024) şeklindedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yaz” kelimesinin bahar anlamına gelmemesinden kaynaklanmaktadır ve bu kelime yerine Türkiye Türkçesinde yaz mevsimi anlamına gelen “yaz” kelimesi kullanılmaktadır.

- Yazı g tirmek (Altaylı, 2005: 552).

Bu deyim, kişilerin davranış ve giyim kuşamlarışa yaz mevsiminin geldiğini belli ettiklerini ifade etmektedir. Türkçesindeki karşılığı “Yazı getirmek.” (TDK, 2024) şeklinedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki karşılığında farklılık olduğu görülmektedir. Bu farklılık, “yaz” kelimesinin bahar anlamına gelmemesinden kaynaklanmaktadır ve bu kelime yerine Türkiye Türkçesinde yaz mevsimi anlamına gelen “yaz” kelimesi kullanılmaktadır.

SONUÇ

Atasözü ve deyimler, toplumun kültürel değerleri ile dil zenginliğini yansıtan folklor ürünleridir. Bu ifadeler, yaşam boyunca edinilen tecrübeleri, gelenek ve ahlaki değerleri kuşaktan kuşağa aktaran sözlü mirasın parçalarıdır. Deyimler, kelimelerin gerçek anlamları dışında, belirli bir durumu ya da olayı ifade etmek için kullanılan kalıplaşmış sözcük öbekleridir. Azerbaycan Türkçesi, atasözü ve deyim kullanımı açısından oldukça zengindir. Bu zenginlik, insanların yaşam tarzlarını ve doğayla olan ilişkilerini yansıtmaktadır. İklim ve hava olaylarıyla ilgili atasözü ve deyimler de bu zenginliğin bir parçasını oluşturmaktadır.

İklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözleri ve deyimleri anlambilimsel ve kültürel açıdan değerlendirdiğimiz bu çalışmada, Azerbaycan Türkçesinde kullanılan atasözü ve deyimlerde iklim ve hava olayları adlandırmalarının hangi anlamda kullanıldığı ve bu ifadelerin Azerbaycan toplumun doğayla olan ilişkisini, tarih boyunca karşılaştıkları zorlukları, günlük hayatlarında karşılaştıkları durum ya da olayları ifade etme şekillerini yansıttığı görülmektedir. Ayrıca, bu ifadelerin insanların tabiat olaylarına verdiği tepkiler, kültürel inançlar ve bu inançlara bağlı geliştirilen ritüelleri içermesi, Azerbaycan kültüründe bu ifadelerin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Tez kapsamında incelenen atasözü ve deyimlerde, 359 adet hava ve iklim olayı adlandırması tespit edilmiştir. Söz konusu adlandırmalarla yapılan atasözü ve deyimlerin anlambilimsel incelemesi sonucunda bazı kelimelerin gerçek anlamlı bazılarının ise mecaz anlamlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu tespit, atasözü ve deyimlerin dildeki yerini ve anlatım gücünü ortaya koymaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde, iklim ve hava olaylarıyla ilgili atasözlerinde kullanılan kelimelere bakıldığında, “Axşam (akşam)” kelimesi, sekiz kez gerçek anlamıyla kullanılmıştır. “Ay” kelimesi, toplamda dört kez kullanılmış olup bunların ikisi gerçek, ikisi ise mecaz anlamda gizli işlerin ortaya çıkması ve olumlu durumlar anlamında kullanılmıştır. “Aydınlıq (aydınlık)” kelimesi, bir kez mecaz anlamda olumlu ve umutlu olunan zamanlar anlamında geçmektedir. “Gecə (gece)” kelimesi, sekiz kez kullanılmış olup beş kez gerçek anlamıyla, üç kez ise mecaz anlamda bilgisizlik, zorluklar ve engeller anlamında kullanılmıştır. “Gün” kelimesi, dört kez mecaz anlamda umut, yeniden başlama ve bir işin başlangıcı anlamında kullanılmıştır. “Gündüz” kelimesi, yedi kez

kullanılmış olup beş kez gerçek, iki kez mecaz anlamda bilgi ve zorlukların ardından gelen kolaylık anlamında kullanılmıştır. “Qaranlıq (karnalık)” kelimesi, iki kez mecaz anlamda zorluk ve belirsizlik anlamında geçmektedir. “Sabah” kelimesi, toplamda altı kez kullanılmış olup beşi gerçek, biri mecaz anlamda yapılacak iş anlamında kullanılmıştır. “Səhər (seher)” kelimesi, dört kez kullanılmış olup ikisi gerçek, ikisi mecaz anlamda bir problemin başlangıcı ve bir işe başlama anlamında kullanılmıştır. “Soyuq (soğuk)” kelimesi, iki kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Yağış” kelimesi, toplamda yirmi bir kez kullanılmış olup altısı gerçek, on beş kez ise mecaz anlamda kişisel sorunlar, olumsuzluklar, belirsizlikler ve bir şeyin üzerini örtme aracı anlamında kullanılmıştır. “Sel” kelimesi, on kez kullanılmış olup beşi gerçek, beşi ise mecaz anlamda küçük şeylerin birikerek büyümesi ve emek verilmeden kazanılan şeyler anlamında kullanılmıştır. “Yağmur” kelimesi, yedi kez kullanılmış olup dördü gerçek, üçü ise mecaz anlamda emek verme ve çaba gösterme anlamında kullanılmıştır. “Qar (kar)” kelimesi, on altı kez kullanılmış olup biri gerçek, on beşi ise mecaz anlamda Tanrı tarafından verilen zorluklar, beklenmeyen olaylar ve yapılmamış ya da yarım bırakılmış işlerin sonuçları anlamında kullanılmıştır. “Boran” kelimesi, bir kez mecaz anlamda olumsuz durum anlamında kullanılmıştır. “Fırtına” kelimesi, bir kez mecaz anlamda güçlü ve etkili sonuçlar anlamında kullanılmıştır. “Rüzgâr” kelimesi, dört kez mecaz anlamda hafif ve belirsiz etki, tembellik, hareketsizlik ve uygun olmayan zaman anlamında kullanılmıştır. “Tufan” kelimesi, iki kez mecaz anlamda sıkıntı ya da zorlayıcı durum anlamında kullanılmıştır. “Yel” kelimesi, on üç kez kullanılmış olup biri gerçek, on ikisi ise mecaz anlamda olumsuz ve zararlı etki, emek verilmeden elde edilen şeyler ve kontrol edilemeyen durumlar anlamında kullanılmıştır. “Qırov (kırağı)” kelimesi, bir kez gerçek anlamda, “Bulud (bulut)” kelimesi bir kez mecaz anlamda geçmişin soğuk ve bulutlu havası anlamında kullanılmıştır. “Bahar” kelimesi, iki kez mecaz anlamda küçük ama güzel belirtilerden kaynaklı sonuçlar ve yılın başında meydana gelen olaylar anlamında kullanılmıştır. “Fevral” kelimesi, bir kez gerçek anlamda, “bahar (yaz)” kelimesi ise toplamda üç kez kullanılmış olup ikisi gerçek, biri mecaz anlamda zorluk ve sıkıntıların başlaması anlamında kullanılmıştır. “Qış” kelimesi, toplamda yetmiş bir kez kullanılmış olup elli dokuzu gerçek, on ikisi ise mecaz anlamda kötü şeyler, zorluklar ve uygun olmayan yersiz davranışlar anlamında kullanılmıştır. “Yanvar (ocak)” kelimesi, bir kez gerçek anlamda, “yay” kelimesi, yirmi üç kez gerçek anlamda, “yaz” kelimesi ise elli yedi kez kullanılmış olup kırk sekiz kez gerçek, dokuz kez mecaz anlamda umutsuz ve elden bir şey gelmeyen bekleyiş, sıkıntıların bitme sebebi ve yetiştirip büyütme

anlamında kullanılmıştır. “Zimistan (kış)” kelimesi, bir kez mecaz anlamda zorluk ve sıkıntı anlamında kullanılmıştır.

Azerbaycan Türkçesinde, iklim ve hava olaylarıyla ilgili deyimlerde kullanılan kelimelere bakıldığında, “Axşam” (akşam) kelimesi, toplamda üç kez kullanılmış olup iki kez gerçek, bir kez ise mecaz anlamda bir işin gecikmesi veya zamanında yapılamaması kullanılmıştır. “Ay” kelimesi, altı kez kullanılmış olup hepsi gerçek anlamda kullanılmıştır. “Gecə” (gece)” kelimesi, on altı kez kullanılmış olup hepsi gerçek anlamda kullanılmıştır. “Gündüz” kelimesi, toplamda dokuz kullanılmış olup sekizi gerçek, biri ise mecaz anlamda aydınlık zamanlarda bile aranan bir şeyin bulunmasının zor olduğu kullanılmıştır. “Səhər” (seher) kelimesi, gerçek anlamda kullanılmıştır. “Gün” kelimesi, toplamda on dört kez kullanılmış olup sekizi gerçek, altısı ise mecaz anlamda bir olayın veya durumun başlama yeri, ortaya çıkmak, umut ya da fırsat anlamında kullanılmıştır. “Güneş” kelimesi, toplamda üç kez kullanılmış olup ikisi gerçek, biri ise mecaz anlamda şan, şöhret veya ün anlamında kullanılmıştır. “Hava” kelimesi, toplamda sekiz kez kullanılmış olup yedisi gerçek, biri ise mecaz anlamda umduğunu bulamamak veya hiçbir şey elde edememek anlamında kullanılmıştır. “Qaranlıq (karanlık)” kelimesi, toplamda iki kez kullanılmış olup hepsi mecaz anlamda bilgisizlik, zorluk, sıkıntı veya belirsizlik anlamında kullanılmıştır. “Şəfək (şafak)” kelimesi, bir kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Günorta” kelimesi, toplamda iki kez kullanılmış olup biri gerçek, biri ise mecaz anlamda vazife alma veya para kazanma anlamında kullanılmıştır. “Ayaz” kelimesi, iki kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Buz” kelimesi, toplamda on kez kullanılmış olup beşi gerçek, beşi ise mecaz anlamda el ve ayakların cansız olması, borçların geçici bir yere yazılması, güçsüz kalma, kırgınlık ve zorluk anlamında kullanılmıştır. “Don” kelimesi, toplamda altı kez kullanılmış olup beşi gerçek, biri ise mecaz anlamda beklenmeyen bir olay karşısında tepkisiz kalma anlamında kullanılmıştır. “Soyuq (soğuk)” kelimesi, toplamda altı kez kullanılmış olup beşi gerçek, biri ise mecaz anlamda rahatın bozulması veya dertlenme anlamında kullanılmıştır. “Od (ateş)” kelimesi, bir kez mecaz anlamda sıcaklık anlamında kullanılmıştır. “İsti (sıcak)” kelimesi, toplamda iki kez kullanılmış olup biri gerçek, biri ise mecaz anlamda rahat olma veya ağrısız dertsiz bir durumda olma anlamında kullanılmıştır. “Nem” kelimesi, bir kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Yağış” kelimesi, toplamda beş kez kullanılmış olup biri gerçek, dördü ise mecaz anlamda hasat sonrası elde edilen mahsul, zarar verecek şey ve zor durum anlamında kullanılmıştır. “Sel” kelimesi, toplamda üç kez kullanılmış olup biri

gerçek, ikisi ise mecaz anlamda kaybetmek veya mahvolmak anlamında kullanılmıştır. “Göy ağlamak” kelimesi, bir kez mecaz anlamda yağmur anlamında kullanılmıştır. “Yağmur” kelimesi, iki kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Qar (kar)” kelimesi, toplamda dokuz kez kullanılmış olup ikisi gerçek, yedisi ise mecaz anlamda kötü duruma düşmek, eleştiri, gerçeği gizlemek, olay veya durum anlamında kullanılmıştır. “Külök (rüzgâr)” kelimesi, üç kez kullanılmış olup hepsi mecaz anlamda değişen durum, kararsızlık ve uygun olmayan zaman anlamında kullanılmıştır. “Tufan” kelimesi, bir kez mecaz anlamda kargaşa veya sorun anlamında kullanılmıştır. “Yel” kelimesi, toplamda yirmi kez kullanılmış olup dördü gerçek, on altısı ise mecaz anlamda beklenmeyen veya kontrol edilemeyen etki, çıkar, menfaat, hızlılık, çabukluk, sürat, tahrik ve kışkırtma anlamında kullanılmıştır. “Guruldamak” kelimesi, bir kez mecaz anlamda kişinin elinden bir şey gelmemesine rağmen sözlü olarak destek vermesi anlamında kullanılmıştır. “Bulud (bulut)” kelimesi, dört kez kullanılmış olup hepsi mecaz anlamda sevinç, mutluluk, sorun veya belirsizlik anlamında kullanılmıştır. “Bahar” kelimesi, iki kez kullanılmış olup hepsi mecaz anlamda gençlik ve bir olayın sonucu anlamında kullanılmıştır. “Qış (kış)” kelimesi, altı kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Yaz (bahar)” kelimesi, toplamda dokuz kez kullanılmış olup altısı gerçek, üçü ise mecaz anlamda gençlik, serbest kalma ve özgürlük, umutlu olma anlamında kullanılmıştır. “Güz” kelimesi, dört kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Turfanda” kelimesi, altı kez gerçek anlamda kullanılmıştır. “Yay (yaz)” kelimesi, beş kez gerçek anlamda kullanılmıştır.

Atasözü ve deyimlerde kullanılan iklim ve hava olaylarına ilişkin terimlerin büyük bir kısmının gerçek anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, mevsimlerin (örneğin kış ve yaz gibi) günlük yaşamda ve toplumu ilgilendiren olaylarda ne kadar önemli olduğunu gösterir. Aynı zamanda, birçok sözcüğün mecaz anlamda kullanıldığı tespit edilmiş olup iklim ve hava olaylarının sadece fiziksel dünyayı tanımlamakla kalmayıp insan davranışları, duyguları ve toplumsal olaylar için güçlü metaforlar olarak da kullanıldığı ortaya konulmaktadır. Örneğin, “kar”, “buz”, “yel”, “rüzgâr” gibi kelimeler mecaz anlamda kullanılarak kötü duruma düşmek, eleştiri, gerçeği gizlemek, değişen durum, kararsızlık, çıkar, menfaat, hızlı, çabuk, süratli, tahrik ve kışkırtma gibi farklı duygu ve durumları tanımlamak için hizmet etmektedir. Bu durum, doğa olaylarının kişilerin üzerindeki etkilerini ve toplumdaki önemini yansıtırken, dilin zenginliğini ve ifade gücünü de gözler önüne sermektedir.

Azerbaycan Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözü ve deyimlerin Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılması sonucunda 89 adet atasözü ve deyim de benzerlik tespit edilmiştir. Bu benzerliklerin 37 adedi atasözü, 52 adedi deyimdir. Atasözlerinde en fazla benzerlik gösteren gün, güneş, aydınlık, karanlık, hava vb. adlandırmalarıyla yapılan atasözleridir. Deyimlerde ise en fazla benzerlik gösteren yine gün, güneş, aydınlık, karanlık, hava vb. adlandırmalarıyla yapılan deyimlerdir. Buna göre, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan atasözleri ve deyimlerin benzer anlam ve kullanım şekilleri olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit her iki Türk topluluğunun ortak kültürel unsurların etkisinde gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmada, iklim ve hava olayları adlandırmalarıyla yapılan deyimlerin deyimleşme derecelerine de değinilmiştir. Yapılan tespitlere göre, 41 deyim birinci dereceden deyimleşme özelliği gösterirken, 111 deyim ise diğer deyimleşme derecelerine ait özellikler göstermektedir.

Bu tespitlerin yanında, farklı kaynaklarda bulunan atasözü ve deyimler arasında yazılış farklılıkları gözlemlenmiştir. Bu yazılış farklılıkları, atasözü ve deyimlerin anlamlarında herhangi bir değişiklik meydana getirmemiştir. Örneğin, “Ay doğar, aləm görər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2009: 69) atasözü, farklı kaynakta “Gün doğar (çıxar) aləm görər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 28) şekliyle gözlemlenmiştir. “Ayazda ayazlamaq.” (Altaylı, 2005: 76) deyimini ise farklı kaynakta “Ayazda qalmak.” (Hadi, 2023b: 24) şekliyle gözlemlenmiştir. Bazı ifadeler, farklı kaynaklarda atasözü olarak bazılarında ise deyim olarak ele alınmıştır. “Allah dağına baxar qar verər.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 40; Mirzəyev, 2006: 122; Vəfalı, 2012: 1012; AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 11) kaynaklarda atasözü olarak ele alınırken, “Allah dağına görə qar verər.” (Altaylı, 2005: 49) şekliyle deyim olarak ele alınmıştır.

Çalışmamız sonucunda bazı atasözlerinin aynı ve farklı kaynaklarda varyantları tespit edilmiştir. Tespit edilen atasözlerinin aynı kaynaklarda bulunan varyantları şunlardır: “Yazda ayransız olma, qışda yorğansız.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 78; Gərüsli, 2005: 93) atasözü, aynı kaynakta “Qışda yorğansız, yayda ayransız olma.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 258) şeklinde geçmektedir. Atasözlerinin farklı kaynaklarda bulunan varyantları ise şu şekilde tespit edilmiştir: “Gündüz çıraq yandran axşam qaranlıqda qalar.” (İsmayılov, 2021: 38) atasözü, farklı kaynakta “Gündüz şam yandıran, gecə şamsız qalar.” (Musaoğlu ve Gümüş, 1995: 205) şeklinde; “Hər gecənin (gejənin)

bir gündüzü var.” (AEA Nizami adına ədəb. ins. FMM, 2000; Mirzəyev, 2006; İsmayılov, 2021) atasözü, fərqli kaynakta “Hər qaranlığın bir aydınlığı var.” (Abbaslı, 2016: 127) şəklində; “Qurd dumanlı gün axtarar” (Mirzəyev, 2006: 143; Abbaslı, 2016: 173) atasözü, fərqli kaynakta “Qurd qaranlıq sevər.” (AMEA Folklor İnstitutu, 2014: 40) şəklində keçməkdədir.

Deyimlərdə də eyni və fərqli kaynaklarda variantları təsbit edilmişdir. Təsbit edilən deyimlərin eyni kaynaklarda bulunan variantları şunlardır: “Gecə gözü.” (Obastan, 2024) deyimi, eyni kaynakta “Gecənin bir aləmi.” (Obastan, 2024) şəklində; “İsti yerinə soyuq su calamaq.” (Obastan, 2024) deyimi, eyni kaynakta “isti yerini soyuq eləmək” (Obastan, 2024) şəklində; “Soyuq dəymək.” (Obastan, 2024) deyimi, eyni kaynakta “Soyuq tutmaq.” (Obastan, 2024) şəklində; “İslənmişin sudan pakı olmaz.” (Altaylı, 2005: 308) deyimi, eyni kaynakta “İslənmişin yağışdan nə qorxusu.” (Altaylı, 2005: 308). şəklində keçməkdədir. Deyimlərin fərqli kaynaklarda bulunan variantları isə şu şəkildə təsbit edilmişdir: “Gün əyləndə.” (Obastan, 2024) deyimi, fərqli kaynaklarda “Gün əyləmək.” (Altaylı, 2005: 268), “Günün əylməsi.” (Həqqi, 2005: 272) şəkillərində; “Ayazda ayazlamaq.” (Altaylı, 2005: 76) deyimi, fərqli kaynakta “Ayazda qalmaq.” (Hadi, 2023b: 24) şəklində; “Don çözülmək.” (Hadi, 2023b: 96) deyimi fərqli kaynakta “Donu açılmaq.”, “Donu ərimək.” (AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu, 2007a: 20) şəkillərində keçməkdədir.

Çalışmada, yazın çalışıp kışın rahat etmənin önəmini vurğulayan bir çox atasözünün Azərbaycan Türkçəsində yaygın olduğu təsbit edilmişdir. Örneğin, “Qarından öğüd al, yazdan qışı qarşıla” atasözü, kişilərin çalışabildikləri zamanlarda çalışıp qazanmaları və çalışmayacakları zamanlar üçün hazırlıq yəmələri gərəkdiyini vurğulamaktadır. “Yayı işlə, qışı dişlə” atasözü isə yazın yəpilən işlərin kışın zorluqlarını hafifləteceğini vurğulamaktadır. Ayrıca, “Yayda başı bişənin qışda aş bişər” və “Yayda kölgədə oturan qışda odun axdarar” atasözleri, yazın alınan tədbirlərin kışın rahatlığına önəmli katkıda bulunacağını göstərməkdədir. Bu örnəklərlə, mevsimsəl çalışma və hazırlığın kültürel bir dəğər olaraq qəbul edildiyi və Azərbaycan Türkələrinin yaşamında önəmli bir yer tuttuğu göstərilməkdədir.

Çalışmamız sonucunda bazı atasözlərinin halk inanışları sonucunda meydana gəldiyi təsbit edilmişdir. Örneğin, “Ay tutulanda güllə atarlar” (Nəbiyev, 2009: 276) atasözü isə gərçəkşməsi bəklənən kötü olaylardan ya da sıkıntılardan qurtulma inanışı sonucu oluşan ritüel i ifade etməkdədir (F.Uçar Şenemre, kişisel iletişim, 25.07.2024). Bu

ifadeler, Azerbaycan halkının duygusal ve inanç dünyasını yansıtarak, dilin sadece iletişim aracı olmaktan ziyade bir kültürel miras taşıyıcısı olduğunu göstermektedir.

Atasözü ve deyimler, kültür ve toplum değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu tez, Azerbaycan Türkçesindeki atasözü ve deyimlerin dile kattığı kültürel zenginliği ortaya koyarken, iklim ve hava olaylarının toplum ve birey yaşamındaki yansımalarını anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu yansımalar, insanların günlük işlerinden mevsimsel değişimlere adaptasyonlarına, sosyal ilişkilerinden doğa olaylarına karşı geliştirdikleri tutum ve davranışlara kadar pek çok alanda kendini göstermektedir. İklim ve hava olaylarıyla ilgili atasözleri ve deyimler, Azerbaycan Türkçesinin derin köklerini ve kültürel birikimini ortaya koyarken, bireylerin yaşam tarzlarını, hayata bakış açılarını ve toplumsal dayanışmalarını şekillendiren unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, İ. (2016). *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı-Atalar Sözü*. Bakı: Önder Nəşriyyat.
- Ahundova, S. (2022). Anadolu Ağızları (Çorum İl Ağzı Örneği) Ve Azerbaycan Türkçesinde Kullanılan Ortak Bazı Deyimler Üzerine. *Karabük Türkoloji Dergisi*, 5(2), 240-272. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katud/issue/74920/1230318>
- Akpınar, M. (2010). *Deyim ve Atasözlerinin Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kullanımı Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dil Bilim)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (2021). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Deyimler Sözlüğü)* (Cilt. 2). İstanbul: İnkılap kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Aksoy, Ö. A. (2022). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Atasözleri Sözlüğü)* (Cilt. 1). İnkılap kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ: İstanbul.
- Akyalçın, N. (2011). Türkçe Deyimler Sözlüklerine Alınmış, Deyim Olmayan Kimi Söz Öbeklerine İlişkin Bir Değerlendirme [An assesment about some phrases which are not idiom but are located in turkish idiom dictionaries]. *Folklor/Edebiyat*, 18(68), 121-142.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aldan, H. Y. (2018). *Güneybatı (Oğuz) Türk Lehçelerindeki Ortak Deyimlerin Tespiti* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak
- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası.
- AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. (2007a). *Azərbaycan Etnoqrafiyası* (Cilt. 3). Bakı: Şərq-Qərb.
- AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. (2007b). *Azərbaycan Etnoqrafiyası* (Cilt. 1). Bakı: Şərq-Qərb.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2012). *Qarabağ: Folklor Da Bir Tarixdir (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın Və Kəlbəcər Rayonlarından Toplanmış Folklor Örnəkləri)* (L. Süleymanova, Ed. Cilt. 1). Bakı: Elm və təhsil.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2013). *Qarabağ: Folklor Da Bir Tarixdir (Cəbrayıl, Kəlbəcər Və Tərtər Rayonlarından Toplanmış Folklor Örnəkləri)* (İ. Rüstəməzadə, Ed. Cilt. 6). Bakı: Zərdabi LTD-MMC.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2004). *Azərbaycan Folkloru Antologiyası (Gəncəbasar Folkloru)* (İ. Abbaslı, Ed.). Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2005). *Azərbaycan Folkloru Antologiyası (Şəki, Qəbələ, Oğuz, Qax, Zaqatala, Balakən Folkloru)* (H. İsmayılov, Ed. Cilt. 3). Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2009). *Azərbaycan Folkloru Antologiyası XVIII Kitab (Şəki Folkloru)* (H. İsmayılov, Ed. Cilt. 3). Bakı: Nurlan Nəşriyyatı.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2014). *Bakı Folklor Örnəkləri* (İ. Abbaslı, Ed. Cilt. 1). Bakı: Elm və təhsil.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2015). *Bakı Folklor Örnəkləri* (T. Səlimov-Şağani, Ed. Cilt. 2). Bakı: Elm və təhsil.
- AMEA Folklor İnstitutu. (2018). *Qarabağ Folklor Da Bir Tarixdir, X Kitab (Zəngilan Və Şuşa Rayonlarından Toplanmış Folklor Örnəkləri)* (O. Əliyev, Ed.). Bakı: Elm və təhsil.

- Arık, T. (2018). Azerbaycan'ın Nahçıvan Bölgesinde Yağmurla İlgili İnanışlar ve Yağmur Çağırma Merasimleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(85), 217-227.
- Aslan, B. (2021). Şanlıurfa Ağzına Katkılar: Atasözleri ve Deyimler [Contribution to şanlıurfa dialect: Proverbs and idioms]. *Asya Studies*, 5(17), 143-152. <https://doi.org/10.31455/asya.957772>
- Azerbaycan. (2021). *Sinama və Yasaqlar*. https://www.azerbaijans.com/content_130_az.html (Erişim tarihi: 24.06.2024)
- Азербайжан ССР ЕА Нәсими Адына Дилчилик Инс. (1976). *Азәрбајҹанҹа Русча Фразеолокија Лүғәти* (Ө. Ө. Оручов, Ed.). Бакы: Елм Нәшријјаты.
- Beşen Delice, T. (2022). Azerbaycan Türkçesi Söz Varlığında Hayvan Adlarına Yüklenen Anlamlar [Meanings Attached to Animal Names in Azerbaijan Turkish Vocabulary]. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 425-466. <https://doi.org/10.32449/egetdid.1175162>
- Boratav, P. N. (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
- Çetin, G. (2023). *Atasözü ve Deyimler Bağlamında Türkçe Öğretim Kaynaklarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Manisa
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (1992). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Özgül Yayınları Eğitim ve Öğretimde Kaynak Kitaplar Dizisi.
- Çotuksöken, Y. (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Delçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eğitim bilgi ve kültür sitesi. (2003). *Her gecenin bir sabahı vardır. Atasözünün anlamı, açıklaması*. <https://www.dersimiz.com/atasozleri-sozlugu/her-gecenin-bir-sabahi-vardir-atasozu-19768> (Erişim tarihi: 10.06.2024)
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emiroğlu, Z. (2017). Xv.Yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine Geçen Deyimlerin Anlam Ve Şekil Bakımından İncelenmesi. *Türkoloji*(82), 5-23.
- Erbay, S. (2011). *Azerbaycan Atasözlerinde Zamanlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ercilasun, A. B. (2021). *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Ergin, M. (1971). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- FEMM. (2003). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası, VIII Kitap, (Ağbaba Folkloru)* (İ. Abbaslı, Ed.). Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- Əliyev, R. (2012). *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı (Müasir aktual problemlər)*. Bakı: «» Nəşriyyatı.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. <https://books.google.com.tr/books?id=ZyzWAAAAMAAJ>
- Görüşli, V. (2005). *Atalarımızın Sözləri*. Ottava Şəhəri, Kanada.

- Hacızadə, N. (2013). *Sözümün Canı Var (Azerbaycan Türkçesinin Temelinde Deyimbilim Sorunları)*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Hadi, B. (2021). *Deyimlər Sözlüğü*. Turuz-Dil ve Etimoloji Kütüphanesi. https://turuz.com/storage/uz-4-edebiyat-2020New_Folder/7120-1-Deyimler_Sozlugu-1-Bey_Hadi-2500-Bashliq-Latin-2022-136s.pdf (Erişim tarihi: 04.10.2023)
- Hadi, B. (2023a). *Atalar Deyir*. Turuz-Dil ve Etimoloji Kütüphanesi. https://turuz.com/storage/uz-4-edebiyat-2020New_Folder/7152-Atalar_Deyir-Bey_Hadi-285-Bashliq-Latin-2023-285s.pdf (Erişim tarihi: 04.10.2023)
- Hadi, B. (2023b). *Deyimlər Sözlüğü 2*. Turuz-Dil ve Etimoloji Kütüphanesi. https://turuz.com/storage/uz-4-edebiyat-2020New_Folder/bey_hadi-2022/0000-2-Deyimler_Sozlugu-2-Bey_Hadi-2023-237s.pdf (Erişim tarihi: 05.10.2023)
- Hamidov, H. (2006). Türkçe Deyimlerin Anlam Özellikleri: Konuşma İle İlgili Deyimler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*(22), 39-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12700/154546>
- Hatiboğlu, V. (1982). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hunutlu, Ü. (2017). *Cümle Nitelikleri Yönüyle Türkçe Atasözleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Həqqi, B. (2005). *Türk Dəyimləri*. Bakı: Nurlan Nəşriyyat.
- Həsənov, H. (2007). *Azərbaycan Dilinin Antonimlər Lüğəti*. Bakı: Şərq-Qərb.
- İçel, H. (2014). Niğde Atasözlerinde Metafor ve Kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 75-83. <https://doi.org/10.21563/sutad.187082>
- İsmayılov, R. (2021). *Atalar Sözü Və Məsəllər*. Bakı: Altun Kitab.
- Kaçarava, N. (2006). Türkçede ‘Göz’ ile başlayan deyimler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 650, 129-133.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesini Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları.
- Məmmədşadə, K. (2008). *İngilscə-Azərbaycanca-Rusca Frazoloji Lüğət*. Bakı: Qafqaz Universiteti Nəşri.
- Mirzəyev, H. (2006). *Dərələyəz Folkloru* (H. İsmayılov, Ed. Cilt. 8). Bakı: Elm Nəşriyyatı.
- Musaoğlu, M. ve Gümüş, M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*. Ankara: Rekmay Matbaası.
- Nəbiyev, A. (2009). *Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı* (Ü. Nəbiyeva, Ed. Cilt. 1). Bakı: Turan Nəşriyyatı.
- Obastan. (2024). *Obastan-Onlayn Lüğətlər və Ensiklopediyalar*. <https://obastan.com> (Erişim tarihi: 16.05.2024)
- Okul, R. (2023). *Özbek Türkçesinde “Baş” ve “Baş Organları”yla Kurulan Deyimler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara
- Özden, M. (2016). Bilecik Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme [Bilecik ağzında görülen deyimler üzerine bir değerlendirme]. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 109-130.

- Özezen, M. Y. (2001). Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*(600), 869-879.
- Özkan, N. (2002). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özön, M. N. (1943). *Türkçe Tâbirler Sözlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Qarayev Y. ve İsmayilov, H. (Ed.). (2000). *Azərbaycan Folkloru Antologiyası V Kitab (Qarabağ Folkloru)*. Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Sağlam, M. Y. (2001). Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 45-51.
- Sinan, A. T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 91-98.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Subaşı Uzun, L. (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri [Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri]. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 29-39. <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/dad/issue/29237/313000>
- Suleymanova, G. (2018). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Organ İsimleri İle Yapılan Deyimler (Rusça Ve İngilizce İle Karşılaştırmalı Çözümlemesi)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Şimşek, E. (2016). Türk Kültüründe, Kaplumbağalarla İlgili Efsanalar Üzerine Bir Değerlendirme. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4(10), 51-63. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.328202>
- Tan, N. (2020). Türkiye’de Genel Atasözü ve Deyim Sözlüklerinde Anlam Verme Çalışmalarına Toplu Bir Bakış [A Collective Overview of the Sense-Making Studies of General Proverbs and Idioms Dictionaries in Turkey]. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*(50), 257-296. <https://doi.org/10.24155/tdk.2020.149>
- TDK. (2024). *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü*. TDK Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 31.01.2024)
- TDK Güncel Türkçe Sözlük. (2024). *Güncel Türkçe Sözlük*. TDK Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim tarihi: 31.01.2024)
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Tor, G. (2007). Kazakçada Organ Adlarıyla Kurulan Deyimler. *Kazakistan ve Türkiye’nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Almatı: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 119-127.
- Tülbentçi, F. F. (1977). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Uluoğlu, M. (2011). Deyimbilimin Rusyadaki Gelişimi [The progress of phraseology in Russia]. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 103-118.
- Uslu, M. (2007). *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Vəfəli, A. (2012). *Azərbaycan Atalar Sözü Ve Məsəlləri*. Bakı: Elm Nəşriyyatı.
- World Bank Group. (2024). *Azerbaijan*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=AZ> (Erişim tarihi: 20.07.2024)
- Yuguşeva, N. (2001). Altaylarda Türkler ve İnançları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*(11).